

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Diplomski rad

PAD OBRENOVIĆA I MAJSKI PREVRAT NA FILMU
(DE)KONSTRUKCIJA PREDODŽBE O POSLJEDNJIM OBRENOVIĆIMA

Hrvoje Miloloža

Mentor: dr. sc. Tvrtko Jakovina

Zagreb, ožujak 2017.

Sažetak

Majski prevrat iz 1903. godine ostavio je dubok trag u srpskoj povijesti. Ne samo što je na prijestolje postavljena dinastija Karađorđević i zauvijek izbrisana dinastija Obrenović – već je stvoren u srpskoj javnosti jedan ambivalentan odnos prema vlastitoj prošlosti – odnos koji će prerasti u kolektivnu traumu koja se može osjetiti i danas. S jedne strane 1903. godine okončana je tiranija: ubijeni su „neronski, demonski“ lik kralja koji „inkvizitorski muči nevine ljude, ubija decu radi manifestacije i stvara veštačke zavere i lažne atentate“ i njegova kraljica – „cinična i razvratna žena“. S druge pak strane, u očima strane javnosti i svjetskih velesila Srbija je kompromitirana. Učinjeno je „bestijalno ubojstvo“. Srpski „patrioti“ uspoređuju se s „pretorijancima“ i „janjičarima“, a civiliziranost Srbije dovedena je u pitanje. Josip Horvat u svojim memoarima spominje percepciju o Srbiji i kaže: „...tamo još ubijaju svoje kraljeve“.

Karađorđevići čine sve što im je u moći da se ocrne Obrenovići, a nakon Drugog svjetskog rata Komunistička partija potiskuje obje dinastije u drugi plan, veličajući svoje idole. Trauma tog događaja ipak ostaje potisnuta, a ambivalentan odnos prema Majskom prevratu dodatno se komplicira devedesetih godina. Raspadom Jugoslavije i ponovnim usponom nacionalizma nastala je potreba za revalorizacijom srpskih kraljeva, pogotovo dinastije Obrenovića koja se u određenim krugovima smatra „pravom srpskom dinastijom“, za razliku od „jugoslavenkih“ Karađorđevića. Godine 1995. javlja se serija „Kraj dinastije Obrenović“ koja ima težak i višestruk zadatak: primarno zabaviti mase u ratno vrijeme i poučiti ih o vlastitoj prošlosti, sekundarno, ali programatski važnije – pomiriti srpske dinastije u očima javnosti i zaliječiti kolektivnu traumu nastalu 1903. godine. Serija će stoga prikazati kralja Aleksandra kao romantičara i idealista, čovjeka čije je vrijeme u devetnaestom stoljeću i čija je smrt bila možda nepravedna, ali šekspirijanski neminovna.

Sadržaj

UVOD	7
SRBIJA OD BERLINSKOG KONGRESA DO MAJSKOG PREVRATA 1903. GODINE	9
MAJSKI PREVRAT	16
ODJEK U MEDIJIMA – IZMEĐU HEROJA I IZDAJNIKA	19
STRANI FAKTORI U MAJSKOM PREVRATU: AUSTRIJA I RUSIJA	22
ISTRAŽIVANJE SUZANE RAJIĆ: ODNOS RUSIJE I SRBIJE NA KRAJU 19. ST. I UMIJEŠANOST RUSIJE U MAJSKI PREVRAT	24
PERCEPCIJA O OBRENOVIĆIMA – ISTINE I ZABLUDE	29
KULT KRALJEVSKOG PARA	30
DEKONSTRUKCIJA KULTA OBRENOVIĆA	31
UMIJEŠANOST KARAĐORĐEVIĆA U ATENTAT I PERIOD „SVEUKUPNOG NAPRETKA“	35
MAJSKI PREVRAT NA FILMU	40
SERIJA „KRAJ DINASTIJE OBRENOVIĆ“	43
PRVA EPIZODA	45
DRUGA EPIZODA	47
TREĆA EPIZODA	48
ČETVRTA EPIZODA	49
PETA EPIZODA	50
ŠESTA EPIZODA	52
SEDMA EPIZODA	56
OSMA EPIZODA	58
DEVETA EPIZODA	61
DESETA EPIZODA	62
JEDANAESTA EPIZODA	64
IMAGOLOŠKA ANALIZA SERIJE <i>KRAJ DINASTIJE OBRENOVIĆ</i>	68

1. KRALJEVSKI PAR MILAN I NATALIJA OBRENOVIĆ	69
2. ALEKSANDAR OBRENOVIĆ.....	71
3. ĐORĐE GENČIĆ	74
4. APIS I MLADI OFICIRI.....	75
DOBROBIT DOMOVINE KAO IDEAL	75
5. DRAGA MAŠIN	76
ZAKLJUČNA ANALIZA I FUNKCIJA SERIJE	78
ZAKLJUČAK	80
FALL OF THE OBRENOVICH DYNASTY AND MAY COUP IN FILM.....	82
POPIS IZVORA I LITERATURE	83

UVOD

Majski prevrat iz 1903. godine jedna je od ključnih, prekretnih točaka u povijesti Srbije i regije. Ovaj događaj označava cezuru srpske nacionalne povijesti – nasilnu smjenu dinastije Obrenović i dolazak Karađorđevića na srpsko prijestolje.

Fokus mojeg istraživanja neće biti sam Majski prevrat nego prikaz tog događaja na filmu, prije svega u seriji „Kraj dinastije Obrenović“ iz 1994. godine. Kako serija prikazuje Obrenoviće i sam Majski prevrat? Zašto se serija o Obrenovićima prikazuje upravo tada? Mijenjaju li se predodžbe o Obrenovićima i Majskom prevratu u odnosu na ranije razdoblje? Ako je tako, s kojom namjerom i funkcijom? Upravo to bit će ključna problematska pitanja mog rada.

Uža tema mog istraživanja je prikaz Majskog prevrata 1903. na filmu – dakle metapredodžba, no prije same imagološke analize valja postaviti osnovne historiografske temelje, tj. historijsku pozadinu Majskog prevrata.

Ovaj je diplomski rad stoga podijeljen na tri cjeline:

- Pregled povijesti Srbije od 1878. do 1903.
- Percepcije o posljednjim Obrenovićima
- Majski prevrat na filmu.

U prvoj cjelini iznosim stavove dominantne srpske historiografije o događajima i povijesnim ličnostima u Srbiji nakon Berlinskog kongresa 1878. godine pa do 1903. godine i Majskog prevrata. Referirao sam se na klasike srpske historiografije: Slobodana Jovanovića i Vladimira Ćorovića, te djelo *Savremena politička istorija Srbije* profesora Momčila Pavlovića, koje je nastalo kao priručnik za studente moderne povijesti, jer ono plastično, koliko je moguće, predstavlja diskurz koji je usvojilo javno mišljenje i sadrži informacije koje su „opće poznate“ informiranim građanima. Javno mišljenje i popularna kultura zanimaju nas jer su glavni nositelji bilo koje predodžbe, pa čak i cijelih imagera. Često se događa, kao što je slučaj i predodžbe o posljednjim Obrenovićima, da se *ono što je zapravo bilo*¹, ne podudara s prihvaćenom

---

¹ Prema čuvenom njemačkom povjesničaru Leopoldu von Rankeu zadaća povijesti nije da sudi ili poučava već da prikaže »kako je to zapravo bilo« i kako su događaji među sobom povezani. Suvremene tendencije u historiografiji sumnjaju u mogućnost jedne objektivne i potpune istine. Više u E. H. Carr, *Što je povijest?* (Zagreb: Srednja Europa, 2004).

predodžbom ili skupom predodžaba koje ima javno mijenje ili koje je tvorila ranija historiografija. Drugo poglavlje bavit će se percepcijama o posljednjim Obrenovićima i raspršivanjem nekih uvriježenih mitova. Novim znanstvenim otkrićima i reevaluacijom zastarjelih predodžaba historiografija napreduje. U tom svjetlu gledamo najnovije historiografske tendencije Suzane Rajić iz njezine knjige „*Aleksandar Obrenović: vladar na prelazu vekova: sukobljeni svetovi*“. Rajić u svojoj monografiji razbija mnoge mitove i predrasude iz starije historiografije, a njen je pokušaj nove evaluacije kuće Obrenović, napose njenog posljednjeg kralja Aleksandra, najsveobuhvatniji. Stereotipi prisutni u historiografiji (koje su većinom poticali Karađorđevići i njihovi pristaše²) bit će nam zanimljivi utoliko što ćemo moći vidjeti u kojoj se mjeri prenose na film, pa tako i na buduće naraštaje.

Treća cjelina donosi kratki pregled filma u Kraljevini Srbiji i prvoj i drugoj Jugoslaviji s posebnim osvrtom na tematiku dinastičkih borbi kuća Obrenović i Karađorđević te Majskim prevratom kao glavnim motivom. Izložit ćemo, vrlo kratko, kontekst u kojem nastaje serija *Kraj dinastije Obrenović* iz 1994. – 1995. godine kao jedini pravi primjer dugometražnog filma koji se isključivo bavi problemom izmjene dinastije.

Nakon te dvostruke kontekstualizacije, u trećoj cjelini analiziramo same filmske izvore. Spomenut ćemo sve zaslužne za nastanak serije: od režisera i scenarista do glumaca. Analizirat ćemo scenografiju, kostimografiju i ostale tehničke aspekte, no najvažnije će nam biti odgovoriti na pitanje **na koji način je i s kojom namjerom prikazan Majski prevrat** i svi njegovi glavni akteri, od kralja Aleksandra i kraljice Drage, preko ministra Genčića do Apisa i ostalih vojnih zavjerenika.

---

² Misli se na sustavno kreiranje lažne slike o Aleksandru Obrenoviću i Dragi Mašin koju povjesničari i mediji u vrijeme Karađorđevića uzimaju kao „historijsku istinu“. Tu je sliku preuzela u velikoj mjeri službena historiografija. Više vidi u uvodu monografije Suzane Rajić: *Aleksandar Obrenović: vladar na prelazu vekova: sukobljeni svetovi*.

Srbija od Berlinskog kongresa do Majskog prevrata 1903. godine

Razdoblje od stjecanja nezavisnosti 1878. pa do 1903. godine bilo je za Srbiju iznimno turbulentno. Srbijom su vladala dva vladara iz dinastije Obrenović: Milan (1868. – 1889.) i Aleksandar (1889. – 1903.). Za to vrijeme mnogo je učinjeno na izgradnji moderne države. Donesena su dva ustava, država je od kneževine podignuta na rang kraljevine, formirane su političke stranke i uveden je parlamentarizam

Srbiji je odredbama Berlinskog ugovora iz 1878. priznata nezavisnost od Osmanskog Carstva i teritorijalno proširenje na Niški, Pirotski, Toplički i Vranjski okrug koje je srpska vojska oslobodila u Drugom srpsko-turskom ratu 1877. – 1878. godine. Time je, u međunarodno-pravnom smislu obnovljena srpska državnost, koja je bila prekinuta osmanskim osvajanjem Balkana krajem srednjeg vijeka.³

S druge strane, Berlinski kongres je srpskoj javnosti donio i niz razočaranja. Na Kongres se u Srbiji gledalo kao na „antislavenski kongres“ i veliku pobjedu austro-ugarske diplomacije. Najteže je prihvaćeno to što je Austro-Ugarska dobila pravo okupirati Bosnu i Hercegovinu u kojoj su živjeli brojni Srbi. Uz to, velike sile nisu dopustile teritorijalno spajanje Srbije i Crne Gore, već je između njih Osmanskom Carstvu ostavljen uzak pojas teritorija. Također, Srbija je morala preuzeti obavezu izgradnje željeznice i neke, po nju nepovoljne, odredbe trgovinskih ugovora koje je Osmansko Carstvo ranije sklopilo s Austro-Ugarskom.⁴

Nakon Berlinskog kongresa znatno se smanjuje utjecaj Rusije na Balkanu što će imati velike posljedice za vanjskopolitičku orijentaciju Srbije. Milan Obrenović, koji je na početku svoje vladavine tražio oslonac u Rusiji, sad se okreće Austro-Ugarskoj. Godine 1881. sklopljen je trgovinski ugovor između ovih dviju zemalja. Ono što javnosti nije bilo poznato jest da je iste godine sklopljen i tajni dogovor⁵ kojim se Srbija obvezala da neće voditi vanjsku politiku suprotnu interesima Austro-Ugarske (čime je ekspanzija srpske države na zapad, prvenstveno

---

³ Momčilo Pavlović, *Savremena politička historija – radni materijal za studente*. (Beograd: Univerzitet u Beogradu, 2016), 65

⁴ Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda* (Beograd: Ars Libri, 1997), online izdanje, pristup ostvaren 21. IV. 2017., https://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_16_1.html

⁵ U literaturi se često navodi pojam „Tajna konvencija“ i to u negativnom kontekstu, kao velika mrlja Milanove diplomacije. Op.a.

u Bosnu i Hercegovinu, bila onemogućena). Zauzvrat, Beč se neće protiviti ekspanziji Srbije na jug, prema Kosovu i Makedoniji koji su tada još uvijek bili pod osmanskom vlašću. Osim toga, Beč je podržao i proglašenje Srbije za kraljevinu 1882. godine.⁶

Ovaj vanjskopolitički zaokret Srbije k Austro-Ugarskoj igrat će vrlo značajnu ulogu – bit će jedan od najvažnijih „skrivenih“ razloga za nekoliko neuspješnih atentata⁷ na Milana Obrenovića, a naposljetku i za sam Majski prevrat i ubojstvo Aleksandra Obrenovića i kraljeve supruge Drage Mašin.

Prije samog proglašenja Kraljevine Srbije, valja napomenuti da su 1881. godine doneseni brojni liberalni zakoni⁸, te su se službeno oformile prve srpske političke stranke. Najutjecajnije tri bile su Liberalna stranka, Napredna stranka i Narodna radikalna stranka. Liberalna stranka bila je stranka bogatih trgovaca i činovnika. Na čelu s Jovanom Ristićem, zalagala se za postupno uvođenje liberalnih ideja, a protivila se utjecaju nepismenih narodnih masa u politici.

Napredna stranka bila je na vlasti u Srbiji od 1880. do 1887. godine. Naprednjaci su zastupali liberalne ideje, ali s obilježjem konzervatizma. Glavna snaga Napredne stranke bili su intelektualci i osobe bliske dvoru Obrenovića.

Narodnu radikalnu stranku osnovala je grupa pristalica socijalističkih ideja Svetozara Markovića. Zalagali su se za decentralizaciju vlasti i što veću lokalnu samoupravu, socijalnu pravdu, veće sudjelovanje seljaštva u politici. Stranka je imala masovnu podršku jer je bazu stranke činilo politički „probuđeno“ seljaštvo. Vođa stranke bio je Nikola Pašić.

Radikali su bili u sukobu s kraljem Milanom Obrenovićem gotovo sve vrijeme njegove vladavine. Radikali su se zalagali za to da utjecaj kralja bude što je moguće manji, a Milan Obrenović htio je imati sve pod kontrolom i nije bio sklon parlamentarizmu.⁹ Poznata je njegova izjava: „Ne valja se odreći dobre žene, dobrog konja i vlasti.“ Predodžba o kralju kao autokratu, inteligentnom čovjeku, a ujedno i rasipniku i boemu prevladavajuća je, te je vjerno prikazana u seriji „Kraj dinastije Obrenović“. Za Milana radikali su bili „vaspitanici levičarske

---

⁶ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 66

⁷ Milan Obrenović preživio je nekoliko atentata, i kao knez i kao kralj. Najpoznatiji je onaj Ivandanski iz 1899. godine, koji je iskoristio za obračun s radikalima. Op.a.

⁸ Zakon o štampi koji je omogućavao veću slobodu govora, Zakon o sudovima kojim je ustanovljena nezavisnost sudske od izvršne vlasti i Zakon o zbiorovima (političkim udruženjima) koji je omogućio formiranje političkih stranaka.

⁹ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 67

i nihilističke Rusije. Kralj je u njima gledao samo prevratnike i zazirao je od njih sve više u koliko je video kako u narodu uzimaju maha.“¹⁰

Timočka buna iz 1883. označava vrhunac sukoba kralja s radikalima. Povod za bunu bila je vladina odluka da od seljaka oduzme zastarjelo oružje. Naime, do tada su seljaci, koji su imali obavezu služiti u vojsci u slučaju rata, imali pravo i obvezu oružje držati kod kuće. Reformom vojske određeno je da se oružje namijenjeno rezervistima čuva u skladištima, umjesto u kućama. Na taj je način kralj Milan htio oslabiti poziciju seljaštva u slučaju pobune protiv režima. Radikali su, uvidjevši da to oslabljuje i njihovu vlastitu poziciju, ovu odluku vlade žestoko napali i pozvali narod da ne vraća oružje. Taj poziv bio je povod za bunu, težak socijalni položaj seljaštva pravi je razlog. Centar pobune bio je u istočnoj Srbiji, točnije u području oko Boljevac, Soko Banje i Knjaževca, pa otuda i naziv Timočka buna. Vojska je u nekoliko dana slomila otpor pobunjenika, a prijeki je sud na smrt i dugogodišnje kazne osudio velik broj sudionika.¹¹ Izvršena je 21 smrtna presuda, a 734 osobe kažnjene su robijom i zatvorom, pored pomilovanja i smanjenja kazni na apel Rusije¹². Mnogi radikali su proganjani, njihov prvak Nikola Pašić, osuđen na smrt, pobjegao je u Bugarsku.

Položaj i popularnost Milana Obrenovića koji je nakon Timočke bune bio prodrman, potpuno je narušen nakon vojnog fјjaska u Bugarskoj. Naime, 1885. godine kralj Milan je „nepromišljeno i bez suštinskih razloga“¹³ objavio rat Bugarskoj. Iako bolje i suvremenije opremljena, srpska vojska doživjela je težak poraz i bila primorana na sklapanje primirja, uz posredstvo Austro-Ugarske. Narušen ugled Srbije u inozemstvu i autoritet kralja u Srbiji rezultirali su periodom političke nestabilnosti i stalne smjene vlada. Milan Obrenović bio je primoran ponovno dopustiti političku aktivnost radikala.

Dodatan izvor nestabilnosti bio je osobni, ali i politički, sukob kralja i njegove supruge kraljice Natalije¹⁴. U bračni sukob uvukle su se i političke stranke, a par se rastao 1888. godine.

---

¹⁰ Ćorović, *Istorija srpskog naroda*, https://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_16_1.html

¹¹ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 68

¹² Ćorović, *Istorija srpskog naroda*, https://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_16_1.html

¹³ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 69

¹⁴ Kraljica Natalija Keško Obernović bila je rusko-moldavskog porijekla, što je razlog njezinog rusofilskog političkog uvjerenja i političkog sukoba s kraljem Milanom. Milan i Natalija oženili su se 1875. godine, kad je Milan imao 21, a Natalija samo 16 godina. Osim različitih političkih stajališta kraljica i kralj bili su karakterno veoma različiti a počeli su se udaljavati jedno od drugoga zbog Milanovog lagodnog i rasipničkog života, sklonosti kocki i bračnoj nevjeri. Kraljeva nevjera i njihovi sukobi bili su predmet javnog skandala. 1887. godine kraljica je prvi puta protjerana iz Srbije na zahtjev kralja Milana, sljedeće godine, 1888. par se razveo. Centar njihovog daljnjeg sukoba bio je utjecaj nad kraljevićem Aleksandrom, a time i politikom Srbije. Kraljica se nakon razvoda preselila u vilu „Sašino“ u francuskom gradiću Biarritz, gdje će Aleksandar upoznati Dragu Mašin. Povremeno je posjećivala Srbiju kako bi vidjela sina, i to u pravilu kad bi Milan bio odsutan. 1900. godine oštro je osudila zaruke Aleksandra

Omražen i politički poražen kralj Milan abdicirao je 22. veljače 1889 u korist svog maloljetnog sina Aleksandra. Kako bi osigurao nasljeđivanje prijestolja i udobrovoljio političke protivnike, kralj Milan je 1888. godine pristao na donošenje liberalnog ustava u čijoj izradi su sudjelovali pripadnici svih političkih stranaka. „Taj ustav je počivao na principima demokratije i parlamentarizma, garantovao je građanska prava i slobode i bio je veoma moderan za vreme u kome je nastao. Tako su okolnosti dovele, da upravo kralj Milan koji je bio protivnik tih principa, ostavi Srbiji jedan izrazito slobodarski ustav.“¹⁵

Ustavom iz 1888. predviđena su tri namjesnika kralju Aleksandru dok on ne postane punoljetan: Jovan Ristić, general Jovan Beli-Marković i general Kosta Protić. Namjesništvo je vladalo samo tri godine koje su u Pavlovićevoj „Savremenoj političkoj istoriji“ ocijenjene kao pozitivne, što nam govori i o anakronom sustavu vrijednosti koji se danas promoviraju (demokracija, parlamentarizam, iako je jasno da je nacionalizam¹⁶ temeljno ideološko načelo Srbije s kraja 19.st): „Za vreme vladavine Namesništva dosledno je poštovan ustav iz 1888. godine. Ovaj ustav je počivao na principima demokratije i parlamentarizama, što je najviše odgovaralo Narodnoj radikalnoj stranci koja je imala najveću podršku naroda, a samim tim i većinu u Narodnoj skupštini.“¹⁷ Za vrijeme njihove vladavine doneseno je nekoliko zakona koji su olakšali položaj seljaka, uvođenje štednje u državne financije. Stranim privrednim društvima oduzeti su monopoli na eksploataciju srpskih željeznica i trgovinu solju.

Nakon smrti jednog od namjesnika, Koste Protića, liberali i radikali nisu se uspjeli dogovoriti oko njegovog nasljednika te je došlo do pada vlade. Sedamnaestogodišnji Aleksandar koji se do tada nije uplitao u politiku odlučio je iskoristiti priliku, osigurati svoju političku poziciju i smiriti tenzije među strankama.¹⁸ Izvršio je državni udar i preuzeo vlast proglašivši se punoljetnim u travnju 1893. godine. U periodu „otkako je on stupio na presto državnim udarom

---

i svoje bivše dvorske dame Drage Mašin. 1902. godine, nakon što je Rusija pristala uz brak Aleksandra i Drage, razočarana, obratila se na katoličanstvo te prekinula sve odnose sa sinom, a svoj imetak poklonila je Sveučilištu u Beogradu. Nikad više nije posjetila Srbiju, umrla je u Parizu 1941. godine.

¹⁵ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 68

¹⁶ Slobodan Jovanović tvrdi kako je upravo nacionalizam, kojem se danas anakrono i pogrešno odmah pripisuje negativni predznak, bio politička ideja vodilja, kako u narodu, tako i na najvišim političkim razinama. Više u *Vlada Aleksandra Obrenovića*, knj. 3, (Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D., 1934.) 433-434. Suvremena historiografija često upada u zamku anakronizma, pogotovo kad je riječ o vrijednosnim sustavima koji se esencijaliziraju. Ovo je također samo jedan primjer, od mnogih u Pavlovićevoj *Savremenoj političkoj istoriji*, iz kojeg je moguće vidjeti ideološku i političku pristranost radikalima, koja se opravdava anakronim vrijednostima parlamentarizma i demokracije koji su danas općeprihvaćene kao pozitivne.

¹⁷ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 69

¹⁸ Suzana Rajić, *Aleksandar Obrenović: vladar na prelazu vekova: sukobljeni svetovi* (Beograd: Srpska književna zadruga, 2011), 71

1893., Srbija je stalno prolazila kroz teške političke krize¹⁹. Već sljedeće godine kralj Aleksandar poništava ustav iz 1888. i vraća na snagu ustav iz 1869. godine po kojemu kralj ima mnogo veće ovlasti. Ovaj će ga čin sukobiti s radikalima koji su „ustav iz 1888. smatrali svojom najvažnijom tekovinom“²⁰.

Aleksandar Obrenović tako s osamnaest godina postaje autokratski vladar Kraljevine Srbije, iza kojega su već dva državna udara. Ipak, historiografija često spominje kako su se Aleksandru u obnašanju vlasti miješali njegovi roditelji. Vjeruje se da je bivši kralj Milan imao značajan utjecaj na Aleksandra, pogotovo u vezi s načinom na koji će gledati na Narodnu radikalnu stranku. Za razliku od njegova oca, majka Natalija Kreško Obrenović podržavala je radikale i pokušavala povećati utjecaj na sina. „Otac i majka borili su se o njegovu ljubav više zbog jačanja svog položaja uz njega, nego iz prave roditeljske odanosti prema njemu. Opređeljujući se čas za jednu a čas za drugu stranu, a osećajući pozadinu te borbe, mladi kralj je rano prikupljao u sebi izvestan fond pritvorstva i nepouzdanosti, koji se vremenom sve više razvijao.“²¹ Jedna od glavnih briga kralja i kraljice bila je ženidba njihova sina. Kraljica je htjela oženiti Aleksandra princezom sa ruskog dvora, a kad je shvatila da je to nemoguće, crnogorskom. Milan je pak svog sina želio oženiti nekom njemačkom princezom.²² Godine 1900. Milan je otputovao s namjerom da dogovori brak između Aleksandra i princeze Schaumburg von Lippe i na taj način učvrsti proaustrijsku politiku Srbije, no taj plan ubrzo je propao objavom zaruka Aleksandra s Dragom Mašin koje su zatekle i osramotile Milana.

Od 1897. do 1900. godine na vlasti je bila vlada Vladana Đorđevića²³ sastavljena od nepartijskih ličnosti odanih kralju. Za vrijeme ove vlade posebna je pažnja bila posvećena vojsci. Povećan je vojni budžet, a u Srbiju se vratio i kraljev otac Milan koji je zbog svoje ogromne popularnosti u višim vojnim krugovima postavljen za komandanta Aktivne vojske. Milan Obrenović uvidio je, poučen neuspješnom vojnom kampanjom u Bugarskoj, koliko je

---

¹⁹ Slobodan Bjelica, "Organizacija "Ujedinjenje ili smrt!", *Kultura polisa*, (Novi Sad, br. 2 – 3/ 2005), 50

²⁰ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 70

²¹ Ćorović, *Istorija srpskog naroda*, https://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_16_1.html

²² Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića III* (Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D., 1934.), 1

²³ Vladan Đorđević bio je političar, kirurg i povjesničar. Ostavio je za sobom memoare pod nazivom „Kraj jedne dinastije – prilozi za istoriju Srbije“ u kojima detaljno opisuje svoju službu na dvoru Obrenovića.

važno imati pouzdane i profesionalno uvježbane vojne časnike. U vrijeme njegove vladavine obrazovan je stoga visokokvalificirani oficirski kadar, koji će, ironijom sudbine, biti odgovoran za kraj dinastije Obrenović: „Kralj Milan je uzeo u program da vojsku osposobi za njenu dužnost i s toga joj je obratio svu pažnju. Za tri godine, od 1898-1900., on je nju potpuno reorganizovao i nesumnjivo unapredio. I najveći protivnici režima i tad i docnije morali su to da mu priznaju kao ne malu zaslugu.“²⁴.

Na Milana Obrenovića izvršen je 1899. godine tzv. Ivandanski atentat. Bivši kralj, koji je atentat preživio, bio je uvjeren da iza njega stoji ruska tajna policija i Narodna radikalna stranka. Uhvaćeni je atentator, vatrogasac Đura Knežević, strijeljan, no osim njemu suđeno je i mnogim članovima Narodne radikalne stranke. „Posle neuspelog atentata na kralja Milana na Ivanjdan 1899. počeli su još žešći progoni političkih neistomišljenjika, pre svega radikala. Neki od njih, kao Nikola Pašić, bili su uhapšeni, dok su drugi morali da beže iz Srbije.“²⁵

Godine 1900. kralj Aleksandar zaručio se s Dragom Mašin, bivšom dvorskom damom kraljice Natalije. Ovaj je čin izazvao dodatne političke probleme u Srbiji i smatra se jednim od ključnih uzroka²⁶ za Majski prevrat iz 1903. Navest ću nekoliko citata kako bih dočarao važnost koja se u povijesnim pregledima pridaje upravo Dragi Mašin i njenoj nepopularnosti kao razlog zbog kojeg je došlo do prevrata, uz napomenu da ove citate treba čitati sa zadržkom i kako bi se puno veća pažnja trebali pridavati vanjskoj politici, geopolitičkim silnicama, poglavito velesilama Austriji i Rusiji:

„Javnost, vojska i politička elita u Srbiji smatrali su da bi ovaj brak bio nedostojan, jer je Draga bila udovica, znatno starija od Kralja. Aleksandrovoj nameri protivili su se i njegovi roditelji kralj Milan i kraljica Natalija. Kada je jula 1900. objavljena kraljeva veridba Dragom, Đorđevićeva vlada je, u znak protesta, podnela ostavku. Ne obazirući se na sveopšte protivljenje kralj Aleksandar Obrenović se i venčao njome. Ubrzo je došlo do obrta i u unutrašnjoj i spoljnoj politici. Prestali su politički progoni radikala. Prognanima posle Ivandanskog atentata je dozvoljen povratak u zemlju. Sa druge strane, vraćene su na snagu stare odluke o zabrani

---

²⁴ Ćorović, *Istorija srpskog naroda*, https://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_16_1.html

²⁵ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 70

²⁶ Ovo je vjerovanje sasvim pogrešno i jedan je od važnijih zadataka ovog rada ukazati na tu učestalu grešku. Kao prvo, ženidba kralja s Dragom Mašin može biti jedino povod, a ne uzrok prevrata. Drugo, pokušat ćemo odbaciti tvrdnju da je sam čin ženidbe jedan od ključnih povoda. Pitanje Drage Mašin jest kompleksno, no njena najveća „mana“ bila je što nije mogla osigurati nasljednika dinastije. Op.a.

povratka u Srbiju kralju Milanu i kraljici Nataliji. Protivnici kraljeve ženidbe gonjeni su kao neprijatelji države.“²⁷

„Ipak, najveći udarac ugledu kralja u narodu izazvala je njegova ženidba Dragom Mašin 1900. godine. Draga je bila bivša dvorska dama kraljice Natalije, udovica mnogo starija od kralja, a uz to je imala vrlo rđavu reputaciju u beogradskom društvu. Kralj Milan, koji se u trenutku ženidbe nalazio u inostranstvu, ispravno je predosetio da taj čin predstavlja fatalan udarac dinastiji Obrenovića. Ponašanje nove kraljice povećalo je nezadovoljstvo u Srbiji – isuviše se mešala u politiku, njeni miljenici su potiskivali stare pristalice dinastije, a posle skandala sa lažnom kraljičinom trudnoćom kroz Srbiju se proneo glas da će za prestolonaslednike biti proglašena njena obesna braća, Lunjevice.“²⁸

„Nezadovoljstvo stanjem u zemlji, a posebno kraljicom, naročito je bilo izraženo u vojsci. Oficirski kor, povlašćen u Milanovo vreme, suočio se sa gubitkom privilegija, kašnjenjem plata, čistkama koje su vršile kraljičine pristalice. Oficiri su bili nezadovoljni i odnosom koji je kralj imao prema njihovom dobročinitelju Milanu, kao i ličnošću i ponašanjem nove kraljice i njene porodice.“²⁹

„Glavnog krivca za sve ove nevolje nezadovoljni oficiri su našli u kraljici Dragoj i njenom uticaju na kralja. Stoga je 1901. osnovano zavereničko društvo sa ciljem da se iz dvora odstrani kraljica.“³⁰

Ove citate sam izdvojio jer je bitno pokazati kako se velika većina povjesničara slaže (ili samo reproducira izvornu priču) kako je kraljica „glavni krivac za sve nevolje“ Srbije, Aleksandra Obrenovića, pa tako i Majski prevrat. Mlađi vojni časnici bili su nezadovoljni kraljicom, no nije li okrivljavanje jedne osobe za opće stanje i nezadovoljstvo u zemlji banaliziranje problema? Zaboravlja li se na utjecaj vanjske politike i kompleksnu političku situaciju na Balkanu? Ne samo to, postoji sumnja da su preuveličavanje kraljičinih mana i njenih „zasluga“ za Majski prevrat dio elaboriranog procesa „zatiranja sjećanja“³¹ na posljednje Obrenoviće koji su počeli odmah po uspostavljanju nove dinastije, Karađorđevića.³²

---

²⁷ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 71

²⁸ Bjelica, "Organizacija 'Ujedinjenje ili smrt!'", 52

²⁹ Dragiša Vasić, *Devetsto treća. Majski prevrat*, (Beograd: 1925, reprint IKP "Nikola Pašić", Beograd 2002), 34-35

³⁰ Vasa Kazimirović. *Crna ruka: ličnosti i događaji u Srbiji od prevrata 1903. do Solunskog procesa 1917. godine*. (Kragujevac: Prizma, 1997), 76-77

³¹ Rajić, *Aleksandar Obrenović: vladar na prelazu vekova: sukobljeni svetovi*, 6

³² Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017., http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

O procesu zatiranja detaljnije će biti riječ u zasebnom poglavlju. Za sad možemo izlučiti nekoliko *light-motiva* koji se stalno pojavljuju kad god tražimo uzrok Majskog prevrata u službenoj srpskoj historiografiji. To su: nepopularnost kraljice u narodu³³ i vojsci – zbog toga što je udovica, deset godina starija od kralja, sumnjiva morala itd., kraljičin prevelik utjecaj na kralja, njena nemogućnost da ima djecu i njena prijetvorna ćud, te naposljetku njena bahata braća oficiri, od kojih je Nikodije navodno trebao postati prestolonasljednikom u slučaju da kralj i kraljica neće imati djece. Kod detaljnije analize pokazat ćemo kako su ovi *light-motivi* umjetno kreirani stereotipi radi legitimacije buduće vlasti. Većinu ovih motiva Majskog prevrata možemo staviti pod zajednički nazivnik: nezadovoljstvo vojne elite. Važno je također razlikovati povode od uzroka historijskih događaja. Prave uzroke morat ćemo tražiti u vanjskoj politici i konstelaciji moći na Balkanu.

Ženidba Aleksandra i Drage Mašin dovela je do političkog obrata. „Austrofilski“ Obrenović okrenuo se Rusiji. Čak mu je ruski car (preko posrednika, Mansurova, on sam nije nikad došao u Beograd) bio kum na vjenčanju, kao izraz ruske političke potpore Obrenovićima.³⁴ Na unutarnjem planu to je značilo okretanje k radikalima. Oktroiran je novi ustav 1901. godine, pod pritiskom radikala. Uveden je dvodomni parlament sa Skupštinom i Senatom, u kojem su također dominirali radikali.

Senat je imao velike ovlasti i nije bio bezuvjetno poslušan kralju, tako da je u ožujku 1903. godine, nakon martovskih demonstracija, Aleksandar izvršio novi državni udar i nakratko, na doslovno pola sata, ukinuo ustav koji je sam oktroirao, kako bi mogao dodati nove dekrete i smijeniti senatore koji mu nisu odgovarali, te nakon toga vratio ustav na snagu.³⁵ „Ovim činom je izgubio i ostatke svog političkog ugleda.“³⁶

MAJSKI PREVRAT

Prema svim dostupnim izvorima, nezadovoljstvo kraljem Aleksandrom i kraljicom Dragom, pogotovo nakon ovakvog autokratskog poteza kralja u proljeće 1903. godine, bilo je na vrhuncu. Zavjerenici – oficiri koji su se okupili još 1901. godine nezadovoljni novom kraljicom, 11. 6. 1903. godine (u noći sa 28. na 29. svibnja, tj. maja po starom kalendaru, odatle *Majski prevrat*) osigurali su dvorac i strateška mjesta u Beogradu te pogubili kraljevski bračni

---

³³ Nepopularnost u narodu je izjava koja se treba uzeti sa zadrškom. Postoje tvrdnje da je u narodu kraljica bila popularna upravo zbog toga što je bila Srпкиnja, a ne strankinja. Veoma je moguće da, zbog utjecaja vojske u društvu, sintagma „u vojsci i narodu“ postane konstrukt. Op.a.

³⁴ Ćorović, *Istorija srpskog naroda*, https://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_16_l.html

³⁵ Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića III*, 293-297

³⁶ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 72

par okončavši lozu Obrenovića. Osim Aleksandra i Drage ubijeni su Lazar Petrović, predsjednik vlade general Cincar-Marković, vojni ministar Milovan Pavlović, braća Nikola i Nikodije Lunjevica, te nekoliko žandara.³⁷ Sveukupno 43 osobe s obje strane izgubile su život te noći³⁸.

Zavjera je bila dobro organizirana. Desetak viših oficira organiziralo je Glavni zavjerenički odbor u kojem je glavna ličnost bio pukovnik Aleksandar Mašin, brat pokojnog supruga kraljice Drage. Uz njega su bili i drugi istaknuti vojni članovi: general Jovan Atanacković, pukovnik Leonidas Solarević i potpukovnici Petar Mišić i Damnjan Popović³⁹. Krug zavjerenika brzo se širio: od 1901. do 1903. brojao je oko 200 zakletih sudionika.⁴⁰

Od političara, najzaslužniji za zavjeru i prevrat bio je Đorđe Genčić – liberal, bivši ministar i veliki prijatelj kuće Obrenović, a napose bivšeg kralja Milana. Genčić se zamjerio kralju Aleksandru kad se oštro usprotivio njegovoj ženidbi s Dragom Mašin, te je zbog toga pao u nemilost kralju. Osim toga Genčićeva supruga okupljala je oko sebe supruge visokih vojnih i političkih dužnosnika i na taj način širila krug zavjerenika⁴¹. Genčićeva najveća zasluga u zavjeri bila je upravo povezivanje vojnih i političkih ličnosti Srbije, te njihovo zajedničko povezivanje s kućom Karađorđević. Ministar Genčić se nakon prevrata povukao iz politike, jer se kao liberal i stari pristaša Obrenovića ideološki ne bi uklopio u radikalnu vladu. To je vjerojatno i razlog zbog kojeg se Genčić u historiografiji ne spominje često⁴², no zanimljivo je kako je prepoznat kao glavni čovjek zavjere upravo u seriji *Kraj dinastije Obrenović* u kojoj će igrati veoma važnu i kompleksnu ulogu.

Većinu zavjerenika ipak činili su niži oficiri koji su djelovali kao operativci, izvršitelji naloga. Od kasnije „proslavljenih“ osoba među nižim oficirima bio je poručnik Dragutin Dimitrijević Apis, koji je u Majskom prevratu ranjen. Apisu se dogodila upravo suprotna sudbina od one ministra Genčića – historiografija ga je zapamtila kao najvažnijeg vođu zavjere, iako je njegova stvarna uloga bila manja. Očito je kako je za predodžbu Apisa kao vođe zaslužna i njegova

---

³⁷ Ibid, 73

³⁸ Harry De Windt, *Through Savage Europe*, 157

³⁹ Ovi viši oficiri kasnije će igrati veliku ulogu u političkom životu Srbije, stoga ne valja upasti u „zamku“ i bezrezervno prihvatiti tvrdnju kako je vlast nakon prevrata u potpunosti prepuštena Petru Karađorđeviću – kao što su propagirali mediji nakon prevrata i kao što je djelomično preuzela srpska popularna kultura, ali i historiografija. Op.a.

⁴⁰ Bjelica, *Organizacija ujedinjenje ili smrt*, 50-52

⁴¹ Rajić, *Aleksandar Obrenović*, 342

⁴² Primjerice Savremena istorija Srbije, štivo za studente suvremene srpske povijesti u Beogradu, uopće ga ne spominje. Op.a.

gotovo mitologizirana ličnost: kasnija umiješanost u atentat na Franju Ferdinanda, povezanost s organizacijom Ujedinjenje ili smrt, te kontroverzna osuda i smrt.⁴³

Sam čin Majskog prevrata odigrao se ovako: „U posleponoćnim časovima tog 29. maja grupa od dvadesetak oficira – zaverenika, u pratnji jedne čete garde, stigla je pred dvor. Poručnik Petar Živković, koji je te noći bio dežurni oficir, otvorio im je kapiju i otpočela je potraga za kraljevskim parom. Oficiri koji su trebali da sa svojim jedinicama budu zaštitnica od moguće intervencije žandarmerije stigli su sa velikim zakašnjenjem u dvor (potpukovnik Petar Mišić i major Milivoje Anđelković – Kajafa, i sa njima neformalni vođa zavere pukovnik Mašin). U isto vreme grupe zaverenika zauzimale su važne institucije po Beogradu i hapsile ministre i visoke oficire – kraljeve pristalice. Potraga za kraljem i kraljicom se otegla jer su se oni, čuvši galamu i početno puškaranje zaverenika sa stražom (u kojem je teško ranjen Dragutin Dimitrijević – Apis), sakrili u tajno skrovište a u dvoru je isključena struja. Tek oko 4 časa nervozni zaverenici su pronašli Aleksandra i Dragu, ubili ih ispalivši u njihova tela desetine hitaca iz revolvera, koja su zatim isekli sabljama te ih bacili kroz prozor u dvorište konaka kraj Novog dvora. Te noći zaverenici su likvidirali i kraljevog adutanta generala Lazu Petrovića, predsednika vlade generala Cincar – Markovića, ministra vojnog Milovana Pavlovića i braću Nikolu i Nikodija Lunjevica.“⁴⁴ Sveukupno, prema najvišim procjenama, smrtno su stradale 43 osobe s obje strane⁴⁵. U zoru, pred okupljenim mnoštvom, prvak samostalnih radikala Ljuba Živković izjavljuje da su kralj i kraljica poginuli u međusobnom obračunu⁴⁶.

---

⁴³ Ne postoji provjerena Apisova biografija, a mnogo je legendi o njegovoj ličnosti i različitim, često oprečnih pogleda na njega i njegova djela. Op.a.

⁴⁴ Slobodan Bjelica, „Organizacija ujedinjenje ili smrt“, 52-53

⁴⁵ Harry De Windt, *Through Savage Europe* (London : T. F. Unwin, 1907), 157

⁴⁶ Dragiša Vasić, *Devetsto treća. Majski prevrat*, (Beograd: 1925, reprint IKP "Nikola Pašić", Beograd 2002), 88. Dragiša Vasić bio je u vrijeme prevrata student i suvremenik događaja. Knjiga *Devetsto treća* nastala je na temelju iskaza samih zavjerenika, a Slobodan Jovanović ju smatra najpotpunijim i najpouzdanijim djelom o zavjeri. Op.a.

ODJEK U MEDIJIMA – Između heroja i izdajnika

Ubojstvo srpskog vladarskog para bilo je po okrutnosti bez presedana u dugom devetnaestom stoljeću⁴⁷. Razumljivo je kako taj događaj nije prošao bez medijske pozornosti. Dapače, poznata je naslovnica⁴⁸ u boji preko cijele prve stranice prominentnih pariških novina *Le Petit Parisien* – dokaz da je Majski prevrat prodrmao svjetsku javnost.

Slika 1: naslovnica *Le Petit Parisien*, 1903.

⁴⁷ Razdoblje od 1800. do 1918. godine u historiografiji često se naziva dugo devetnaesto stoljeće. Op.a.

⁴⁸ Vidi sliku 1

Srpski su mediji, u velikoj većini, slavili zavjerenike i slobodu od omraženog im kralja. Preuveličavanje im nije bilo strano – Aleksandar Obrenović spominje se kao poluludi pobjesnjeli kralj i neronska figura, Draga Mašin „cinična žena“, a njihov režim kao „razvratni“: „Nezadovoljstvo bilo je opšte i cela politička atmosfera bila je puna mržnje na razvratni režim. I tako je moralo biti. Tako je moralo biti kad su njegove kreature govorile o razbacivanju mesa opozicionara, kad se na završetku XIX veka zavodi inkvizitorsko mučenje nevinih ljudi u državnim zatvorima, kad se po naredbi samoga vladaoca ubijaju nevina deca zbog jedne obične manifestacije, kad kralj stvara veštačke zavere i sprema lažne atentate kako bi stavio pod mač najviđenije prvake opozicije. On, koji je s balkona svoje kuće govorio sokačke besede pune uvreda i kleveta, bio je polulud, pobesneo kralj, čija je kraljica bila cinična i razvratna žena. Ovaj kralj pola 'ajduk, pola anarhist neprestano je mislio o prolivanju srpske krvi, politički razbojnik, neka blaža i modernisana vrsta Nerona, jedan zlikovac s komendijaškim manirima, koji je na glavi nosio šarenu pajacku kapu a u rukama razbojničku sikiru, jedna degenerisana priroda, zlikovac po krvi, nezajažljiv, neukrotljiv, razjarena zver i pokvareni prepredenjak koji je političare preobraćao u lakeje, svoju rođenu majku nazivao bludnicom, a svoga oca nečistom krpom.“⁴⁹

Oficiri, sudionici zavjere, s druge su pak strane proglašeni narodnim herojima. Oni su izvršili volju naroda, a nakon svršenog čina predali su vlast natrag u ruke „političkih prvaka“. Nisu tražili nikakvu nagradu, učinili su to iz dužnosti prema svojem narodu. „Vršeći svoje hrabro delo, oni su smatrali da nisu ništa drugo do mandatori naroda, ovlašćeni od njega da na ovaj način oslobode zemlju jednoga krunisanog hajduka, a posle toga i po svršenom delu predadu vlast u ruke političkim prvacima. Skromni, zadovoljni uspehom, uvereni da su spasli otadžbinu, ovi mladi entuzijasti, ovi slobodnjaci u uniformi, povukli su se odmah bez razmetanja i nametanja. Osećajući da su dovoljno nagrađeni ljubavlju narodnom, oni su postali opet sastavni deo narodne celine, pošto su za momenat bili u neku ruku vođe njegove.“⁵⁰

Po izvršenom prevratu, oficiri – zavjerenici jesu odlučili prepustiti vlast civilima, ali su i dalje zadržali kontrolu nad njom. U tzv. „revolucionarnoj” vladi liberala Jovana Avakumovića, koja je formirana odmah poslije Majskog prevrata, bili su prisutni najistaknutiji zavjerenici, general Jovan Atanacković i pukovnik Aleksandar Mašin. Pod njihovim pritiskom, Narodno predstavništvo je krajem lipnja 1903. za novog kralja Srbije izabralo Petra Karađorđevića i vratilo na snagu Ustav iz 1888. Nakon izbora u rujnu 1903. s političke su scene otišli Genčićevi

---

⁴⁹ Dragiša Vasić, *Devetsto treća. Majski prevrat*, (Beograd: 1925, reprint IKP "Nikola Pašić", Beograd 2002) 125.

⁵⁰ Vasić, *Devetsto treća*, 126

i Avakumovićeви liberali. Radikali su oformili novu vladu, ali je vojska i dalje zadržala kontrolu nad državnom upravom.⁵¹

Strani mediji nisu bili tako blagonakloni zavjerenicima. Upravo suprotno – osuđivali su prevrat kao sramotan čin. Ukazivali su na „hrabrost“ čete vojnika koja je pucala na nenaoružani bračni par. Izvršioci atentata *a la serbe* bili su pojedinci, „nezadovoljnici iz redova uvrijeđenih od prošlog režima“ i nisu iskazivali volju naroda:

„'Pretorijanci rimski, pronuncijamentaši španski, strelci ruski i janičari turski nisu ništa prema beogradskim patriotama!' – pisali su jedni. 'Evropa se jako varala', pisali su drugi, 'kad je držala da je Srbija odmakla u civilizaciji od Turaka i Arnauta'. A 'Temps', u svome uvodniku, pisao je: „Slivnički 'junaci' našli su da traže revanša i peru sram sa svoga oružja nad ljudima i ženama, koji spavaju u svojim krevetima!" U jednoj prilici, posle događaja, Presanse je pominjao Srbe iza Cigana i Jevreja, tvrdeći tada: da je to narodnost koja ničega i nikoga nema u Turskoj i koja više ne sme da zasluđuje nikakve pažnje niti obzire evropske.“⁵²

U očima stranoga tiska Srbija i njena vojska postali su zauvijek kompromitirani pred cijelom Europom i svijetom. I dok se atentatore ne osudi kao zločince, treba prekinuti sve diplomatske odnose sa Srbijom.⁵³ To se djelomično i dogodilo – Ujedinjeno Kraljevstvo, kao i mnoge druge države, prekinule su diplomatske odnose sa Srbijom, a Austro-Ugarska je čak započela carinski rat protiv nje, tzv „rat svinja“ koji je imao za cilj dovesti Srbiju do ekonomskog kraha⁵⁴.

Djelomično zbog oštre osude strane javnosti, misli se ovdje na velesile čije je mišljenje uvijek „bitno“, djelomično zbog okrutnosti samog čina (Kralj i kraljica bili su, nakon što su ubijeni, bačeni s balkona njihove spavaće sobe. Nakon toga njihova su tijela unakažena bajonetama) atentat na posljednje Obrenoviće obilježio je srpsku povijest, te ostao u kolektivnom sjećanju kao trauma.

---

⁵¹ Slobodan Bjelica, „Organizacija ujedinjenje ili smrt“, 52-53

⁵² Vasić, *Devetsto treća*, 127-128

⁵³ Vasić, *Devetsto treća*, 129

⁵⁴ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, knjiga 3, 394-395

STRANI FAKTORI U MAJSKOM PREVRAU: Austrija i Rusija

Ozbiljna analiza Majskog prevrata nemoguća je bez analize stranih čimbenika u kompleksnoj vanjskopolitičkoj situaciji Srbije. Nezadovoljstvo vladarovim izborom ženidbene družice, kao što se često spominje, nije dovoljno objašnjenje za brutalno ubojstvo kraljevskog para i nasilnu smjenu dinastije. Je li zavjera koja je brojala dvjestotinjak sudionika mogla zaista biti potpuno stvar unutrašnje politike Srbije? Još je Vasić 1920-ih pretpostavljao da su Austrija i Rusija znale za zavjeru, no nisu htjele ništa „da osujete“ jer su obje velesile bile nezadovoljne Aleksandrom Obrenovićem: „Rusija je smatrala da će svrgavanjem dinastije Obrenovića prestat austrofilski orijentacija Srbije, dok se Austro-Ugarska nadala nemirima posle prevrata i dobijanju mandata od evropskih sila da zavede red u Srbiji.“⁵⁵

Slobodan Jovanović, koji se smatra za jednog od najboljih srpskih povjesničara, sročio je to ovako: vladavina Obrenovića bila je "uvučena u vihor rusko-austrijske istočne politike"⁵⁶, točnije u njihovu borbu za prevlast na Balkanu. Kako bismo sagledali širu sliku, valja dakle obratiti pozornost na geopolitički i strateški položaj Srbije u igri velikih sila. Jovanović navodi glavna oruđa na raspolaganju ovih sila: Rusi su imali diplomaciju u Beogradu, tajne službe i panslavensku ideologiju. Posebno naglašava ovo posljednje, panslavizam, kao faktor koji je učinio Rusiju popularnom u narodu: "Naša inteligencija verovala je, pod utjecajem ruskog panslavizma u skorbu propast germanske premoći, kao što radnička klasa pod utjecajem marksista veruje u skorbu propast kapitalističkog društva. Stvarajući jednu ideologiju i jedan fanatizam koji je neodoljivom snagom vukao naše ljude u krilo Rusije, panslavisti su osvojili dušu našeg naroda"⁵⁷. Austrija je s druge strane imala samo diplomaciju i „uhode“ (hic!). Utjecaj Austrije mnogo je manji nego što se mislilo. Prvenstveno je to zbog tradicionalnog pristupa i pretjerane samouvjerenosti – naime tradicionalna diplomacija podrazumijeva aktivan odnos jedino s vladarom, što znači da se Austrija nije trudila dobiti poklonike u narodu. Nakon što je Aleksandar prekinuo zaruke s njemačkom princezom, što je bila osobna uvreda za cara Franju Josipa, jedina austroguarska karta (osim povoljnog trgovinskog ugovora koji je sklopila s Milanovom Srbijom nakon Bečkog kongresa; naime, ukinuće ugovora i embargo Srbije značio bi za nju ekonomsku propast, barem je tako mislila Austro-Ugarska.) bila je dovođenje novog vladara na prijestolje. Od svih se kandidata za prijestolje Austriji upravo Petar Karađorđević činio najprikladniji, što se pokazalo kao velika pogreška jer Petar Karađorđević

---

⁵⁵ Vasić, *Devetsto treća*, 62

⁵⁶ Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, 391

⁵⁷ *Isto*

nije mogao nastaviti autoritativno vladati Srbijom, kao što je to činio njegov omraženi prethodnik, već se morao oslanjati na vojsku i narod – upravo one političke faktore u kojima Rusija ima ogroman utjecaj.⁵⁸ A upravo vojska i narod (tj. radikali kao najpopularnija stranka u narodu) znali su da će moći u velikoj mjeri utjecati na kralja kojeg su doveli. Ne začuđuje stoga činjenica da će nakon Majskog prevrata u Srbiji potpuno dominirati ruski vanjskopolitički utjecaj.

---

⁵⁸ Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića* III 390-392.

ISTRAŽIVANJE SUZANE RAJIĆ: ODNOS RUSIJE I SRBIJE NA KRAJU 19. st. I UMIJEŠANOST RUSIJE U MAJSKI PREVRAT

Za vrijeme između dva svjetska rata, dok je Jovanović pisao o ovoj temi, „radnja ruskih tajnih službi manje je rasvetljena“, no on sumnja da su Rusi bili umiješani "u neke, ako ne i sve zavjere i atentate koji su bez prestanka podrivali Obrenoviće"⁵⁹. Poseban doprinos rasvjetljavanju toga pitanja ima Suzana Rajić koja je, tek u 21. stoljeću, prva povjesničarka koja je sustavno radila na izvorima iz ruskih arhiva, te svoju karijeru gradi upravo na pitanju rusko-srpskih odnosa kroz povijest.

Rusija, tradicionalni saveznik Srbije, ovdje ima značajnu ulogu. Kao što smo ranije naveli, nakon Berlinskog kongresa i poraza Osmanskog Carstva, Srbija je za Rusiju prestala biti prioritetna država, posvetila se Bugarskoj. Sukladno s time Srbija Milana Obrenovića napravila je politički zaokret prema Austro-Ugarskoj. Milan Obrenović postao je tako za Rusiju neprijatelj broj jedan u Srbiji.

Kriza dinastije koja je počela nakon Milanove neuspješne ekspedicije u Bugarsku 1885., rezultirala je njegovom abdikacijom u korist Aleksandra. „Kralj Milan se odrekao prestola 1889. godine, u korist svog maloletnog sina Aleksandra. Tom prilikom je računao da će spasiti presto zbog toga što “imperator neće otkazati naklonost” njegovom sinu koji je još dete. I doista, imperator je obećao podršku u očuvanju prestola Obrenovića. Međutim, zbog činjenice da je bivši kralj sve do svoje smrti (1901) pokazivao velike ambicije da bude važan politički činilac u Srbiji i savladar sinu i kralju Aleksandru, ruski vladari i njihovi ministri su vrlo često zauzimali strog stav prema Srbiji, a neretko je taj stav bio i ultimativan.“⁶⁰

Ruski car je zaista podržao Aleksandra Obrenovića, čak ga je kao maloljetnika na kratko pozvao na ruski dvor, kako bi učvrstio njegov odgoj u slavenskim običajima i pravoslavnoj vjeri.⁶¹ Problem za mladog Aleksandra bio je taj što je morao odrastati bez roditelja – otac mu je protjeran iz zemlje, no on je zaprijetio da će se vratiti ukoliko iz Srbije ne ode i njegova, od 1888. godine bivša supruga, rusofilka kraljica Natalija. Rusija, iako je kraljica Natalija bila njihova saveznica, pristala je na takav kompromis. Aleksandar je tako postao, kako će objavljivati ruski tisak, „siroče kraj živih roditelja“. Ta će se psihička i emocionalna rana koju

---

⁵⁹ Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića III*, 391.

⁶⁰ Suzana Rajić, *Dinastija Obrenović i Rusija na izmaku 19. i početkom 20. Veka*. Vaseljenska TV, pristup ostvaren 10. V. 2017. <http://www.vaseljenska.com/misljenja/dinastija-obrenovic-i-rusija-na-izmaku-19-i-pocetkom-20-veka/>

⁶¹ Rajić, *Aleksandar Obrenović – vladar na prelazu stoljeća- sukobljeni svetovi*, 51-60

Aleksandar nosi odraziti na njegov karakter – bit će šutljiv, povučen, osjećajan. Naposljetku, očitovat će se to u braku s trinaest godina starijom ženom koja mu je pružila ljubav i osjećaj obiteljskog zajedništva – barem je tako tvrdio sam kralj Aleksandar.

Rusija je također stala na stranu Aleksandra 1893. kod državnog udara u kojem se proglasio punoljetnim i u svoje ruke uzeo punu vlast. Do problema u odnosima između kralja Aleksandra i Rusije prvi put dolazi u siječnju 1894. godine kad se kralj Milan vratio u zemlju. „Car je ostao neumoljiv i na marginama diplomatskih izveštaja pisao je o kralju Milanu da je “podlac”, “životinja” i “nitkov”. Govorio je da njegov sin nema prava da očekuje bilo kakvu podršku Rusije dok mu je otac u zemlji. U Rusiji se išlo dotle da su se razmatrale i opcije za slučaj pada Obrnovića“⁶². Zanimljivo je primijetiti kako funkcionira ruska visoka diplomacija – za slučaj da dinastija Obrenović ne bude radila u interesu Rusije, pripremaju se, deset godina prije Majskog prevrata, alternativne opcije. Sama ova činjenica govori o tome kako Rusija nije mogla biti u potpunosti neumiješana u Majski prevrat. Ipak, odnosi Srbije i Rusije ubrzo su normalizirani – „Na izričit zahtev kralja Aleksandra, na ministarskoj sednici od 26. marta 1894. doneta je odluka da se učini sve da se odnosi sa Rusijom “ne kidaju”. Revolt Rusije je donekle stišan i ona je u znak dobre volje odlučila da niti pomaže, niti odmaže novom režimu u Srbiji“⁶³.

Obrenovići su opasno politički manevrirali između dviju velesila, Austro-Ugarske i Rusije, pokušavajući izvući što je više moguće koristi za sebe, no Rusi nisu htjeli ponoviti tajnu konvenciju iz 1881. i poslali su jasnu poruku kralju Aleksandru da prekine dvovlašće u Srbiji – aludirajući na prisutnost bivšeg kralja Milana, ali i na austrofilsku politiku. Aleksandar Obrenović se čak, nakon smrti ruskog cara Aleksandra III., našao nasamo s novim carem Nikolom u Petrogradu gdje su razgovarali nasamo i očito učvrstili odnose dviju država – jer iste je 1895. godine kralj Milan bio primoran ponovno napustiti zemlju. Definiran je novi smjer ruske politike prema Srbiji s ciljem stabilizacije političkog režima i jačanja srbijanske vojne snage. Rusija je tražila saveznike u slučaju „**eventualnog sukoba slavenskog i germanskog svijeta**“. „Pobrojane ciljeve Rusija je, u zaključku, svela na ključnu rečenicu: ona želi da saobrazi svoju politiku sa interesima Srbije i da pomogne kralju da učvrsti svoju vlast. Aksiom

---

⁶² Suzana Rajić, *Dinastija Obrenović i Rusija na izmaku 19. i početkom 20. veka* Vaseljenska TV, pristup ostvaren 10. V. 2017. <http://www.vaseljenska.com/misljenja/dinastija-obrenovic-i-rusija-na-izmaku-19-i-pocetkom-20-veka/>

⁶³ Isto.

ruske politike u Srbiji bio je učvršćivanje monarhističkog stroja kao neophodnog po interese Srbije, ali i po interese Rusije“⁶⁴.

Rusi su odbacili ideju da na prijestolje dovedu Karađorđeviće koju su razmatrali za vrijeme kratkotrajnog zahlađenja odnosa. Odlučili su podržati Aleksandra kojeg su ocijenili kao mladog i umno obdarenog čovjeka koji zna težinu svog položaja. Za učvršćivanje monarhije bila je neophodna ženidba – i to ženidba princezom iz ugledne kuće. Za Rusiju je to bilo bitno pitanje jer ženidba bi osigurala nasljednika dinastije i eliminirala sve moguće pretendente na prijestolje, te učvrstila ruski utjecaj u zemlji. S druge strane, ženidba ruskom princezom nije bila moguća jer je se ruska carska loza strogo pridržavala principa „ravnorodnosti“ dinastija kada je u pitanju bilo sklapanje brakova. Kuća Obrenović, kao mlada dinastija, ponikla iz naroda tijekom revolucije bila je po prestižu na samom dnu ljestvice europskih dinastija. Postojala je inicijativa da se Aleksandar oženi grčkom princezom. Ruski poslanici su čak tvrdili da kralj u cijeloj Europi teško može naći čak i princezu iz trećerazredne porodice.⁶⁵

U ljeto 1896. ruski je car posjetio Beč i obnovio prijateljske odnose s Austrijom. „Integritet Turske, održanje *statusa quo* i mira u svim njenim delovima bile su želje oba cara“⁶⁶. Iduće godine kralj Aleksandar je pozvao svog oca natrag u Srbiju, da mu svojim utjecajem u vojsci i savjetima pomogne očuvati snažnu poziciju u zemlji. Bivši kralj Milan mu je također uspio dogovoriti brak s njemačkom princezom koji je 1900. godine gotovo realiziran. Za Rusiju ovo bi bio diplomatski poraz – ženidbom Aleksandra i njemačke princeze bio bi ojačan utjecaj i pozicija Njemačke i kralja Milana u Srbiji. Kralj Aleksandar imao je doduše druge planove – zaljubio se u Dragu Mašin, što je dovelo do razmirica između oca i sina. Rusija je u razilaženju Aleksandra i Milana vidjela priliku da se kralj napokon osamostali i da se Srbija riješi austrijskog i njemačkog utjecaja.

U Srbiju je poslan specijalni izaslanik Pavle Mansurov da izvještava ruski dvor o razvoju pitanja kraljeve ženidbe. „Mansurov je u izveštajima veoma pohvalno pisao o kraljici, **njenoj inteligenciji, pronicljivosti, uticaju koji ima na kralja i nadasve o njenom proruskom**

---

⁶⁴ Suzana Rajić, *Dinastija Obrenović i Rusija na izmaku 19. i početkom 20. veka* Vaseljenska TV, pristup ostvaren 10. V. 2017. <http://www.vaseljenska.com/misljenja/dinastija-obrenovic-i-rusija-na-izmaku-19-i-pocetkom-20-veka/>

⁶⁵ Suzana Rajić, *Aleksandar Obrenović – vladar na prelazu vekova – sukobljeni svetovi*, 276-299

⁶⁶ Suzana Rajić, *Dinastija Obrenović i Rusija na izmaku 19. i početkom 20. veka* Vaseljenska TV, pristup ostvaren 10. V. 2017. <http://www.vaseljenska.com/misljenja/dinastija-obrenovic-i-rusija-na-izmaku-19-i-pocetkom-20-veka/>

opredeljenju. Time je, korak po korak, topio uzdržanost Petrograda. Za Rusiju je, kako je izveštavao Pavle Mansurov, bio mnogo podesniji nepolitički brak sa Srpkinjom, nego politički brak sa nemačkom princezom. Car je kod ove konstatacije svojeručno napisao da je saglasan sa tim mišljenjem⁶⁷. Car je čak naložio Mansurovu da ga zastupa kao kuma na vjenčanju, kralj Aleksandar bio je oduševljen. Bitno je znati da bez potpore Rusije ženidbe Aleksandra i Drage Mašin ne bi bilo.⁶⁸ Aleksandar se potpuno pouzdao u svog novog saveznika, čak je ruskim tajnim službama povjerio vlastitu osobnu sigurnost i zadatak nadziranja političkih protivnika u i izvan zemlje. Kako bi učvrstili svoju poziciju i legitimirali svoj brak u očima velesila, Aleksandar i Draga trebali su otići u službeni posjet u Petrograd. Ipak, do tog posjeta nikad nije došlo – 1901. godine preminuo je kralj Milan i Rusija je odjednom izgubila interes u podržavanju Aleksandra, čija je pozicija u Srbiji bila slaba. **Pozicija i ugled srpskog kraljevskog para dodatno su narušeni kad se, iste godine saznalo za lažnu kraljičinu trudnoću.** Kraljica Natalija je čak Petrograd upozorila da postoji mogućnost da će car kumovati podmetnutom djetetu, na što su u Beograd poslani ruski liječnici, od kojih je jedan bio tajni agent.⁶⁹ Vijesti da neće biti nasljednika pokolebale su Rusiju. U iduće dvije godine ruske tajne službe sve su manje i manje pratile unutrašnju sigurnost Srbije, te se prestale brinuti o osobnoj zaštiti kralja Aleksandra. Ruski agenti znali su za zavjeru koja se sprema, no kralja Aleksandra su o njoj obavijestili tek tri dana prije nego se ona dogodila, iako su za nju znali mjesecima. Rajić na osnovi činjenica oprezno zaključuje kako je „odnos Rusije prema srpskoj dinastiji Obrenović kreiran isključivo sa stanovišta interesa ove velike sile na Balkanskom poluostrvu. Nestanak Obrenovića sa lica zemlje 1903. godine nije mogao biti nepoznanica i iznenađenje za Rusiju, budući da je ona decenijama pomno pratila poziciju posljednjih vladara iz te kuće. Iako je dinastijsku promenu u Srbiji dočekala spremno, uglavivši svoje planove u sporazumno delovanje sa rivalkom Austro-Ugarskom.“⁷⁰

Je li Rusija igrala samo pasivnu ulogu i okrenula glavu na drugu stranu, kako predlaže Rajić na osnovi ruskih izvora, ili je aktivno potpomagala atentatorima – ne možemo pouzdano znati. Ipak, kad se Petrograd uvjerio da se ne isplati više podržavati Obrenoviće i kako postoji i „lakši“ način za ostvarenje svog interesa: a to je vojno jaka i na unutarnjem planu stabilna Srbija,

---

⁶⁷ Suzana Rajić, *Dinastija Obrenović i Rusija na izmaku 19. i početkom 20. veka* Vaseljenska TV, pristup ostvaren 10. V. 2017. <http://www.vaseljenska.com/misljenja/dinastija-obrenovic-i-rusija-na-izmaku-19-i-pocetkom-20-veka/>

⁶⁸ Isto

⁶⁹ Suzana Rajić, *Aleksandar Obrenović – vladar na prelazu vekova – sukobljeni svetovi*, 330-349

⁷⁰ Suzana Rajić, *Dinastija Obrenović i Rusija na izmaku 19. i početkom 20. veka* Vaseljenska TV, pristup ostvaren 10. V. 2017. <http://www.vaseljenska.com/misljenja/dinastija-obrenovic-i-rusija-na-izmaku-19-i-pocetkom-20-veka/>

saveznica u mogućem nadolazećem „ratu svjetova“, koji se i dogodio jedanaest godina kasnije – dolazi do Majskog prevrata. Kao što smo ilustrirali, odnos Rusije i Srbije bio je kompleksan i mijenjao se usporedno s promjenama u odnosima u vanjskoj politici. Plastičan primjer ovoga je dogovor Rusije i Austrije oko *statusa quo* u Osmanskom Carstvu. Aleksandar Obrenović bio je mala figura na geostrateškoj ploči ovih velikih sila. Igrao je opasnu igru balansirajući između politike velesila kako bi ostvario vlastite interese i to mu se „obilo o glavu“ – poput šahovske figure, Austrija ga je htjela skloniti s ploče, a Rusija ga je spremno žrtvovala radi ostvarenja važnijeg cilja.

PERCEPCIJA O OBRENOVIĆIMA – ISTINE I ZABLUDE

Istraživanje povijesti kuće Obrenović i Majskog prevrata iz 1903. godine otežano je oprečnim izjavama i oprečnim percepcijama istih događaja i aktera od strane različitih historiografa.

O samom Majskom prevratu još je više različitih verzija priče – recimo jedna verzija kazuje kako su kralj i kraljica bili skriveni u tajnoj odaji iza ogledala, u drugoj je to ormar, u trećoj podrumi, u četvrtoj uopće nije bilo tajnog prolaza, a javnosti najpoznatija je ona iz serije *Kraj dinastije Obrenović* prema kojoj je kraljičin garderobni ormar stajao na vratima tajnog tunela, blokirajući prolaz iz dvora u rusko veleposlanstvo. Razlog različitih interpretacija događaja u dvoru u noći Majskog prevrata je taj da nemamo pouzdanih izvora za taj događaj.

Nedostatak izvora ipak nije dovoljno objašnjenje za sva sporna pitanja. Navedimo samo još nekoliko spornih pitanja na koja su odgovori nerijetko oprečni: je li Petar Karađorđević znao za atentat? Je li Draga planirala podmetnuti dijete ili je zaista i sama bila zatečena svojom dijagnozom lažne trudnoće? Je li Draga zavela Aleksandra radi moći i položaja ili je riječ o istinskoj ljubavnoj priči? Tko je bio pravi vođa zavjere: Apis, Antić, Genčić, Mašin ili netko drugi? Jesu li Rusija i Austrija znale za spremanje zavjere i, ako jesu, što su učinile po tom pitanju? Jesu li zaista Obrenovići bili tirani koje je narod mrzio, a Karađorđevići njihova suprotnost, dinastija koja je dovela do napretka i procvata moderne Srbije? Pitanja je mnogo, odgovora najmanje dvostruko više. Što je pravi razlog takvom konfuznom stanju i oprečnim percepcijama i slikama o posljednjim Obrenovićima? Odgovor leži u dekonstrukciji kulta Obrenovića i retuširanju slike o posljednjim Obrenovićima koje je započelo netom nakon Majskog prevrata, sukladno s promjenama u Srbiji.

Izbor dijametralno suprotnih percepcija o Obrenovićima i Majskom prevratu pokazali smo ranije uspoređujući reakciju domaće i strane štampe na proglas o smrti kraljevskog para. Ukratko, domaće novine slavile su „revoluciju“, hrabre časnike koji su je proveli te novog kralja Petra Karađorđevića, dok je strana štampa žestoko osuđivala „stravičan zločin“, odbacivala teze o narodnoj volji i revoluciji smatrajući kako je atentat imao u pozadini nezadovoljstvo oporbe te osobnu osvetu pukovnika Mašina.

Nisu samo strane novine negativno pisale o Majskom prevratu. U Londonu je 1907. godine izdan putopis „Through Savage Europe“. Harry De Windt, britanski putopisac i autor spomenutog djela, bio je u Beogradu 1906. godine, tri godine nakon Majskog prevrata, te se

susreo s nekim sudionicima tog događaja. U svom djelu *Through Savage Europe* on kritizira zavjerenike, a kralja Aleksandra opisuje u izuzetno pozitivnom svjetlu – kao mladog, inteligentnog, skromnog i sposobnog vladara. De Windt odbacuje bilo kakve teze o narodnoj revoluciji i narodnom veselju. Za glavnog vođu zavjere smatra pukovnika Mašina koji je imao osobni motiv protiv kraljice Drage: „Servia (hic!) had no hand whatever in this so-called *revolution*, which was confined to a few of the extreme Radicals and a military *clique* consisting of men of all ages from grizzled veterans to boys in their teens. One Colonel Maschin was probably the prime mover in the conspiracy ; for this man (a brother of Draga's first husband) had always been a bitter enemy of his sister-in-law)“⁷¹.

Za glavno civilno lice zavjere De Windt navodi ministra Genčića. Britanac piše kako se Genčić žestoko usprotivio ženidbi Aleksandra i Drage. Prema De Windtu ministar je kralja obavjestio kako je Draga Mašin bila njegova ljubavnica, što je bila bezočna laž koju su ismijali čak i Genčićeve suradnici. Aleksandar je na to Genčića dao zatvoriti, no Genčić je „nažalost“ bio uskoro pušten⁷². Osim toga De Windt navodi kako je proslava tzv. revolucije također bila farsa – prema njegovoj procjeni dvije trećine stanovnika osuđivalo je atentat, no nisu se usudili podići svoj glas: „Men and women seem to have been terrorised from the very first into a state of passive obedience suggestive of an infant class at a Sunday School. All day long regiments of cavalry and the line and batteries of artillery paraded the streets, horses and guns being decorated with evergreens, while the crowd looked on with apathy and indifference, although quite two-thirds of the populace silently condemned the atrocious outrage which heralded another dynasty. Yet no one dared to raise a voice in dissent, and windows were draped with gay banners and other signs of rejoicing under compulsion even those of the relatives of murdered officials.“⁷³ Britanski putopisac vjerojatno se također služio preuveličavanjem, no postoje konkretniji dokazi o konstruiranju iskrivljene slike o posljednjim Obrenovićima njihovih političkih protivnika.

KULT KRALJEVSKOG PARA

Vladimir Jovanović objavio je 2007. godine članak „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“ temeljen na novinskim izvještajima i arhivskoj građi.

Članak sustavno prikazuje planirano stvaranje kulta kraljevskog para, Aleksandra i Drage, te „brisanja“ tog istog kulta nakon Majskog atentata. Sam kult kraljevskog para vrlo je

---

⁷¹ Harry De Windt, *Through Savage Europe* (London : T. F. Unwin, 1907), 145-146

⁷² *Isto*, 146-147

⁷³ *Isto*, 159.

neuobičajena pojava. Uobičajen je bio kult ličnosti vladara, no nikad vladarskog para. Naime, Aleksandar je bio svjestan određenih poteškoća oko prihvatanje Drage Mašin za njegovu suprugu te je uloženi iznajan napor kako bi se ona u narodu čim bolje predstavila i kako bi ju narod prihvatio. Službene novine pisale su senzacionalistički o prvoj kraljici iz naroda, Srpkinji, na prijestolju. Telegrami podrške i čestitke novoj kraljici stizale su sa svih strana. Izrađivali su se službeni portreti kraljevskog para koji su se masovno reproducirali. Njihova je slika krasila državne urede i institucije. Najpoznatiji i najpopularniji portret naslikao je Vlaho Bukovac.⁷⁴

Posebna se pažnja posvetila kraljici Dragi. Osmi pješadijski puk u ljeto 1900. godine postaje počasni puk kraljice Drage, a sljedeće godine četvrti gardijski konjički puk dobiva naziv Puk kraljice Drage, što je navodno dodatno razbjesnilo oficire zavjerenike⁷⁵. Uvode se nova odličja, primjerice medalja Kraljice Drage 1903. godine, za „zaslužne ženskinje (hic!)“. Njen rođendan postao je državni praznik, a čak su i neka mjesta dobila naziv po kraljici. Tako je selo Zlokućani postalo Draginac, selo Veliki Bošnjak preimenovano je u Draginje, osnovano je i novo selo Dragovo, te općina Dragovska⁷⁶.

Kralj Aleksandar se spremno odrekao djela vlastite popularnosti i kulta svoje ličnosti kako bi uvećao autoritet kraljice Drage. Kult suvladarstva razvijan je tri godine i zahtijevao je stalno održavanje, korištenje medija, vizualnih elemenata, novih etiketa i ostalih taktika koje su dvoru bile na raspolaganju, no nikad nije došao do razine popularnosti kulta kralja Milana ili kneza Miloša. Razvoj kulta kraljevskog para naglo je i nasilno prekinut u Majskom prevratu.

DEKONSTRUKCIJA KULTA OBRENOVIĆA

Zavjerenici su, nakon izvršenja regicida, tijela kraljevskog para oskvrnuli i neko ih vrijeme ostavili izloženima pod prozorom palače. Tijela su zatim prebačena natrag u dvor radi obdukcije koja je osim uzroka smrti ustanovila kako je kralj bio alkoholičar s „početnom fazom ciroze jetre i abnormalno debelom lubanjom“ te naglasila kraljičinu fiziološku nesposobnost da ostane trudna i rodi dijete.⁷⁷

---

⁷⁴ Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

⁷⁵ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*. 340

⁷⁶ V. Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf vidi Zbornik zakona i uredaba izdatih u Kraljevin i Srbiji, LV, str. 288, 290, 320, 322, 329, 383, 391

⁷⁷ Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

Nakon brutalnog ubojstva, zavjerenici su u potpunosti htjeli raskrstiti sa prošlošću. Odabir njihovog ukopnog mjesta i način sahrane to potvrđuju. Kako bi napravili mjesta za tijela Aleksandra i Drage desakralizirali su sveta mjesta Obrenovića, raskopavši grobnice kraljevske obitelji. Oskvrnut je najprije grob Milana II Obrenovića, sina kneza Miloša Obrenovića, no taj se pokazao pretijesan, pa je otvoren grob Ane i Jovana Obrenovića u koji su smješteni kraljevski kovčezi.⁷⁸ Prilikom otvaranja groba Milana II, otvoren je čak i lijes, a s njegove ruke skinut je zlatni prsten⁷⁹.

Sahrana Aleksandra i Drage nije bila primjerena njihovu položaju. Održana je u ponoć, bila je zatvorena za javnost, bez crkvenih zvona i ikakvih počasti⁸⁰. „Sasvim nedostojno dojučerašnjih vladara Srbije, njihova grobna mesta bila su obeležena prostim drvenim krstovima.“⁸¹

Kako bi legitimirala svoju vlast „Revolucionarna vlada“ započinje složeni proces izvrtanja istine i modeliranja slike o Obrenovićima u skladu s političkim promjenama u Srbiji. Pod hitno su uklonjeni svi simboli i znamenja koji veličaju prošlu dinastiju. Najprije su uklonjene oficirske kokarde i portreti kraljevskog para iz državnih ureda. Vojnici, oficiri i policijski službenici i ostali državni činovnici morali su položiti zakletvu na vjernost novom kralju. Ovo se postiglo veoma brzo, samo dva tjedna od Majskog prevrata.⁸²

Svi državni praznici koji su podsjećali na Obrenoviće ukinuti su ili zamijenjeni novima. Čak se ni datum proglašenja Kraljevine Srbije više nije službeno slavio. Neslužbeno se pak slavio 29. svibnja (po starom kalendaru), kao kraj tiranije Obrenovića. Izmijenjene su putničke isprave, poštanske marke i drugi dokumenti s imenom ili slikom nekog Obrenovića. Uvedena su nova državna odličja poput Karađorđeve zvijezde. 1904. godine iskovan je novac s likom Petra Karađorđevića i vožda Karađorđa, a iz optjecaja su izašle stare kovanice s likom Obrenovića. Konačno, 1906. godine, promijenjena je i državna himna.⁸³

Mediji su od početka neumorno radili na stvaranju negativne percepcije o posljednjim Obrenovićima, a pozitivne o Karađorđevićima. Koristeći se pojmovima kao „narod“, „revolucija“, „patriotizam“ i „opće oduševljenje“, mediji su utjecali na javno mišljenje. Nova vlada nazivana je „revolucionarnom vladom“, „prvom vladom slobodne Srbije“, „narodnom

---

⁷⁸ Vasić, *Devetstotreća*, 115-117

⁷⁹ Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja.“ http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

⁸⁰ H. De Windt, *Through Savage Europe*, 154

⁸¹ Vasić, *Devetstotreća*, 115

⁸² Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

⁸³ Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja.

vladom“ i sličnim imenima implicirajući na pozitivnu promijenu u društvu, te opće nezadovoljstvo Obrenovićima. Vojska je također dobila epitete „viteška“ i „rodoljubiva“, a oficiri zavjerenici postali su hrabri, ali skromni, narodni heroji.⁸⁴

Važnu propagandnu ulogu odigrao je i novi medij – film. Prvi srpski dokumentarni film snimljen je 1903. godine i tematizira krunidbu Petra Karađorđevića.⁸⁵

Službeni proglas za javnost o smrti kraljevskog para navodi kako su kralj i kraljica ubijeni u međusobnom obračunu⁸⁶, u što je malo tko povjerovao, a iz proglasa su izostavljeni „gnjusni detalji“⁸⁷ njihova ubojstva.

Sistemske se radilo na kreiranju nove povijesti. Vladavina Obrenovića preko noći postaje mračno razdoblje u srpskoj povijesti, a njihov režim „tiranski“, „policijski“, „neslobodan“, „nedemokratski“. U prvom proglasu nove vlade upućenom državnim vlastima, režim prije 29. maja 1903. godine nazvan je „sistemom bez zakona i bez slobode“.⁸⁸

Ad hominem su napadani bivši kralj i kraljica s ciljem da se u potpunosti ocrne u očima javnosti. Kralj tako postaje „alkoholičar“, „neronska figura“ i „tiranin“, što će već u tridesetim godinama 20. stoljeća demantirati Slobodan Jovanović⁸⁹. Draga Mašin svedena je na stereotip prevrtljive žene, bludnice, i ostat će iznimno nepopularna, unatoč tome što izvori govore o njenoj ljepoti, plemenitosti i inteligenciji, te organizaciji mnogih dobrotvornih akcija, pomaganju pisaca i umjetnika⁹⁰.

Između 1903. i 1907. godine nastale su mnoge revidirane autobiografije ljudi iz javnog i političkog života Srbije iz vremena Obrenovića. Od važnih političkih ličnosti jedino su Pera Todorović i Vladan Đorđević ostali „neizlječivi obrenovićevci“⁹¹, te su bili javno prokazani i marginalizirani. Predstavници domaće elite, prvenstveno radikali, koji su donedavno podržavali

---

⁸⁴ *Srpske novine* (Beograd), br. 120, 1. VI 1903; *Isto*, br. 121, 2. VI 1903; *Isto*, br. 122, 3. VI 1903. godina

⁸⁵ Zoran Đerić, „Srpski i hrvatski film. Pretpostavke za pisanje istorije nacionalnih, odnosno državnih kinematografija“ *Center for History, Democracy and Reconciliation (CHDR)* 2008, Pristupljeno 12. V. 2017. http://chdr-ns.com/pdf/documents/kornati_zoran_djeric.pdf

⁸⁶ *Srpske novine*, br 117, 29.V. 1903.

⁸⁷ Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

⁸⁸ Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

⁸⁹ Slobodan Jovanović općenito negativno ocjenjuje vladavinu Aleksandra Obrenovića i njega osobno, smatra ga za najslabijeg vladara dinastije Obrenović čije su jedine vrline politička lukavost i prijetvornost no eksplicitno demantira tvrdnje da je on, ili bilo koji drugi Obrenović, bio zao, krvoločan, tiranin. Više u Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića III*, 379-425.

⁹⁰ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 72

⁹¹ V. Jovanović, „Izbrisana sećanja.“, http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

Obrenoviće, odjednom ih se odriču i poriču bilo kakvu povezanost s prošlom dinastijom. Njima je bilo u interesu uništiti brojne dokaze svoje prijašnje lojalnosti Obrenovićima.“⁹²

Iz tog razloga uklonjen je iz očiju javnosti privatni arhiv Milana i Aleksandra Obrenovića u kojem su bile pohranjene „mnoge neprijatne tajne“ srpskih političara. Osobni arhiv bio je još u noći prevrata djelomično opljačkan i uništen. Dokumenti su zatim od zavjerenika, preko policije, dospjeli u posjed vođama radikala. Sastavljena je tajna tročlana komisija, čiji su članovi bili predstavnici triju vodećih stranaka, koja je raspravila o budućnosti arhiva⁹³. Dogovoreno je da se uništi sav sadržaj arhiva koji bi mogao biti kompromitirajući za bilo koga od suvremenih političkih aktera. Ostatak građe prenesen je u državni arhiv Srbije. Danas je od te građe ostao tek manji dio, uglavnom prepiske između pripadnika kraljevske obitelji. Većim djelom nedostaju pisma političkih lidera, pogotovo onih koji su se u novom režimu najglasnije izjašnjavali kao neprijatelji bivše dinastije. U potpunosti su pak nestali svi dokumenti koji svjedoče o svakodnevnim susretima monarha sa vođama partija.⁹⁴

Proces zatiranja sjećanja na posljednje Obrenoviće trajao je relativno kratko, no bio je izrazito učinkovit. Rezultat tog procesa jedna je sasvim iskrivljena slika o dinastiji Obrenović, te banalizirana slika Majskog prevrata. U razdoblju između dva svjetska rata „slika posljednjih Obrenovića sasvim je upropašćena i svedena na niz stereotipa“⁹⁵. U popularnoj enciklopediji Sveznanje iz 1937. Godine kralj Milan je upamćen tek kao ličnost odgovorna za Tajnu konvenciju i sramotni Srpsko-bugarski rat, dok je kralj Aleksandar prikazan kao krivac za propast čitave dinastije. Njegova nedolična ženidba „ženom sumnjive prošlosti“ i kraljičina lažna trudnoća isprovocirali su zaveru oficira, koja je dovela do gašenja dinastije Obrenovića⁹⁶.

---

⁹² Isto

⁹³ Pera Todorović je izjavio da se dokumentima kralja Aleksandra, koje su dopale u ruke političkih moćnika, vrše razne zloupotrebe i trgovina. Pojedina pisma se uništavaju, a neki dokumenti se umnožavaju i koriste za daljnju političku borbu. U svojim novinama Todorović iznosi tri osnovna prijedloga koji su se najčešće čula u javnosti povodom poverljivog sadržaja kraljevog privatnog arhiva. Prvi je bio da se sva građa zapečati i ne otvara u narednih 50 do 60 godina, drugi, da se svi dokumenti u potpunosti objave, dok bi, prema trećem prijedlogu, čitavu arhivu trebalo uništiti. U seriji *Kraj dinastije Obrenović* postoji scena u kojoj se raspravlja između ove tri opcije. Rasprava se vodi između ministra Genčića, Stojana Protića i premijera Avakumovića.

⁹⁴ V. Jovanović, „Izbrisana sećanja.“, http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

⁹⁵ Vladimir Jovanović, „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

⁹⁶ *Sveznanje - opšti enciklo-pedijski leksikon*, Beograd 1937., str. 46, 1372.

UMIJEŠANOST KARAĐORĐEVIĆA U ATENTAT I PERIOD „SVEUKUPNOG NAPRETKA“

Nedugo nakon Majskog prevrata za kralja Srbije postavljen je Petar Karađorđević. Počeo je, „period sveukupnog napretka Srbije, potpunog parlamentarizma i istinske demokratije“⁹⁷, takav je barem prevladavajući stav u historiografiji⁹⁸. Iako banalizirana, ta je predodžba o „demokratskijoj“ Srbiji usko povezana sa slikom o posljednjim Obrenovićima i stoga ju je vrijedno ovdje spomenuti i preispitati, te naposljetku odbaciti.

Dugo se smatralo kako Petar Karađorđević nije imao veze s atentatom – tadašnji srpski mediji prikazali su ga kao čovjeka koji je prihvatio prijestolje iz osjećaja dužnosti i jer je to bila volja naroda. To je stajalište preuzela i historiografija. U dokumentarnom filmu *Kraljevina Srbija*⁹⁹ postoji čak poduža scena u kojoj se Petar Karađorđević intimno ispovijeda mitropolitu, te mu izričito kaže kako nije imao nikakvog udjela u atentatu. Ipak, to je bila samo propaganda. Pouzdano se zna da je Petar Karađorđević znao za zavjeru. Prema prvobitnom planu, zavjerenici su htjeli samo deportirati kraljevski par iz Srbije, no početkom 1903. ipak su se odlučili za potpuno uklanjanje dinastije, kao eventualnog izvora nestabilnosti u budućnosti.¹⁰⁰ Postoji također sumnja da je likvidacija Obrenovića bio osobni zahtjev Petra Karađorđevića, koji je bio upleten u zavjeru preko svog predstavnika u Beču.¹⁰¹

Što se pitanja modernizacije i liberalizacije tiče, točno je da se za Karađorđevića vratio liberalni radikalski ustav iz 1888. što je značilo da je kralj imao manje ovlasti. S druge strane, mnogo veću ulogu u vlasti dobile su vojska i Crkva, tako da o demokratizaciji u pravom smislu ne možemo govoriti. „Za ovo razmatranje je od značaja činjenica da su na lovorikama događaja iz 1903. godine, koji je proglašen za revoluciju, punu političku afirmaciju ostvarili upravo vojni krugovi, a da je politička moć građanskih činilaca ovog prevrata ostala u drugom planu“¹⁰². Uostalom prve političke stranke i ustav, kao i podizanje države na razinu kraljevine uveli su upravo Obrenovići. Modernizacija je također počela još za Obrenovića, primjerice gradnja prve željeznice.¹⁰³

---

⁹⁷ Bjelica, "Organizacija "Ujedinjenje ili smrt!", 53

⁹⁸ Pavlovićeva *Savremena politička istorija Srbije* vladavinu Karađorđevića ocjenjuje kao polet parlamentarizma i demokratije, te sveukupne modernizacije. Slobodan Jovanović priznaje Obrenovićima ulogu u modernizacijskim procesima u Srbiji. Op.a.

⁹⁹ *Kraljevina Srbija*. Režirao Zdravko Šotra. Scenarij Zdravko Šotra i Milovan Vitezović. Košutnjak film, 2008.

¹⁰⁰ Bjelica, "Organizacija "Ujedinjenje ili smrt!", 54

¹⁰¹ Kazimirović, *Crna ruka*, 80-81

¹⁰² Dragan Stojković, „Antiratne i mirovne ideje u istoriji Srbije i antiratni pokreti do 2000. godine“, *Republika* 20, 428-429

¹⁰³ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića II*, 240-241

Suzana Rajić prihvaća činjenicu da su Karađorđevići organizirali propagandu kojoj je cilj bio ocrniti Obrenoviće i preuzeti njihove zasluge: „Način na koji je nestala dinastija Obrenović 1903. godine utjecao je na pokretanje procesa koji je imao za cilj da satre sećanja o članovima ove vladarske kuće. Krivotvorene slike o dinastiji koja je više od sedam decenija vladala novovekovnom Srbijom svedočilo je o sistematičnom radu na planu izmene kolektivnog pamćenja nacije i formiranju novog, koje je bilo u duhu promena iz 1903. godine.“¹⁰⁴ Rajić jasno ukazuje na tendenciju u historiografskim radovima nastalima u Srbiji nakon 1903., za vrijeme Karađorđevića, da Majski prevrat pretvore u „narodnu revoluciju“. Dakle, ono što su izrekli srpski mediji neposredno nakon atentata postaje službenom historiografijom. Prva u nizu takvih historiografski tendencioznih djela bila je knjiga znakovita naslova *Majska revolucija* izdana te iste 1903. u Beogradu. Problem je u tome što je iskrivljena predodžba o Obrenovićima prisutna i danas, kako u historiografiji, tako i popularnoj kulturi.¹⁰⁵

Rajić je svoju monografiju *Aleksandar Obrenović – vladar na prelazu stoljeća* posvetila upravo raspršivanju pogrešne predodžbe o dinastiji Obrenović, a jedan od ciljeva ovog rada jest pokušati utvrditi u kojoj je mjeri takva predodžba, koja je nastala revidiranjem historije, predstavljena na filmu – točnije, u popularnoj seriji *Kraj dinastije Obrenović* iz devedesetih godina dvadesetog stoljeća.

---

¹⁰⁴ Rajić, *Aleksandar Obrenović*, 5

¹⁰⁵ *Isto*, 5-6

OBRENOVIĆI U SUVREMENOJ POPULARNOJ KULTURI

Od 2011. do 2013.¹⁰⁶ u Srbiji raste zanimanje za dinastiju Obrenović, i to poglavito za kralja Aleksandra i kraljicu Dragu. Do početka dvadesetprvog stoljeća Obrenovići su najčešće smatrani za autokrate i tiranine (zbog politički instruirane historiografije nakon Majskog prevrata), no u najnovije se vrijeme slika o Obrenovićima mijenja i donekle ispravlja.

Monografija Suzane Rajić iz 2011. godine: *Aleksandar Obrenović – vladar na prelazu stoljeća, sukobljeni svetovi* – ukazuje na dublje uzroke Majskog prevrata i prikazuje Aleksandra u novom svjetlu. On nije tiranin – već tragični šekspirijanski junak koji je morao nestati s prijelazom stoljeća i u sukobu svjetova. Knjiga je pobudila veliko zanimanje srpske javnosti te doživjela drugo izdanje već 3 godine kasnije, što su senzacionalistički popratile i popularne novine¹⁰⁷.

Osim znanstvenih doprinosa Suzane Rajić, javljaju se po prvi put i brojne izložbe popularnog karaktera. Kao primjer mogu se izdvojiti izložba panoramskih fotografija Smedereva nastalih oko 1895. godine "Smederevo u albumu dvorskog fotografa Milana Jovanovića", zatim izložba koja tematizira obdukciju kraljevskog para „Kobni maj 1903.", pa čak i izložba ilustracija „Obrenovići u punk maniru“.

Promjenu percepcije o Obrenovićima u suvremenoj popularnoj kulturi možemo jasno pratiti u srpskim novinama koje pišu uglavnom pozitivno o nestaloj dinastiji. Možda najbolji pokazatelj kako je i sam srpski *establishment* spreman na reviziju pogleda na Obrenoviće jest činjenica da je 2004. godine općinski sud u Gornjem Milanovcu potvrdio kako su braća Srboljub i Slobodan Jakovljević legitimni nasljednici loze Obrenović.¹⁰⁸ U intervjuu za srpske *Novosti* suvremeni princ, Slobodan Jakovljević, govori kako je vrijeme da se pomire dinastije, te kako želi posmrtno ostatke kraljice Natalije vratiti u Srbiju. Osnovan je i takozvani „Savet kraljevsko-kneževske kuće Obrenović“ kojim predsjedava prof. Dragan Vučinić i koji pomaže Jakovljeviću u njegovim namjerama. Krunski savjet Obrenovića želi vratiti „staru slavu“ toj vladarskoj kući, a razgovara se i o povratku na monarhističko uređenje. Jakovljevići i njihov „Savet“, razumije se, politički su marginalna skupina. Nama su zanimljivi jer osporavaju

---

¹⁰⁶ Period približavanja Srbije EU i udaljavanja od Rusije.

¹⁰⁷ „Redak slučaj: Naučno istoriografsko biografsko delo dobilo drugo izdanje“, *Blic online*, pristup ostvaren 21. V. 2017. <http://www.blic.rs/kultura/vesti/redak-slucaj-naucno-istoriografsko-biografsko-delo-dobilo-drugo-izdanje/42jpv4>

¹⁰⁸ „PRINC SLOBODAN, NASLEDNIK MILOŠEVE LOZE: Vrat ćemo mošti svih Obrenovića u Srbiju!“, *Telegraf*, 8. 3. 2013. Pristup ostvaren 9. VI. 2017. <http://www.telegraf.rs/vesti/532604-princ-slobodan-naslednik-miloseve-loze-vrat-icemo-mosti-svih-obrenovica-u-srbiju-foto>

službenu historiografiju i daju nam dobar uvid u suprotnu stranu priče: govore kako je u dva dana od Majskog prevrata nestalo čak 128 osoba iz dinastije Obrenović, podatak za koji navode da je činjenica o kojem službena historiografija šuti. Protive se veličanju Apisa jer smatraju da je zločinac, da je njegovo „mučeništvo“ izmišljeno, te kako se upravo na njemu ruši mit o zlatnom dobu demokracije od 1903. do 1914. godine. „Hapšeni su i misteriozno umirali svi koji su pokušavali da pokrenu pitanje odgovornosti zaverenika. Veličao se ideal Apisa koji ima pravo da sudi bez suda. U zaveri je učestvovalo 100 oficira, a u narednim godinama je otpušteno i proganjano više od 280 njih, uključujući i budućeg vojvodu Živojina Mišića. Grupa oko Apisa je rušila vojničku disciplinu i poredak, to je bio kontraoficirski i kontravojni pokret. Sve se vrtelo oko njih i više nije bilo bitno šta je ko po funkciji u državi, već koji položaj zauzima u toj Apisovoj organizaciji“¹⁰⁹ – izjavio je povjesničar Vidan Bogdanović, član Krunskog savjeta Obrenovića, za srpske *Novosti*.

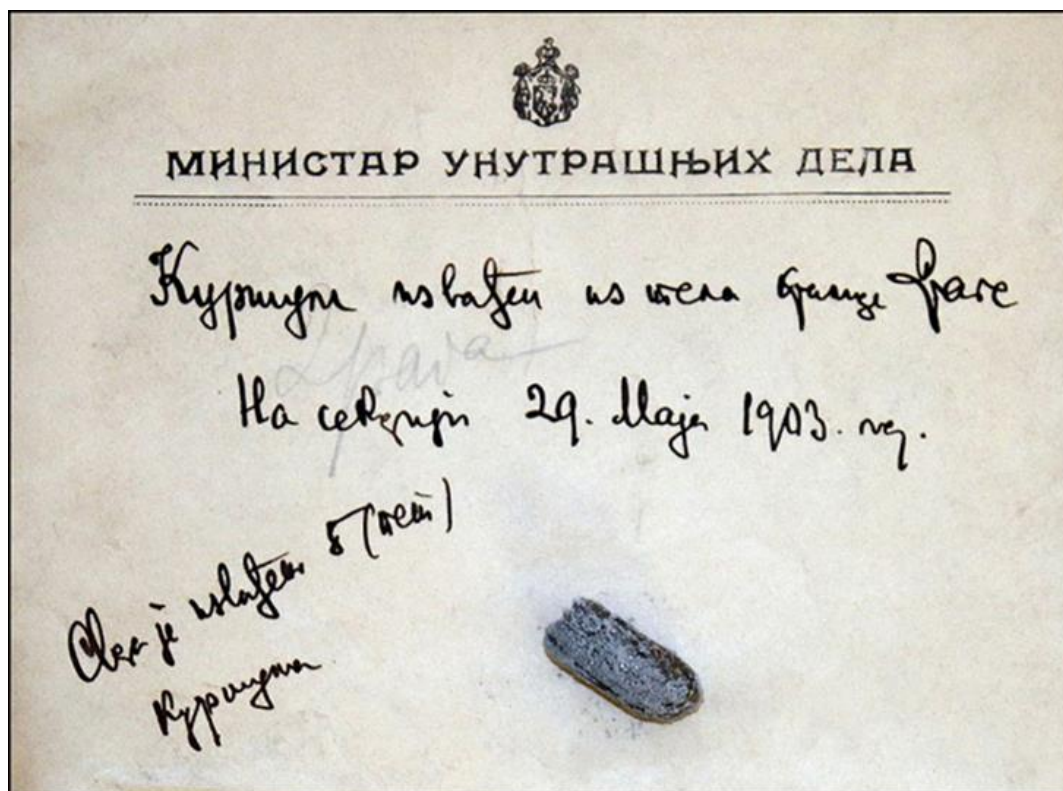

Slika 2, Fotografija s izložbe „Smederevo u albumu dvorskog fotografa Milana Jovanovića“, 1895.

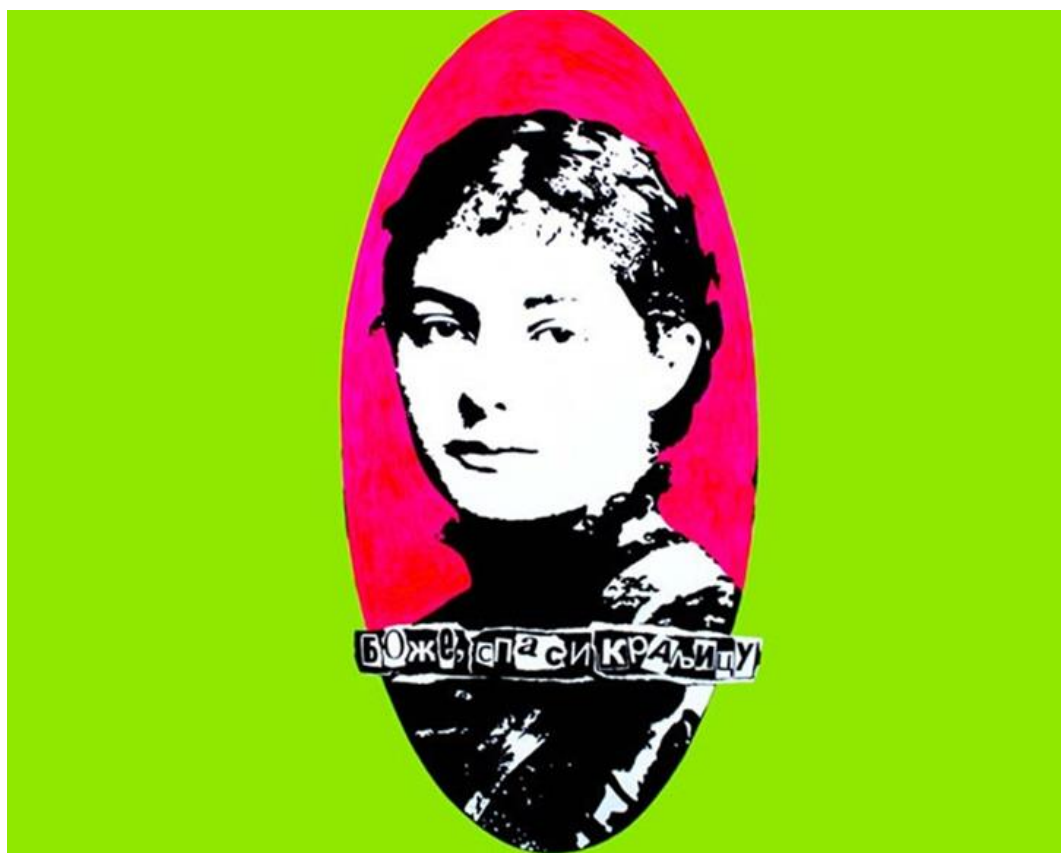
---

¹⁰⁹ Vidan Bogdanović, „Apis nije heroj“. *Novosti*, 22. X. 2015. Pristup ostvaren 12. VI. 2017. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:577847-Potomci-Obrenovica-Apis-nije-heroj>

Slika 3. Metak s obdukcije kraljice Drage, fotografija s izložbe „Kobni maj 1903.“

Slika 4. "Bože, spasi kraljicu", ilustracija s izložbe „Obrenovići u punk maniru“.

MAJSKI PREVRAĆ NA FILMU

Karađorđevići su za moć filma znali i aktivno ga koristili u svojoj propagandi. O tome svjedoči prvi srpski igrani film *Karađorđe ili Život i dela besmrtnog vožda Karađorđa* iz 1911. godine¹¹⁰ koji veliča Karađorđa, djeda tadašnjeg kralja Petra Karađorđevića, a time i cijelu dinastiju Karađorđević, kao bogom odabranu dinastiju koja će osloboditi Srbiju i sav njezin teritorij od osmanske vlasti. Film je sniman u prikladno vrijeme – neposredno prije balkanskih ratova, te je vršio svoju specifičnu propagandnu funkciju.

Za film koji bi veličao dinastiju Obrenović, s druge strane, nije postojalo prikladno vrijeme i dugo ih se spominje samo u lošem svjetlu ili ih se ne spominje uopće.

Sa smjenom vlasti – krajem dinastije Obrenović i dolaskom Karađorđevića dolazi i do revizije historije. Ili riječima Radomira Putnika¹¹¹, scenarista serije *Kraj dinastije Obrenović*: „Sada tu na scenu stupaju novi historiografi, novi historičari, koji brane ono što se ne da braniti. Brane potez srpskih oficira koji su ubili svoga kralja i svoju kraljicu.”¹¹² U ovom periodu srpske filmografije prevladavali su manji reklamni filmovi, te povijesni filmovi koji imaju za cilj veličanje nacionalnih heroja i vojnih podviga u balkanskim ratovima i Prvom svjetskom ratu.

Povijesne okolnosti nisu bile mnogo povoljnije za snimanje filma o Obrenovićima ni poslije pada karađorđevićevske Jugoslavije. Nakon Drugog svjetskog rata filmska se scena oporavlja, a film postaje najvažnija državna umjetnost. „Jugoslovenska kinematografija se temeljila na dvostrukom saznanju: da je film industrijski proizvod i trgovačka roba, ali i da je film, prema Lenjinu, «najznačajnija među svim umetnostima», jer je najpristupačnija masama i najneposrednije i najočiglednije odražava zbivanja u savremenom svetu”¹¹³. U pedesetim godinama dolazi do naglog *booma* u filmskoj industriji, kako u kvaliteti, tako i u kvantiteti i raznolikosti žanrova. Javljaju se humoristične TV serije i igrani filmovi.

Značajna su dva različita filmska vala u Srbiji u šezdesetim i sedamdesetim godinama: prvo tzv. *Crni talas*, a zatim *Crveni talas*. U „Crni talas“ svrstavaju se antirežimski filmovi koji

---

¹¹⁰ Dejan Kosanović, *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije, 1896-1918*, Institut za film, Univerzitet umetnosti, Beograd 1985. godine

¹¹¹ Radomir Putnik scenarist nosi identično ime i prezime kao i slavni srpski vojvoda i general prvog svjetskog rata, no nemaju nikakve obiteljske veze i ne bi ih trebalo miješati. Op.a.

¹¹² Intervju s Radomirom Putnikom u TV emisiji Goli život, https://www.youtube.com/watch?v=btKiXnhU_jM, zadnji pristup 21. 5 2017.

¹¹³ Zoran Đerić, „Srpski i hrvatski film – pretpostavke za pisanje istorije nacionalnih, odnosno državnih kinematografija“. *Center for History, Democracy and Reconciliation (CHDR)* 2008, Pristupljeno 12. V. 2017. http://chdr-ns.com/pdf/documents/kornati_zoran_djeric.pdf

su najčešće zabranjivani i cenzurirani zbog toga što su oštro kritizirali situaciju u zemlji. Oko 40 filmova crnog vala zabranjeno je, no jedan od njih, *Skupljač perja* (1967.) stekao je svjetsku slavu osvajanjem grand prixa u Cannesu i nominacijom za Oscar i Zlatni globus.

U *Crveni talas* ubrajamo filmove koji propagiraju socijalističku ideologiju, blisku režimu. Najčešće su to ratni filmovi koji veličaju tekovine narodnooslobodilačke borbe. Jugoslavenske vlasti takve filmove velikodušno financiraju, nerijetko se pojavljuju i strani poznati glumci, a produkcija je međurepublička. Klasični su primjeri filmova crvenog vala svjetski poznati hitovi: *Bitka na Neretvi* (1969.) i *Walter brani Sarajevo* (1971).¹¹⁴

Što se tematske bliskosti tiče, ovdje još moramo spomenuti seriju *Dimitrije Tucović* iz 1973. godine, čija je radnja smještena u vrijeme posljednjeg Obrenovića, no naglasak je na slavnom srpskom socijalističkom heroju Dimitriju Tucoviću, osnivaču Socijalističke partije Srbije, tako da i nju možemo pribrojiti filmu crvenog vala. Ova je serija također odličan primjer klasične karakteristike jugoslavenskog filma: on je „socijalistički po sadržaju i nacionalan po svom obliku.“¹¹⁵

Prvi dugometražni igrani film koji se bavi Obrenovićima javlja se tek 1983. godine, i to film „Timočka buna“ koji je snimljen prigodno na stotu obljetnicu Timočke bune. Milan Obrenović ovdje je glavni antagonist, „aragantan despotski kralj Srbije“¹¹⁶. Iste godine nastaje i *Karađorđeva smrt*, film koji opisuje događaje iz 1817. godine i nasilni dolazak Miloša Obrenovića na prijestolje, no on nije usko vezan za našu tematiku.

Ratne godine 1994. u produkciji RTS-a (Radio televizije Srbije) snima se TV-drama u jedanaest epizoda *Kraj dinastije Obrenović* koja prva, i to detaljno, na temelju povijesnih izvora, tematizira Majski prevrat. Serija se danas smatra kulturnom u Srbiji, te ćemo njoj posvetiti posebnu pažnju. Početkom 21. stoljeća, 2003. godine, izlazi i povijesna tv-drama *Ilka* koja tematizira tzv. Ilkin atentat na kralja Milana Obrenovića iz 1882. godine. Jelena (Ilka) Marković, udovica Jevrema Markovića kojeg je kralj Milan osudio na smrt kao sudionika zavjere protiv sebe, prikazana je kao osoba koja je mogla promijeniti povijest – na bolje. Godine 2008. izlaze dva dokumentarna filma koja se bave poviješću moderne Srbije: *Kneževina Srbija* i *Kraljevina Srbija*. U potonjem se filmu ukratko tematizira Majski prevrat, sa stajališta „mainstream historiografije“ – a to je još uvijek historiografija koja po inerciji reproducira

---

¹¹⁴ Marko Galić, Istorija srpskog filma (1911-2015), *Humanus Balkanika*, <http://www.humanusbalkanika.com/marko-galic-istorija-srpskog-filma-1911-2015/>

¹¹⁵ Zoran Đerić, „Srpski i hrvatski film – pretpostavke za pisanje istorije nacionalnih, odnosno državnih kinematografija“. Citat iz: Francè Brenk, „Nacrt povijesti jugoslavenskog filma“, u: Georges Sadul, *Povijest filmske umjetnosti*, Naprijed, Zagreb 1962, str. 396.

¹¹⁶ „Ilka“, International Movie Database (IMDB). http://www.imdb.com/title/tt0086444/?ref_=ttpl_pl_tt

karadžorđevićevsku historiografiju i crno bijelu sliku: o tiranima Obrenovićima i liberalnim i demokratski nastrojenim Karadžorđevićima.

Uviđamo kako se tema Majskog prevrata na filmu javlja relativno kasno, tek krajem dvadesetog stoljeća. Povijesne okolnosti to nisu ranije dopustile: niti je za vrijeme Karadžorđevića, niti je za vrijeme SFRJ bilo ideološki „prikladno“ ni u trendu govoriti o toj temi. Obrenovići se spominju jedino u kontekstu socijalističke borbe (Dimitrije Tucović) ili kad je prikladno (obljetnica Timočke bune) i uvijek s *light-motivom* arogantnih despota, čak i u filmovima 21. st. kao što je *Ilka*. Možemo li pretpostaviti kako se porastom nacionalizma budi zanimanje i za srpsku nacionalnu povijest, pa tako i kraljeve? Obrenovići su tu kontroverzni i usko povezani s pitanjem nacionalizma. Neki ih optužuju da nisu bili dovoljno nacionalno orijentirani: Slobodan Jovanović, primjerice, navodi kako gotovo uopće nema srpske krvi u Aleksandru¹¹⁷, a Milanu Obrenoviću zamjera se da je prodao Srbiju Austriji. Drugi, većinom pristaše velikosrpske ideje, smatraju Obrenoviće pravom srpskom dinastijom, a Karadžorđevića jugoslavenskom – s obrazloženjem da je ulazak u zajednicu južnoslavenskih naroda bila greška i da bi Obrenovići napravili Veliku Srbiju.

Serijski *Kraj dinastije Obrenović* najdetaljnije, najplastičnije i najopsežnije prikazuje zadnje godine vladavine Obrenovića. Izuzev ove serije, ne postoji ni jedan dugometražni film koji se bavi isključivo Majskim prevratom, stoga će nam *Kraj dinastije Obrenović*, logično, biti najvažniji izvor za istraživanje interpretacije ovog važnog događaja na filmskoj vrpici.

---

¹¹⁷ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića III*, 340

SERIJA „KRAJ DINASTIJE OBRENOVIĆ“

Serijska *Kraj dinastije Obrenović* snimana je 1994. godine, a prvi je put emitirana 22. siječnja 1995. godine na prvom programu RTS-a. Režirao ju je Sava Mrmak prema scenariju Radomira Putnika.¹¹⁸

U glavnim ulogama su Tihomir Stanić kao Aleksandar Obrenović, Ljiljana Blagojević kao Draga Mašin, Miodrag Krivokapić kao Đorđe Genčić i Aleksandar Berček kao Milan Obrenović. U ostalim ulogama igraju Aljoša Vučković kao general Laza Petrović, Aleksandar Srećković kao Dragin brat Nikodije Lunjevica, Vladan Gajović kao Dragin brat Nikola Lunjevica, Jelica Sretenović kao Dragina sestra Hristina, Bojana Maljević kao Dragina sestra Vojka, Siniša Ćopić kao kapetan Dragutin Dimitrijević Apis, Nebojša Dugalić kao poručnik Antonije Antić, Goran Šušljik kao Dragutin Dulić, Ivan Bekjarev kao Boža Maršićanin, Marko Nikolić kao general Dimitrije Cincar-Marković, Andreja Maričić kao kapetan Radomir Aranđelović, Petar Kralj kao Nikola Pašić, Danilo Lazović kao pukovnik Dimitrije Nikolić, Branislav Ciga Jerinić kao general Jovan Atanacković, Velimir Bata Živojinović kao Aleksa Novaković, Miki Krstović kao pukovnik Aleksandar Mašin, Dušan Tadić kao pukovnik Petar Mišić, Dušan Golumbovski kao ruski poslanik Mansurov, Stevo Žigon kao ruski poslanik Čarikov, Miodrag Radovanović kao Konstantin Dumba, Milenko Pavlov kao Branislav Nušić i drugi¹¹⁹. Popis je dugačak. Primjećujemo kako je cjelokupna glumačka elita Beograda, ali i šire, radila na ovoj seriji. Tu su također i neki glumci koji će se tek kasnije proslaviti, kao što su Miloš Timotijević kojemu je ovo bila prva TV uloga ili Bojana Maljević koja je glumila Vojku.

---

¹¹⁸ Najava u novinama, <http://www.rtvforum.net/printthread.php?tid=1160&page=55>

¹¹⁹ „Kraj dinastije Obrenović“, *International Movie Database* (IMDB) http://www.imdb.com/title/tt0953059/fullcredits?ref=tt_ov_st_sm

Radnja serije prati zbivanja i spletke na beogradskom dvoru i visokoj politici, te intimnu priču kraljevskog para od 1899. godine i suđenja ivanjdanskim atentatorima do lipnja 1903. godine i Majskog prevrata. Radomir Putnik studiozno se prihvatio projekta: dvije je godine istraživao povijesnu građu prije nego što je krenuo pisati scenarij¹²⁰. U seriji općenito vlada izvjesna historijska strogost koju možemo vidjeti u uvjerljivoj scenografiji i kostimografiji, dikciji glumaca i nekim drugim detaljima tako da je uvriježeno mišljenje kako je serija, koliko je to moguće, povijesno točna. Scenarij je za prvih 9 epizoda rađen prema povijesnom predlošku. Komparacijom serije i literature uvidamo da se scenarij, što se povijesne podloge tiče, najviše temeljio na trotomnom djelu Slobodana Jovanovića *Vlada Aleksandra Obrenovića* te na Vasićevoj knjizi *Devetsto treća*. Za zadnje dvije epizode u kojima je prikazan sam čin atentata na kraljevski par ne postoje pisani izvori, stoga je scenarij djelomično proizvoljan. Domišljeni su također svi intimni dijalozi, npr. Milana i Aleksandra, za koje ne postoje pisani izvori¹²¹.

Gledatelj se od samog početka prve epizode počinje uživljavati u duh vremena: kostimografija, scenografija, koreografija vjerno oslikavaju period prijelaza stoljeća. Treba proći neko vrijeme prije nego što se gledatelj navikne na dikciju ili kretnje glumaca koje su vjerno, čak kazališno prikazane. Na detalje se pazi koliko se može: primjerice kralja Aleksandra otac oslovljava sa Saša, dok mu podanici formalno pristupaju s „Vaše kraljevsko visočanstvo“, vjerno se prenose proceduralni postupci, čak se čitaju autentični dokumenti iz tog vremena koji su scenaristu bili dostupni. Serija *Kraj dinastije Obrenović* očigledno ima tendenciju biti historijski precizna. Budući da je riječ o tzv. „nižem“ umjetničkom žanru – povijesnoj drami s elementima telenovele, historijska je točnost u funkciji stvaranja dodatnog kredibiliteta seriji.

---

¹²⁰ Intervju s Radomirom Putnikom. TV emisija *Goli život*, posljednji put pogledano 22. 5. 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=-5cSTBxJ04I>,

¹²¹ Intervju s Radomirom Putnikom, TV emisija *Goli život*, <https://www.youtube.com/watch?v=-5cSTBxJ04I>, zadnji put pogledano 22.V. 2016.

PRVA EPIZODA

Radnja serije počinje 1899. godine uoči suđenja radikalima i ostalim sudionicima u Ivanjdanskom atentatu. Bez uvoda o političkim zbivanjima (pretpostavlja se da je gledatelj upoznat s osnovnim podacima o nacionalnoj povijesti) odmah se gledatelja „baca na glavu“ u zbivanja na srpskom dvoru. Upoznaje ga se sa, suvremenom gledatelju pomalo dosadnom tehnikom povijesne drame, onim što smo nazvali historijskom strogošću – naime čita se sudski zapisnik i spominju imena svih optuženih. Ubrzo nakon toga slijedi, za suvremenog gledatelja previše dugačka scena bala u kraljevskoj palači s plesovima i muzikom iz onog vremena. Kralj Milan prikazuje se kao vladar kojeg svi slušaju, a Aleksandar, koji je *de iure* kralj Srbije, nema stvarnu moć odlučivanja. Aleksandar ili Saša, kako ga iz milja zovu, prikazan je kao dječarac u očevoj sjeni. Na balu saznajemo da se kralj Aleksandar mora oženiti kako bi osigurao nasljednika, ali i da mu se potajno sviđa Draga Mašin, bivša dvorska dama njegove majke.

Kralj Milan zabrinut je zbog toga. Njegova je dužnost bila pronaći primjerenu suprugu za svog sina, kralja Srbije, te je upravo u pregovorima s njemačkom princezom. Draga Mašin stoga predstavlja problem koji kralj dijeli sa svojom osobom od povjerenja, ministrom Genčićem: „Ta gospođa Mašin! Ona se upliće u sve moje poslove. Na balovima se otimaju za privilegiju da je pozovu jer znaju da će onda doći i Saša.“ Genčić je pak uvjeren kako „gospođa Mašin nema nikakve pretenzije“. „Ne bih se kladio u to. Ispitajte vi tu stvar, Genčiću“, odgovara kralj Milan.¹²²

Da je kralj Milan bio s pravom zabrinut da Draga Mašin nije tek bezazlena zaljubljenost ili prolazna opsesija kralja Aleksandra, saznajemo već u sljedećoj sceni u kojoj Aleksandar dolazi u večernji posjet gospođi Dragi. Ona mu odmah pada u zagrljaj i tepa: „Oh, Saša, cherry moj!“, a on nju naziva svojom golubicom. Iz njihova razgovora saznajemo da već tri godine skrivaju svoju ljubav, ali da je vrijeme da se to promjeni. Aleksandar je odlučio da će iskoristiti priliku dok njegov otac bude boravio u inozemstvu (u sklapanju bračnih dogovora s princezom Von Lippe) i objaviti narodu svoje zaruke s Dragom. Ona mu, gotovo sa zgražanjem odgovara: „Ne želim da te delim od oca kad si već bez majke!“¹²³, iako upravo to i želi. Stavlja Aleksandra u nemoguću poziciju kad mu kaže kako ona ne može treći put kod doktora Couléa, insinuirajući kako je već dvaput pobacila i kako je sada trudna. Aleksandar je oduševljen viješću i više od sreće i nevjerice: „Mamice! Mamice! Ja hoću da mi rodiš nasljednika krune!“¹²⁴

---

¹²² *Kraj dinastije Obrenović*. Režirao Sava Mrmak. Scenarij Radomir Putnik. RTS, 1995. Epizoda 1, min 36.

¹²³ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 1, min. 39.

¹²⁴ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 1, min. 39.

Sutradan kralj Milan je otputovao. Politička situacija odmah se počinje mijenjati, iako neprimjetno: naime u jednoj kratkoj sceni Aleksandar je pomilovao radikalskog vođu Nikolu Pašića, novčano ga opskrbio u znak ispravljanja pogreške, te ga natjerao da se zakune njemu na vjernost, što je Pašić i učinio.

U sljedećoj sceni Saša ponovno posjećuje dom obitelji Lunjevica¹²⁵. U obiteljskom domu Drage Mašin gledatelju dvije stvari odmah upadaju u oči: prvo, Draga, kao najstarija sestra, majčinski se skrbi za mlađu braću i mentalno zaostalu sestru. Drugo, Saša je sa svima tamo u bliskim, gotovo familijarnim odnosima. On sam *eksplicite* govori kako mu je na dvoru dosadno i kako tamo nema prijatelja te kako mu je ovdje lijepo. Sviđa mu se spoj majčinske ljubavi i obiteljskog ognjišta koji Aleksandar u djetinjstvu nije imao. Ne čudi stoga što mu se sviđela gospođa Mašin koja je bila utjelovljenje njegovih ideala: lijepa, zanosna, inteligentna, ali i starija, majčinska figura, okružena toplinom doma.

Draga upozorava Sašu da pripazi na Genčića, jer ju njegovi agenti prate na svakom koraku. Aleksandar obeća da će se „poigrati“ s njim, te ga poziva na privatni razgovor u dvor da ispita teren. Tu mu u povjerenju govori kako se planira oženiti Dragom, na što se Genčić žestoko usprotivio gotovo povikavši: „Ne možete se ženiti Dragom Mašin!“¹²⁶

„Jer Beogradske gospođe ispiru usta sa njom?“ – upita Aleksandar. Ona je očito predmet tračeva, i to je Saši poznato.

„Vi niste običan čovek pa da se ženite kako vam je volja. Vi morate voditi računa o interesima Srbije i dinastije. Ne može vaša žena biti udovica koja je od vas starija dvanaest godina.“

„Osam“¹²⁷, prekida ga Saša.

„To ništa ne menja stvar. Gospođa Draga je nerotkinja, a vama treba nasljednik prestola!“ Ženidba Aleksandra i Drage „Ne dolazi u obzir! Vlada neće pristati, a niti vaš otac.“ saopćava Genčić Aleksandru, na što Aleksandar čak prijeti abdikacijom jer on „ima pravo biti sretan“. Genčić ga u maniri mudrog učenjaka upozorava i poučava kako je on kralj i kako se mora brinuti o interesima Srbije, parafrazirajući poznatu latinsku izreku *quod licet Iovi*. Na kraju se Genčić, na Aleksandrovo inzistiranje, zaklinje na svetu ikonu da će šutjeti o tom razgovoru. Tom zanimljivom scenom završava prva epizoda serije Kraj dinastije Obrenović.

---

¹²⁵ To je djevojačko prezime Drage Mašin. Op.a.

¹²⁶ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 1, min. 48.

¹²⁷ Aleksandar laže ispravljajući Genčića. Draga je bila najmanje 10 (kako navodi Pavlović u *Savremenoj političkoj istoriji*), a najvjerojatnije 12 godina starija od Aleksandra, što je cifra oko koje se slaže većina povjesničara.

DRUGA EPIZODA

U drugoj epizodi vlada doznaje za kraljev naum da zaprosi Dragu Mašin. Genčić, koji se prethodno zakleo na svetu ikonu, krši zakletvu radi „dobrobiti i budućnosti Srbije“. Ovaj detalj govori nam mnogo o tome kako je u seriji prikazan lik ministra Genčića: on je prvenstveno političar i veliki patriot koji se usuđuje pogaziti zakletvu koju je dao Bogu i svome kralju, sve u interesu Srbije i dinastije. Odan je dinastiji Obrenović, osobito bivšem kralju Milanu, a kralja Aleksandra želi spasiti od njega samoga i ništa ga u toj odluci neće pokolebati.

Kada su ministri u vladi čuli što Aleksandar namjerava učiniti, odlučili su u znak protesta donijeti ostavku. Kralj im to nije dopustio prije no što uspije sastaviti novu vladu, nije htio bezvlašće u zemlji te je rastrgao pismo ostavke. Kako bi im ukazao što misli o njima, Aleksandar je ministre pozvao na ekstravagantan ručak u kraljevskoj palači gdje im je servirao žablje krake i slična jela koja oni nisu htjeli jesti. Ovoj kraljev potez je prvi znak njegove političke samovolje, lukavosti i umješnosti – prvi put da ga gledatelj prepoznaje kao moćnu individuu, a ne kao zaljubljenog dječarca. Tijekom epizode Aleksandar će sve više postupno izlaziti iz očeve sjene: iskoristio je priliku dok je Milan na službenom putu u Karlsbad i razriješio ga položaja „komandanta aktivne vojske“, uz riječi: „Ne može da postoji jedna zemlja, a dva kralja.“¹²⁸ Izdao je proglas narodu i objavio kako se kralj Milan *po svojoj želji* razrješava položaja. U istom proglasu objavio je, pomalo romantičnim tonom, kako je voljom naroda našao sebi životnog druga, ženu iz naroda, Dragu Mašin.

Zanimljiva scena druge epizode odigrala se u isto vrijeme dok su ministri bili na ručku. Naime, Genčić se nije pojavio na ručku, već je otišao u kuću Drage Mašin i pokušao ju nagovoriti da ne prihvati prosidbu, za dobrobit zemlje. Nudio joj je kuću u Parizu i doživotnu financijsku sigurnost za svoju obitelj, jedini uvjet bio je da se skloni iz zemlje, barem dok kralj Aleksandar sebi ne nađe drugu ženu. Draga je razmišljala o ovoj ponudi i u jednom trenutku gotovo se činilo da će je prihvatiti, no neki stari vojnik koji je bio u Genčićevoj pratnji izlanuo je: „Ma hajde, pa gde ste vi za kraljicu!“¹²⁹. Njene oči, u krupnom kadru, odjednom su promijenile sjaj – a gledatelj osjeća da će ona sad učiniti sve da postane kraljicom, makar iz čistog prkosa. Htjela je pokazati Beogradu koji njome „ispire usta“ tko je ona i za što je sve sposobna.

---

¹²⁸ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 2, min. 11.

¹²⁹ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 2, min. 50.

TREĆA EPIZODA

Treća epizoda počinje upravo tračevima na račun Drage Mašin. Iz razgovora bračnog para Maršićanin saznajemo kakve sve glasine kruže o budućoj kraljevoj nevjesti: „Ona ga je omađijala!“, „Nije rodila Mašinu pa neće ni kralju“, govori supruga Bože Maršićanina, čovjeka koji je bio u neprijateljskim odnosima s Milanom Obrenovićem i kojem je Aleksandar ponudio poziciju načelnika Beograda. Zli komentari na račun Drage Mašin mogu se sažeti na ove stvari: Draga je mnogo starija od Aleksandra, udovica je, nije plemićkog roda, sumnjivog je morala, tj. vjeruje se da je imala više seksualnih partnera, te ono najvažnije – nerotkinja je pa ne može podariti Srbiji nasljednika. Kralj Aleksandar bio je duboko povrijeđen i rastresen zbog tih glasina koje kolaju, no nije im htio povjerovati. Kad mu je Genčić dostavio popis – listu „prijatelja“ Drage Mašin, kralj je uzrujano počeo vikati kako su sve to intrige, a budući da mu je Draga rekla da je trudna, nikako nije vjerovao glasinama da je neplodna.

Aleksandar je prikazan kao slijepo zaljubljen u Dragu, što se uklapa u cjelokupnu ljubavnu priču koju očekujemo o drami ove vrste, no u jednom trenutku on se obraća Genčiću i otkriva mu zašto „sve ovo radi“, pritom misleći na ženidbu Dragom i protjerivanje kralja Milana, pa više: „Zbog Rusa Genčiću!“¹³⁰. Naime, on želi rusku pomoć „da nas Porta pusti u Makedoniju kao povijesnu srpsku teritoriju“. Ovo je jedan od rijetkih trenutaka u čitavoj seriji u kojem se spominje vanjska politika, šira perspektiva iza Aleksandrove odluke. Ranije smo spomenuli kako je tek Suzana Rajić dokazivala kako je brak Aleksandra i Drage bio prvenstveno političke naravi, pa je ovaj detalj serije još zanimljiviji. Kad promislimo da se cijela serija temelji na nesretnoj ljubavnoj priči kraljevskog para, izjava da je „sve zbog Rusa“ poprima gotovo subverzivan karakter.

Povezanost Rusije i Srbije raste. U Beograd dolazi ruski poslanik Pavle Mansurov, te čestita na objavljenim zarukama Dragi Mašin koja se proklamira kao rusofilka. Na samoj svečanoj proslavi on će biti kum kraljevskom paru, kao predstavnik cara Nikole II. Romanova. Osim što je otišao *de facto* kralj Milan i okončano dvovlašće, dolazi do smjene i u državnom aparatu. Otpuštaju se svi nelojalni ministri, činovnici i oficiri vjerni kralju Milanu. Radikali, politički neprijatelji kralja Milana i „najbolja veza između Rusije i Srbije“, osnažili su. Neko vrijeme vlada stanje pripravnosti i straha od građanskog rata koji bi se dogodio kad bi se kralj Milan

---

¹³⁰ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 3, min. 12.

vratio, no Aleksandar se ne brine jer zna da je njegov otac častan čovjek i da „jedan Obrenović nikada neće poći na drugoga!“¹³¹.

Valja napomenuti kako u imenovanju novih ministara posebnu ulogu ima Draga Mašin: „Jesi li uzeo one ministre koje sam ti rekla?“¹³² pita ona u jednoj sceni kralja Aleksandra maznim zaljubljenim glasom, a on odgovara krotko i potvrdno. Draga Mašin prikazana je u velikom broju scena kako na fin način, koristeći se ženskim čarima, nešto naređuje Aleksandru. Dojam koji gledatelj dobiva jest da je ona vladarica iz sjene, a ljubavlju opijeni Aleksandar njena marioneta. Taj će se odnos s vremenom mijenjati – iz epizode u epizodu Aleksandar će postajati sve zreliji, samosvjesniji i samostalniji, a politika i „interesi dinastije“ postajat će mu važniji od osobnih interesa.

Na kraju treće epizode po prvi put upoznajemo i urotnike: oficire Antu Antića i Dragutina Dimitrijevića. U završnoj sceni epizode oni sjede u kavani i komentiraju svečanu proslavu zaruka: „Da trpimo ovu uvredu, moj Apise? Da dopustimo da nam jedna drolja postane kraljica?“¹³³

ČETVRTA EPIZODA

U četvrtoj su se epizodi Aleksandar i Draga vjenčali. Scena svečane crkvene ceremonije trajala je gotovo petnaest minuta. Scenografija, kostimografija, a ponajviše glazba, veoma su vjerno dočarale ugođaj tradicionalnog, gotovo srednjovjekovnog, pravoslavnog vjenčanja. Ubrzo slijede i napadi političkih protivnika, i to onih najbližih Aleksandru. Prvo stiže pismo kralja Milana u kojoj se huška vlada na protjeravanje Aleksandra iz zemlje, no svi se slažu da je taj dokument lažirala opozicija. Drugo neugodno pismo stiže od kraljice Natalije koja širi najcrnje glasine o svojoj bivšoj dvorskoj dami Dragi Mašin, optužujući je za mogućnost podvale djeteta. Pismo Aleksandar čita na glas: „Neka čuju srpski ministri kako majka piše o svojoj snahi: Čujem da pijandurina kćerka boluje od neke neobične bolesti, da ne pobacuje ono dete s kojim je svojem ljubavniku podvalila. Natalija.“ U ovakve glasine gledatelj će uskoro početi sumnjati. Naime Dragi dolazi doktor Coulé provjeriti njeno stanje; da se uvjeri je li trudna kao što je rekla Aleksandru. Ona mu ne dozvoljava da ga pregleda, uz neku lošu izliku, i daje doktoru mito kako bi on potvrdio Aleksandru da jest trudna.

---

¹³¹ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 3, min. 16.

¹³² *Isto*, min. 28.

¹³³ *Isto*, min. 52.

Istovremeno, njen brat Nikola radi eksces u nekoj kavani. Bahato prekida zabavu i uznemirava muzičare: „Kad ulazi poručnik Nikola Lunjevica, ima svi da stanu mirno, a muzika ima da svira himnu!“. U njegovim ispadima smirio ga je poznanik, pekarski majstor Stojilov kod kojeg je Nikola donedavno bio šegrt. Smisao ove scene bilo je pokazati gledatelju kako Nikoli ovdje nije mjesto, jednako kao ni Dragi. On je skorojević, pekarski šegrt koji je nedavno završio vojnu školu i postao bahati poručnik i pijanac. Ona je pak bivša dvorska dama koja je postala kraljica. Njezin krmen je i to što ona provodi svoju volju. Primjera radi: na beogradski dvor, na poziv Drage Mašin, došao je poznati umjetnik Vlaho Bukovac portretirati kraljevski par. Aleksandar se žurio obaviti poslovni sastanak s ministrima i nije imao vremena za poziranje. Na to ga Draga opomene: „Saša dragi, ako ja to hoću, onda ćeš i ti to htjeti.“ Aleksandar je, naravno, ostao pozirati. U drugoj pak sceni Draga razgovara s ministrom vojnim kad saznaje za plan za koji još nije čula: „Gospodine generale, nisam upoznata s ovim planom, a meni kralj inače uvijek sve poveri.“ Obje scene prikazuju Dragu kao osobu koja ima potrebu kontrolirati i kontrolira Aleksandra, a time i Srbiju.

Na vanjskopolitičkom planu Rusija i Srbija se dodatno približavaju. Ugovara se posjet kraljevskog para ruskom dvoru. Na tome „žurno“¹³⁴ radi Nikola Pašić. Dolazi do dodatne kadrovske promjene, pogotovo u vladi gdje je smijenjen i uhićen ministar Genčić zbog protivljenja ženidbi i javnog ogovaranja kraljice. Epizoda završava viješću o teškoj bolesti kralja Milana, čija će smrt imati snažne posljedice po vanjskopolitički status Srbije iako će rijetko tko biti toga svjestan¹³⁵.

PETA EPIZODA

Godina je 1901., dvadeset i devetoga siječnja. Kralj Milan leži u krevetu u teškim mukama dok sat otkucava u pozadini. Scena njegove smrti traje dugo, punih petnaest minuta, i u njoj Berček pokazuje svu svoju glumačku vještinu – u tih petnaest minuta gledatelj je zavolio „tiranina“ koji je otvorio svoju dušu pred starim prijateljem Kostom Hristićem¹³⁶. Prvo je dostojanstveno

---

¹³⁴ Pokazat će se da je odugovlačio s procesom jer još uvijek nije vjerovao vladarskoj kući Obrenović. Pašić je prikazan kao lukav političar za kojeg se nikad ne zna što misli i kome je zaista vjeran, no nikad se ne prenosi ništa eksplicitno loše o njemu kao historijskoj ličnosti budući da je jedan od najpoznatijih srpskih političara svih vremena. – op.a.

¹³⁵ Kao što smo ranije spomenuli, Rusi su stali na Aleksandrovu stranu s namjerom potkopati austrofilski utjecaj kralja Milana u zemlji. Njegovom smrću Rusija se riješila svoje najveće brige, pa je i pomoć Aleksandru bila proporcijalno smanjena. Vidi više u Rajić, *Aleksandar Obrenović – vladar na prelazu vekova*, 330-379.

¹³⁶ A zapravo pred gledateljem – prosječnim Srbinom 1995. godine. Ova je scena imala važnu ulogu u prikazu kralja Milana na sasvim drugačiji način od uobičajenog krutog, vojničkog, tiranskog kralja ili pak ženskara i

podnosio muke, kasnije je tražio revolver da ih prikrati. Sve što je ikad učinio, učinio je za Srbiju i sad je zabrinut za Aleksandra i budućnost domovine i dinastije. Želja mu je na samrtni još samo jednom vidjeti sina, no Aleksandar ne dolazi. Kralj Milan umire uperivši posljednji pogled na sliku svog sina koju je držao kraj uzglavlja.

Kralj Milan pokopan je u Austro-Ugarskoj, na svoju vlastitu želju. Na posmrtnoj postelji jecao je: „I u smrti bit ću beskućnik!“ Tu je želju osobno ispoštovao car Franjo Josip koji je u nekoliko navrata izjavio da je kralj Milan bio prijatelj Monarhije i njegov osobni prijatelj. Inače, car Franjo Josip bio je izrazito neprijateljski raspoložen prema srpskom poslaniku Lazaru Petroviću. Odbio je zahtjev da se prenese Milanovo tijelo u Srbiju i smatrao je da je sramotno što Aleksandar osobno nije došao. Hvaleći kralja Milana kako se „nikada nije kolebao“, Franjo Josip je u stvari aludirao na Aleksandrovu vanjsku politiku koja je balansirala između Austrije i Rusije. „Od vas Srba mogu da očekujem sve doli promišljenost“ bio je komentar austrougarskog cara.¹³⁷

U Srbiji je pak kralj Aleksandar dobivao na popularnosti otkako je svijetu objavio „blagoslovljeno stanje“, tj. trudnoću kraljice Drage, te zbog kumstva s ruskim carem. Osim toga kralj je uživao dodatne simpatije u narodu kao znak sućuti zbog preminulog oca, a cara Franju Josipa napalo se u tisku kako nije dopustio sinu sahraniti oca. Unutrašnji i vanjski politički zaokret događali su se istovremeno, sve je išlo po Aleksandrovu planu. U Srbiju dolazi ruski poslanik Čarikov. Slijedi i nova rekonstrukcija vlade u koju ulaze dva radikala dok bivši ministri, koji su otpušteni jedino zbog političke situacije, a ne vlastitom greškom, dobivaju simbolično ordenje. Aleksandar također po prvi put najavljuje mogućnost sastavljanja novog ustava, s dvodomnim parlamentom u kojem „Gornji dom štiti, kao gromobran, vladaoca od nepromišljenih odluka skupštine.“¹³⁸

Izgleda da je sve napokon u savršenom redu i da je vlast čvrsto u Aleksandrovim rukama, no dvije su se tihe prijetnje nadvile nad pravilno unutarnje funkcioniranje države. Kao prvo, tu je kraljica Draga koja se otvoreno miješa u unutarnju politiku: „To moram ja da vidim! Znaš sejo, Saša je postao jako popustljiv i prema onima koji to zaslužuju i prema onima koji to ne

---

alkoholičara. Ovaj kralj Milan kojeg je fenomenalno portretirao Aleksandar Berček dostojanstveno je podnio smrt, pun ljubavi prema svojoj domovini i svome sinu. – op.a.

¹³⁷ U ovom komentaru možemo vidjeti tipičnu metapredodžbu, točnije način na koji Srbi percipiraju kako njih zapad predočava. Budući da je 1995. godina emitiranja serije, prosječan se gledatelj može povezati s takvim pogledom na svijet u kojem „razvijeni i civilizirani“ Zapad osuđuje srpsku agresiju. – op.a.

¹³⁸ *Kralj dinastije Obrenović*, Epizoda 5, min 35.

zaslužuju“¹³⁹ i koja i dalje nepotistički postupa gurajući svoju braću naprijed u hijerarhiji. Primjerice, poslala ih je kao svečanu deputaciju na sprovod preminulog kralja Milana. Osim svega toga, čini se da polako priprema Aleksandra na ono najgore: „Ako krene da se komplikuje porod, koga ćeš da spasiš, mene ili dete?“ upitala ga je u jednoj dramatičnoj sceni dok je ležala u krevetu i nastavila: „Spasi dete, spasi dinastiju!“

„Ma tebe ću da spasim!“ više ludo zaljubljeni Aleksandar, a Draga se slavodobitno potajno nasmiješi jer sad zna da ima potpunu kontrolu nad njime. Kraljičin neupitni utjecaj na kralja prikazuje se kroz nekoliko aspekata: privatni, u kojem će Aleksandar odabrati njen život prije svojeg ili života vlastitog djeteta, i drugi, onaj u državničkim poslovima, gdje se ministri smjenjuju po kraljičinoj volji, gdje kraljica odobrava novi ustav prije no što ga Aleksandar predloži svojim suradnicima i slično. Sve ovo, naravno, nije moguće historiografski potvrditi. Naime, Slobodan Jovanović zaista piše kako je Draga bila najzaslužnija za napredovanje u službi „preko reda“, no ipak nije lako sa sigurnošću znati koliki je točno utjecaj Draga Mašin imala na, primjerice, smjenu ministara ili pak na politiku kralja Aleksandra. Naprotiv, lako je pretpostaviti kako je njena moć nad Aleksandrom preuveličana, pogotovo u ovoj TV-drami.

Druga prijetnja dolazi iz vojnih krugova. Oficiri su nezadovoljni jer im kasni plaća već više od četiri mjeseca, a od njih se traže dobrovoljni darovi za dijete koje kraljevski par očekuje. Jedan je nezadovoljan oficir čak opsovao kraljevski par pred svojim nadređenim i odbio darovati dio svoje plaće. Scenarist nas ovim primjerom uvlači polako u problem kojim će se baviti u sljedećim epizodama, a to je kriza i nestašica u vojsci, a u gledatelju budi osjećaj strepnje za kraljevski par od tihe prijetnje iznutra.

ŠESTA EPIZODA

U šestoj epizodi ove se gledateljeve strepnje konkretiziraju, a dinamika serije ubrzava se. Prvo u Srbiju dolazi ruski liječnik pregledati Dragu Mašin, jer je Čarikov dobio upozorenje kraljice Natalije da postoji mogućnost podmetnutog djeteta. To nam govori o narušenom povjerenju između Rusije i Srbije. Osim toga, glavni ruski pristaše u Srbiji, radikali i njihov vođa Nikola Pašić, nisu zadovoljni novim ustavom koji je Aleksandar sastavio. Nazivaju ga „državnim udarom“. U sceni razgovora kralja Aleksandra i Nikole Pašića, prvi se prikazuje kao tradicionalni autokrat koji nema povjerenja u demokraciju. „Principi demokratije vele da se mora poštivati i procedura“ Pašićev je komentar na oktroiranje novog ustava i micanje onog iz

---

¹³⁹ *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 5, min 38.

1888. koji su radikali smatrali svojom najvrednijom tekovinom¹⁴⁰. Aleksandar samo odmahuje rukom: „Ma pustite vi to“, smatrajući principe demokracije potpuno nebitnima. Sličan mu je stav o Skupštini: „Ma šta skupština, a šta će nam skupština!?“

Uto se pojavljuje ruski liječnik koji je pregledavao Dragu i pred kraljem i Pašićem izjavljuje: „Ona će se poroditi kad i ja“. Naime, kraljici Dragi je dijagnosticirana lažna trudnoća, medicinski fenomen koji se danas naziva pseudotrudnoća¹⁴¹. Javnosti je plasirana službena obavijest da je riječ o lažnoj trudnoći i da ni sama Draga, koja je imala sve simptome trudnoće, nije znala da nije trudna. U historiografiji je to i danas diskutabilna tema.

Draga uvjerava Aleksandra: „Kažu doktori da se to događa kad jako želiš dete“. Ipak uskoro priznaje „istinu“, tj. laže, kako je imala spontani pobačaj no bojala se reći ranije. On joj je, naravno povjerovao i stao na njezinu stranu: „Bog je hteo da nas iskuša, povući ću se, otići ću. Neka puknu dušmani, al' ja te ne dam.“ Draga je tako opet prikazana kao obmanjivačica i glavna antagonistkinja – pravi se da je bolesna kako se Aleksandar ne bi ljutio na nju, lažira trudnoću kako bi Aleksandar mislio da će mu ona podariti nasljednika, te mu naposljetku laže da je imala pobačaj kako bi uvjerila Aleksandra da nije nerotkinja i kako bi se on mogao i dalje nadati da s njom može imati nasljednika srpskog prijestolja. Ona sve to čini iz vlastitih interesa i očuvanja moći u svojoj obitelji. Naime, Dragina sestra Hristina je također bila trudna i sumnja se kako je Draga htjela podmetnuti njeno dijete, no Hristina je pobacila tako da je Draga bila u nezavidnoj situaciji – iz koje se uspjela izvući jer ju je Aleksandar volio i jer joj je povjerovao. Ipak, Aleksandrovo povjerenje je doseglo svoj vrhunac i neće ostati netaknuto. Ubrzo će shvatiti kako se od nje mora rastati, radi opstanka dinastije.

U isto vrijeme u nekoj beogradskoj kavani, nezadovoljni srpski oficiri komentiraju Draginu trudnoću i planiraju zavjeru. Dominantne figure u društvu su Dragutin Dimitrijević Apis i Anto Antić – čiji je ujak Đorđe Genčić trenutno u zatvoru: „kuca kamen“ jer je uvrijedio kraljicu. Apis, koji je najstrpljiviji i najlukaviji od svih, uvjerava Antića kako se trebaju i s njim povezati. Dogovaraju se kako će se sastati kasnije i isplanirati daljnje korake.

Sve se to događa u vrijeme raspravljanja o novom ustavu, kojim radikali nisu zadovoljni. Tako da Pašić i Čarikov odugovlače posjet kraljevskog para u Rusiju, koji bi bio od iznimnog

---

¹⁴⁰ Pavlović, *Savremena politička istorija*, 69

¹⁴¹ Pseudotrudnoća predstavlja umišljanje trudnoće kod žene koja zapravo nije gravidna. Kod oboljele osobe pojavljuju se gotovo svi simptomi graviditeta, gubitak menstrualnog ciklusa, abdominalno uvećavanje, promjena na dojkama, pokreti fetusa o kojima pacijentica daje saopštenje, mučnina i povraćanje, povećanje tjelesne težine koje je obično intenzivnije nego u pravoj trudnoći, pokreti ploda, sve do lažnog porođaja praćenog kontrakcijom muskulature.

Preuzeto s <http://www.zenasamja.me/zdravlje/900/umisljena-trudnoca>, zadnji put pregledano 15.7.2016.

legitimacijskog značaja za Srbiju. Osim toga, u ruskim je novinama procurila vijest kako se „razmatra stvaranje novog srpskog plemstva i novi prestolonasljednik, potporučnik Nikodije Lunjevica“, mlađi brat kraljice Drage.

Ta je vijest razjarila srpske oficire. Njih sedmorica sastali su se u stanu Ante Antića jer žele „obraniti čast Srbije i srpske vojske“. Planiraju atentat kraljevskog para u dvoru za kraljičin rođendan. Atentat propada jer je neke ključne zavjerenike-oficire Čarikov pozvao na večeru. Insinuira li ovdje scenarist da Rusija zna za atentat i nastoji ga spriječiti, barem trenutno? Moguće je, jer Hristina upozorava Dragu kako se priča po kasarni da će se dogoditi nešto strašno – a ako je kraljičina sestra čula za glasinu, pretpostavka je da su za plan saznali i ruski tajni agenti. Pitanje koje si možemo naknadno postaviti jest zašto bi Rusija aktivno zaustavila atentat na vladara koji joj više nije po volji, pogotovo ako znamo kako je ostala stajati prekrštenih ruku, dopuštajući atentat samo dvije godine kasnije. Zadovoljavajući odgovor mogao bi biti kako plan oficira u to vrijeme nije bio dovoljno razrađen, a Rusija nije htjela u svom lageru zemlju s nestabilnom unutarnjom situacijom, s rizikom od građanskog rata. Upravo je na to Apis upozoravao. Oficiri mogu ukloniti kraljevski par, no što dalje? Razmišljajući dugoročno, shvatio je kako se moraju povezati s političarima i razraditi plan nasljednika i nove vlade nakon pada Obrenovića.

U paralelnoj sceni Nikodije i Nikola Lunjevica piju pred ljetnikovcem, nakon proslave kraljičina rođendana. Vidno pijani Nikola ljuti se na brata i više kako bi on, stariji brat, trebao biti prestolonasljednik. Moli Nikodiju da se odrekne prijestolja u njegovu korist, pa nakon toga počne prijetiti pištoljem. U svađu se umješao neki stražar, pokušavajući smiriti mahnitog Nikolu, no ovaj ga je u napadu bijesa upucao i na mjestu ubio. Nikola je u ovoj sceni prikazan kao izrazito negativan lik: bahat, umišljen, nasilan, tašt, pijanac i gotovo lud. Nikodije pak, kojeg se često prikazuje kao „dobrog dečka“, pokazuje proračunatost: smiruje situaciju, ali i izdaje naredbu da se o ovom incidentu šuti – dakle pokazuje karakteristike iskusnog vladara, no po prvi je put on kao lik moralno kompromitiran.

U međuvremenu oficiri Apis i Antić povezali su se s Genčićem i dogovorili sastanek s političarima koje je on okupio. Sastali su se u stanu beogradskog odvjetnika Novakovića, Genčićeva tasta¹⁴², njih sedmorica: oficiri Apis i Antić, bivši premijer Jovan Avakumović, bivši Jovan Atanacković, bivši minsitar Genčić, domaćin Aleksa Novaković i jedna gledatelj

---

¹⁴² Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, 344

nepoznata osoba koja je predstavljena kao gospodin Nikola, industrijalac od povjerenja. Nikola Hadži Toma nije osobito poznat u historiografiji, no bio je jedan od ključnih zavjerenika među građanstvom: bio je bogati industrijalac i karađorđevićovac koji je financirao dio zavjere¹⁴³. U seriji je upravo on rekao oficirima za jučerašnji incident u kojem je Nikola Lunjevica ubio žandara, što znači da je veoma dobro umrežen i informiran. Također, on je predložio Petra Karađorđevića za kralja što je bilo prihvaćeno (prvo se svi slože da velesile ne bi dopustile vojnu huntu, niti republiku, zatim zavjerenici među sobom odlučuju da ne žele stranca na prijestolju). U jednom relativno dugačkom krupnom kadru prikazan je Hadži Tomin masonski prsten dok je govorio. Što nam redatelj time poručuje i postoje li tu neke negativne konotacije, ostaje pitanje. Vasić ga spominje u knjizi *Devetstotreća* kao veoma bogatog čovjeka: „Hadži-Toma je izdvojio iz svoje duboke kese 50 hiljada dinara, i taj je novac isplaćen dvojici posebno važnih oficira za zaveru – potpukovniku Mihailu Naumoviću i poručniku Ljubi Kostiću“¹⁴⁴.

Avakumović je na početku sastanka upitao oficire o čemu je riječ, a Apis je u nekoliko kratkih rečenica vrlo dobro sažeo sve razloge nezadovoljstva vojske, pa ćemo ih ovdje prenijeti: „Mi, srpski oficiri, čvrsto smo odlučili da ukonimo kralja i kraljicu. Smatramo da od njih potiče sve zlo u zemlji. Smenjuju se vlade, on se igra partijama, pravi fuzije da bi ih odmah kvario, daje ustav koji posle ne poštuje. Unapređenja u vojsci ne zavise od vojničkog znanja nego od toga tko je u kraljičinoj milosti. Prekoredno se unapređuju nesposobni. Oficiri već mesecima ne primaju plate. Ponižavaju¹⁴⁵ nas svakoga trenutka, konjičkom puku su dali ime kraljice Drage. Ona sa lentom na prsima šeta po garnizonu. Njoj se predaju raporti, njenoj braći također.“¹⁴⁶ Zavjerenici su se složili da se nešto mora učiniti. Pošto su odlučili da Srbija mora ostati monarhijom, otvorilo se pitanje novog vladara. Čvrst je stav prevladao da na srpskom prijestolju ne smije sjediti stranac i, na prijedlog Nikole Hadži Tome, odluka je pala na kneza Petra Karađorđevića. Avakumović je pohvalio prijedlog, no zapitao se što će na to reći strane sile, a Hadži Toma mu je odgovorio kako će prihvatiti i Rusija i Austrija, ako ih se stavi pred svršen čin.

---

¹⁴³ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, 345

¹⁴⁴ Dragiša Vasić, *Devetsto treća*, 242

¹⁴⁵ Prvih nekoliko razloga su objektivne mane sustava, no ono što oficire smeta je i njihov povrijeđen ponos: jedna žena, o kojoj k tome kolaju različite glasine, upravlja vojskom. U patrijarhalnoj Srbiji u kojoj su oficiri navikli na protekciju bivšeg kralja Milana, to je nepojmljivo i oficiri to ne mogu podnijeti. Op.a

¹⁴⁶ Kraj dinastije Obrenović, epizoda 6., 51-53min

Na tom je važnom sastanku, kako prikazuje serija, dogovoreno, dakle, da se kraljevski par mora ubiti (i to na inzistiranje Apisa i Antića; drugi izvori kažu kako je prvo vrijeme vladalo mišljenje da ih se treba samo protjerati, primjerice, u knjizi *Crna ruka* piše se da je upravo Petar Karađorđević tražio da se Obrenovići smaknu kako bi osigurao svojoj dinastiji sigurnost od potencijalnih pretendena u budućnosti¹⁴⁷) te da Srbija mora ostati monarhijom na čelu s Petrom Karađorđevićem, kojeg će podržati i strane sile i srpski narod. Sastanak je završio zaključkom da će Nikola Hadži Toma otputovati u Švicarsku i razgovarati s Petrom Karađorđevićem, a oficiri će nastaviti prikupljati saveznike u vojnim krugovima.

SEDMA EPIZODA

Sedma epizoda tematizira tzv. Alavantićev upad¹⁴⁸, događaj koji nije od velike povijesne važnosti, već više služi kao slika psihološkog stanja s kojim se Aleksandar Obrenović morao suočavati na svakodnevnoj bazi. Naime, u Šapcu je uhapšen neki fanatik Alavantić koji je na prevaru izvukao desetke vojnika i žandara iz svojih kreveta predstavljajući im se lažno kao general i umarširao s njima na kraljev dvor želeći ubiti kralja. Vojnici su ga svladali i ubili bez većih poteškoća i drugih žrtava. Ispostavilo se da je on bio jedan od pomilovanih sudionika Ivanjdanskog atentata i fanatični pristaša kneza Petra Karađorđevića. Kraljica Draga prikazana je opet kao okrutna žena. Bila je bijesna i htjela je kazniti sve koji su se pridružili Alavantiću misleći da je general: „Saša Dragi, zašto nisi streljao sve one žandarme i carinike iz Šapca? Trebalo je da ih streljaš, za opomenu drugima“¹⁴⁹.

Osim Alavantićeva upada Srbiju pogađaju i druge nevolje. Vojska u Nišu, gradu koji je tradicionalno podržavao Obrenoviće, gladna je, loše opremljena i nezadovoljna. Oficirske i vojničke plaće još nisu isplaćene, a povrh svega izbila je i epidemija tifusa. Aleksandar je posjetio Niš, a tamošnje oficire naziva najvećom snagom i obranom Srbije. Govori im kako su neprijatelji dinastije, dok je on bio sa vojskom na manevrima, u stranu štampu proturili vijest o proglašenju prestolonasljednika – u stvari demantira da je to Nikodije. S druge strane, Aleksandar odbija vojsku staviti u povoljniji položaj od puka, kao što je to njegov otac činio. Činjenica jest da je stanje u Srbiji te godine bilo teško, svima, a ne samo u vojsci, no vojska je navikla na privilegiran položaj.¹⁵⁰ Aleksandar je svoju vojsku veoma cijenio i opremao je prema mogućnostima svoje zemlje, no nije htio dopustiti da običan puk gladuje kako bi se nahranili

---

¹⁴⁷ Kazimirović, *Crna ruka*, 77

¹⁴⁸ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, 234-237

¹⁴⁹ *Kraj dinastije Obrenović*, epizoda 7., 23min

¹⁵⁰ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, 238-241

konji za vojne potrebe. U principu, Aleksandar je ovdje prikazan plemenito, a oficiri, kojima jest bilo teško, no ne teže no drugima, gotovo razmaženo.

U cijeloj zemlji vladalo je teško socijalno i političko stanje. Politička kriza u državi vidi se u smjeni nekoliko vlada. Nezadovoljni oficiri sastavili su čak pisanu zakletvu protiv kraljevskog para s potpisima svih dotadašnjih zavjerenika. Zakletvu je čuvala supruga odvjetnika Novakovića. Da je situacija teška, uvjerava se i kraljevska obitelj. Dobivaju anonimno upozorenje da će se uskoro organizirati mirne antivladine demonstracije pred dvorom, no da će pravi cilj tih demonstracija biti isprovocirati pretjeranu upotrebu sile kako bi se narod još više razbjescio na svoga kralja, a nakon toga da će doći do oficirske zavjere. Draga je uplašena, no Aleksandar ne želi niti čuti o tome jer vjeruje svojim oficirima. Božo Maršićanin uvjerava kralja kako ovoj dostavi, za razliku od drugih sličnih koje je već Aleksandar znao dobivati, treba pokloniti svu pažnju jer je „pisana pismeno i razložno“. Jovanović i Vasić čak pišu da je Aleksandar svakodnevno dobivao upozorenja da će doći do zavjere, ponekad su čak zavjerenici sami sebe prokazivali stvarajući tako jednu šizofrenu i napetu atmosferu na dvoru.

Točka na i svim kraljevim nevoljama bila je vijest da se njegova majka, kraljica Natalija, preobratala na katoličanstvo, što je Aleksandar doživio kao osobnu uvredu i kritiku.

Na samom kraju epizode događa se nešto zanimljivo: Aleksandar pita svoju osobu od povjerenja, Božu Maršićanina, treba li se razvesti od kraljice Drage.

„Mislim da se razvedem od kraljice. Ona, to je jasno, ne može da mi rodi dete i u interesu države ja moram da se oženim ženom koja će mi dati sina“.

„A kraljica?“ pita Božo.

„Sigurno neće pristati, ali kad su u pitanju državni interesi, morat će da uvaži situaciju.“

Božo se slaže s Aleksandrom da se treba rastati, no upozorava ga kako će to izazvati brojne polemike u Srbiji, možda čak i dovesti do građanskog rata jer kraljica ima mnogo pristaša. Osim toga, kraljica neće moći ostanu u Srbiji nakon rastave. Aleksandar odgovara da zna kako je ona postavila mnoge činovnike i svjestan je da će morati učiniti isto što je i njegov otac učinio njegovoj majci, a upravo to je htio izbjeći.

Taj je razgovor veoma zanimljiv iz više razloga. Prvo, uviđamo da je kralj svjestan da je Draga nerotkinja te da ga pokušava prevariti. Drugo, napokon je dovoljno sazrio kao vladar i kao osoba da uvidi kako su interesi dinastije i zemlje ispred njegovih – upravo kao što mu je Genčić ranije savjetovao. On je to spreman učiniti čak unatoč tome što zaista voli Dragu, i unatoč tome što je smatrao da je čin protjerivanja prezira vrijedan, pogotovo zbog toga što je posljedice takvog disfunkcionalnog braka osjetio na svojoj koži. Treće, ako se kralj rastane i oženi drugom

koja će mu dati nasljednika, oficiri koji smatraju kako je Draga Mašin najveće zlo koje je snašlo Srbiju gube svaki opravdani razlog za pobunu – što kralja pretvara u tragičnog junaka koji će stradati bez pravog razloga, tek igrom sudbine. Valja posebno naglasiti ovaj posljednji moment – prikaz kralja kao šekspirijanskog junaka, jer to je glavno obilježje serije. U pretposljednem poglavlju dodatno ćemo analizirati razlog i funkciju takva prikaza.

OSMA EPIZODA

Na početku osme epizode nastavlja se diskusija o rastavi, no ovoga puta kralj se obraća izravno svojoj supruzi. Jasno joj daje do znanja da je država u krizi i da ne može kontrolirati opoziciju, a uzrok cjelokupnoga nezadovoljstva jest pitanje prestolonasljednika. Ljuti se na njenu braću (na Nikolu jer je stalno pijan i sramoti uniformu, čak se prijeti da će ga poslati u zatvor, a na Nikodija što nije demantirao glasine da je on prestolonasljednik kojega je Aleksandar postavio) i eksplicitno govori kako opozicija nije neprijatelj Obrenovića, već Lunjevice koji su zauzeli mjesto Obrenovića. Dragu vidno pogađa napad na njenu obitelj, no Aleksandar nastavlja da se moraju rastati radi dobrobiti zemlje i dinastije. Traži od nje žrtvu kako bi sačuvali vlast i živote, žrtvu za svoju domovinu, a ona mu odgovara kako se dovoljno žrtvovala do sada i da neće pristati na rastavu. Govori mu da ju otjera ako baš hoće, ali da će mu se ona uvijek vraćati, emocionalno ga ucjenjuje i on na kraju popušta. Detalje ovog razgovara analizirat ćemo u posebnom poglavlju. Analizirat ćemo taj njihov dijalog¹⁵¹ detaljno, kako bismo dodatno pojasnili i naglasili bitne momente.

- *Draga, treba da razgovaramo.*
- *Evo samo da završim s toaletom.*
- *Samo ti nastavi, meni ne smeta. Meni mnogo toga više ne smeta! –*
- *Saša, hajdemo u postelju, tamo ćeš mi sve lijepo na tanane ispričati.*
- *Nemam vremena! Čeka me Cincar-Marković.*

Iz ovog uvodnog dijela razgovora možemo vidjeti kako je Aleksandar razdražen i želi ozbiljno razgovarati, kao što znamo o rastavi braka, a Draga mu se, koja je to uvidjela, pokušava umiliti i zvesti ga, no prvi put do sada to joj ne polazi za rukom.

- *Dobro, Saša, vidim da si poslednjih dana tako zabrinut i nervozan.*
- *Jeste, nervozan sam! Opozicija napada, vlada je nemoćna da je obuzda, a znam i pozadinu. Sve je to zato što nemamo dece. Postavljaju pitanja oko*

---

¹⁵¹ *Kraj dinastije Obrenović*, epizoda 8., min 2

*prestolonasljednika. Kažu, ceo narod traži da se reši pitanje prestolonasljednika!
Ovako dalje ne možemo, Draga.*

Ovdje vidimo još jednom potvrdu gledišta kako je za krizu u državi najzaslužnije to što kraljevski par nema djece, tj. nasljednika srpskog prijestolja.

Ono što je bitno iz svega izvući jest to da je došlo do obrata: Aleksandar je shvatio da njegov brak s Dragom vodi u propast i da ima sve manje vremena. Dragin utjecaj na njega biva sve slabiji. Uplašen je za njihovu sigurnost i počinje sve ozbiljnije shvaćati dojave o časničkim zavjerama. Aleksandar, promatran kao lik u seriji, spreman je žrtvovati se (jer još uvijek voli Dragu i ne želi se rastati od nje) radi dobrobiti Srbije, no Draga to odbija. Primjećujemo da su svi likovi, osim Drage Mašin, pokretani domoljubljem i na prvom im je mjestu kraljevina Srbija. Dragi Mašin na prvom je mjestu njena obitelj, i to će, prema redatelju serije, odvesti u propast dinastiju Obrenović.

Ispostavilo se da kralj ima mnogo razloga za brigu. Radikali onemogućuju svaki rad vlade, rušeći prijedloge zakona bilo u skupštini, bilo u senatu, a i u sudovima su najzastupljeniji. Aleksandar je odlučio promijeniti Ustav i sastav senata. Bijesan je na radikale koje je sam postavio, ali koji su se okrenuli protiv njega i koji sada opstruiraju rad vlade. Odlučuje da će ih sve smijeniti: „Ja sam imenovao senatore doživotno, a oni mi sad tako uzvraćaju! (...) Udarit ću ja njima čušku (...) da se pamti!“¹⁵²

Časnička zavjera također napreduje – Apis je uspio pridobiti potpukovnika Naumovića, inače karađorđevićevca, zaduženog za stražu dvora. Njegov će zadatak biti otvoriti dvorska vrata zavjerenicima. Oficiri u Nišu spremaju se na atentat nezavisno od Apisa i njegovog užeg kruga. Planiraju ubiti kralja i kraljicu na zabavi za vrijeme njihova posjeta Nišu, no Apis i Antić ih odgovaraju. Traže strpljenje jer politički moment nije dobar. Ako ubiju kralja i kraljicu u Nišu, u zemlji će zavladati kaos, a potrebno je odmah formirati novu vladu. Dogovoreno je stoga da atentat mora biti izvršen u Beogradu, u kojem se nalaze ministarstva i dopisni uredi i gdje će vojska moći sve držati pod kontrolom.

Uza sve te poteškoće, obistinile su se i prijetnje iz anonimne dojave. Datum je 23. ožujka 1903. godine. Krenuli su nemiri i prosvjedi u gradu. Zanimljivo je da su scene masovnih

---

¹⁵² *Kraj dinastije Obrenović*, Epizoda 8., min 26

demonstracija bile previše skupe za snimanje, pa su umontirani kadrovi iz serije *Dimitrije Tucović*. Božo Maršićanin po kraljevoj naredbi izričito zapovijeda policiji i vojsci da ne pucaju, zbog toga što je u dojavu pisalo kako je cilj demonstracija upravo isprovocirati policijsko nasilje. Ipak, demonstracije su masovne, demonstranti viču antidinastičke parole i kliču „Živjela republika!“. Nakon cjelodnevnog, relativno mirnog prosvjeda, uvečer počinje eskalacija. Prosvjednici počinju razbijati lokale provladinih novina, tiskara, dućana itd. Policija nije imala dovoljno ljudi pa joj u pomoć pristiže šesta konjička pukovnija koja je krvavo rastjerala prosvjednike unatoč kraljevoj naredbi da se ne puca. Uhapšeno je oko 150 ljudi, jedanaestoro je mrtvih, ranjeno je mnogo prosvjednika i žandara.¹⁵³

Neredi koje su instruirali *anarhisti* (kako Aleksandar naziva Tucovića i Jovanovića Ćupu) naveli su kralja da izvrši reviziju ustava prije nego što je namjeravao. Planira sutradan u ponoć suspendirati ustav i „za ono bezustavno vreme dok narod spava“ iz njega izbaciti zakone¹⁵⁴ koje su radikali „na prevaru“ izglasali i izmijeniti sastav doživotnih senatora. Uništiti će i dosadašnji razmještaj sudaca po sudovima. Generali su mu s odobravanjem kimali glavama, no ministar unutrašnjih poslova Todorović se usprotivio: „To je, veličanstvo, državni udar!“ Kralj se nije obazirao na to, već mu je nonšalantno odgovorio kako je za njega (Todorovića) to akademsko pitanje i da je njegova dužnost da u to vrijeme osigura mir i sigurnost u Beogradu. Vidimo kako Aleksandar planira vladati potpuno u maniri autokrata, no čini se kako mu redatelj serije ne zamjera jer mu u usta stavlja ove riječi: „Nije Srbija radikalna stranka. Niti se sme pretpostaviti interese zemlje interesima jedne stranke. Jeste, pogazit ću zakletvu, ali moj postupak je upravljen za dobro zemlje.“

Na samom kraju epizode po prvi se put pojavljuje i lik Petra Karađorđevića. Knez Karađorđević u Ženevi daje intervju za tršćanski list *Il Piccolo della Sera*. Prikazan je kao plemić povezan s ruskim carem i talijanskim kraljem te kao „glavni pretendent na srpsko prestolje“¹⁵⁵. Petar Karađorđević smatra da treba formirati liberalnu vladu u Srbiji. Na pitanja o nemirima u zemlji odgovara da se nada ustanku jer „tada nastupa za mene dobar čas“¹⁵⁶.

---

¹⁵³ Radi se o tzv. Martovskim demonstracijama. Više u: Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića III*.

¹⁵⁴ Točnije Zakon o štampi, Zakon o opštinama i Zakone o izboru poslanika. – op.a.

¹⁵⁵ *Kraj dinastije Obrenović*, epizoda 8, min 48

¹⁵⁶ *Isto*, min 52

DEVETA EPIZODA

Dan je 2. travnja 1903. po starom kalendaru. Kralj je već izvršio državni udar i proglasio izmijenjeni ustav i time „sasekao krila“ radikalima. Na balu u dvoru britanski poslanik prijateljski razgovara s kraljem. Britanci izgovaraju pohvale o Srbiji i kraljičinoj toaleti. Raspravlja se pretežito o vanjskoj politici i situaciji u tzv. južnoj Srbiji, područjima današnje Makedonije. Izgleda kako je kralj Aleksandar htio da to Pašić vidi, izazove Ruse i pokaže im da može pronaći i druge saveznike osim njih. Insinuira li redatelj kako bi u Srbiji, da nije došlo do majskog prevrata, došlo do novog političkog zaokreta, ovaj put prema Velikoj Britaniji? Pitanje ostaje otvoreno. Zanimljivo je još primijetiti kako „Srbija ponovno izrasta u državu čija se reč sluša i uvažava u Evropi“. Ovaj citat dio je svečanoga govora generala Cincar Markovića s bala koji nam je bitan za razumijevanje autopercepcije¹⁵⁷ Srbije.

Do kralja dolazi vijest o oficirskoj zavjeri, no vojni ministar general Cincar-Marković uvjerava ga kako je to nemoguće i da on vjeruje svojim oficirima. Pokazat će se to kobnom greškom. U zavjeru se, naime, uključuju i visoki vojni dužnosnici – umirovljeni pukovnik Aleksandar Mašin, brat kraljičina prvog supruga Mašina¹⁵⁸, i Petar Mišić, također pukovnik i veteran koji je služio u doba Milana. Božo Maršićanin ubrzo prima novu, pouzdanu, vijest o zavjeri časnika. Imenovao je čak neke oficire od kojih su sve kapetani i poručnici. Apisovo ime nije se spomenulo, no neka druga jesu. Organizirano je suđenje, a oficiri su oslobođeni optužbe nakon što je oficir koji je podnio dojavu istu demantirao¹⁵⁹. General Pavlović također nije htio vjerovati da bi oficiri učinili takvo što, te je donio oslobađajuću presudu.

U međuvremenu odvija se scena razgovora između austrijskog i ruskog visokog diplomata u Beogradu. Oba čovjeka prikazana su kao starija gospoda u foteljama koji puše cigare i odlučuju o sudbini Srbije. Dogovaraju se, naime, oko nasljednika prijestolja u slučaju smrti Aleksandra Obrenovića. Obje su zemlje nezadovoljne kraljem: Austrija nije zaboravila da je kralj Aleksandar iznevjerio povjerenje Beča prilikom dogovaranja ženidbe s princezom

---

¹⁵⁷ Sami Srbi često se smatraju inforiornima, što možemo čuti eksplicitno u mnogim citatima unutar serije. Srbija strema ka tome da bude ugledna europska zemlja, no još uvijek se ne percipira kao takva. – op.a.

¹⁵⁸ Pukovnik Mašin smatra kako je Draga zaslužna za preuranjenu smrt svoga brata. Genčić mu odgovara kako ova zavjera nije pitanje krvne osvete, već časti Srbije, no gledatelj ne stječe takav dojam. – op.a.

¹⁵⁹ Scena suđenja bila je pomalo apsurdna, jer je oficir koji je zavjeru pokušao raskrinkati bio doveden pred optužene, umjesto da bude tajni zaštićeni svjedok, pa je iz straha povukao optužbu. Dan danas u historiografiji ostaje nejasno kako je moguće da je za zavjeru znalo toliko ljudi, a da je ipak uspjela. Prema scenaristu i redatelju serije jedino su objašnjenje slijepo povjerenje nadređenih u oficirski kor i niz apsurdnih i nesretnih situacija. – op.a.

Aleksandrom Schaumbrug von Lippe, a Rusiji ponajviše smeta hajka na radikale, ali i nemogućnost Drage da rodi nasljednika. Austrijski poslanik pita Čarikova kakav će stav Rusija zauzeti dođe li do nasilnog smjenjivanja vlasti.

„Čuli ste priče?“ postavlja protupitanje Čarikov.

„Gdje ima dima ima i vatre“, odgovara poslanik Dumba.

„Rusija će zauzeti neutralan stav“¹⁶⁰, nakon kratke stanke odgovara Čarikov.

Iz ovog razgovora vidimo kako obje sile znaju za zavjeru koja se sprema, te kako u njoj sudjeluju, ako ne aktivno, onda pasivno promatrajući što će se dogoditi, spremni da postave svoga čovjeka na prijestolje.

Za zavjeru također znaju i radikali. Pašić svega dva tjedna prije atentata „naslućuje padaline, pa bježi na mjesec dana iz Srbije na more.“¹⁶¹ Epizoda završava ovako: pješadijski major Milosan Živanović šalje direktno generalu Cincar-Markoviću pismo o zavjeri u kojoj je detaljno sve opisao i imenovao najvažnije zavjerenike, uključujući Apisa, Antića, Mašina, Mišića i druge, a gledatelja ostavlja u krajnjoj napetosti.

DESETA EPIZODA

Posljednje dvije epizode serije *Kraj dinastije Obrenović*, za razliku od ostalih, nemaju u tolikoj mjeri podlogu u historiografiji. Vidljivo je da su te epizode scenski dorađenije i napetije, te umjetnički slobodnije. Deseta epizoda počinje uvečer 28. maja po starom kalendaru, dakle večer uoči atentata. Kraljevska obitelj večera sa svojim ministrima i generalima od povjerenja. Bezbrizno provode vrijeme uz glazbu, ples i ugodne razgovore. U isto vrijeme i oficiri zavjerenici banče i piju u nekoj kavani, kako bi se opustili prije akcije. Obje frakcije imaju neku vrstu „posljednje večere“, vlada atmosfera zatišja pred buru.

Za vrijeme kraljevske večere dolazi hitno pismo od Milosana Živanovića za generala Cincar Markovića u kojem se nalazi dojava o večerašnjem atentatu. General pismo nije otvorio jer su ga Draga, Hristina i Nikola zadirkivali da je stiglo od ljubavnice. Tako ni to posljednje upozorenje, opet igrom slučaja, nije došlo do kralja. A kralj je pak bio zabavljen plesom s Vojkom, mlađom kraljičinom sestrom, dok je prema Dragi bio hladan i rezigniran¹⁶².

---

¹⁶⁰ *Kraj dinastije Obrenović*, epizoda 9, 28. min.

¹⁶¹ *Kraj dinastije Obrenović*, epizoda 9., 49. min.

¹⁶² Iz nekog razloga Aleksandar je u ovoj epizodi prikazan posebno blizak Vojki koja je još gotovo djevojčica. Hristina čak upozorava Dragu da ju moraju čim prije udati, za svaki slučaj. Valja napomenuti da ovakav prikaz Aleksandra nema pokrića u činjenicama nego da je riječ o umjetničkoj slobodi. Naime, vjerojatno se radi o dvije stvari: stereotipnom prikazu Obrenovića kao dinastije koja je slaba na žene i ponovnom naglašavanju kako se

Kako se večer bližila kraju, uzvanici su odlazili kući, kralj i kraljica u postelju¹⁶³, a oficiri su se počeli pripremati za akciju. Prije no što su izašli iz kavane, zakleli su se jedni drugima da u slučaju neuspjeha neće prokazivati jedni druge, a u slučaju da uspiju izvršiti svoj „sveti zadatak“, neće tražiti nikakve nagrade. Četa oficira predvođena Apisom krenula je prema dvoru s ciljem likvidacije kraljevskoga para. Brzo su razoružali dva stražara na ulaznim vratima, a njihov im je čovjek Pera Živković iznutra otključao¹⁶⁴ dvorišna vrata. Opolikli su dvorište i tamo se utaborili. Skupina oficira bila je zadužena za generala Lazu Petrovića te je otrčala u suprotnom smjeru. Apisova grupa ušla je u dvor. U kratkom obračunu sa stražom slučajno su ubili i potpuokvnika Naumovića, jednog od zavjerenika. Došli su do armiranih vrata koja su morali razvaliti eksplozivom. Odjeknule su dvije eksplozije koje su probudile kralja i kraljicu i namamile braću Lunjevica prema dvoru. Lunjevice je razoružala i zarobila jedna četa vojnika i odvela ih ozloglašenom Vojislavu Tankosiću. Tankosić ih je podrugljivo nazvao visočanstvima, dao im je da podijele cigaretu i izljube se te naredio da ih strijeljaju. U dvoru je u međuvremenu došlo do još jednog kratkog okršaja s preostalim članovima kraljevske straže u kojem je ranjen i sam Apis. Kralj i kraljica su se pak sklonili u tajnu odaju iza ogledala, koja je imala i tajni izlaz iz dvora, no izlaz je bio blokiran kraljičinim ormarom¹⁶⁵. Plan je da istodobno pukovnici Mišić i Mašin naprave puč u vojarni i sa šestom pukovnijom dođu pred dvor, no oni su došli sa zakašnjenjem kad je zauzimanje dvora već bilo završeno. Pukovnik Mišić objavio je vojsci, koja se pitala što ovdje rade, da je ovdje da zaštiti kralja kojega je napala kraljica. Jedini je problem za zavjerenike bio što nisu mogli naći kralja i kraljicu. Pretraga dvora trajala je gotovo dva sata. Za to vrijeme manji odredi bili su raspoređeni po gradu sa zadatkom eliminacije preostalih ministara i generala vjernih kralju, što su i učinili. Hladnokrvno su egzekutirali Velju Todorovića i generala Cincar-Markovića na njihovim kućnim pragovima. Pukovnik Nikolić, komandant dunavske divizije, shvatio je što se događa i uspio je pobjeći na vrijeme te stići do vojarne. Tamo je podigao uzbunu vičući: „Šta spavaš dok ti ruše kralja!“ i uspio mobilizirati osmi puk, no kad je nazvao komandu osamnaestog puka, čuo je kako je tamo

---

Draga i Aleksandar udaljavaju jedno od drugoga. Poruka gledatelju je sljedeća: atentat na kraljevski par bio je besmislen, jer bi se Aleksandar ionako ubrzo rastao od Drage. – op.a.

¹⁶³ U kratkoj sceni njihova razgovora u postelji Draga spominje kako ga je jednom spasila od utapanja. Dogodilo se to dok je Aleksandar još bio dječak, u palači u Bjelicama sa svojom majkom. Draga Mašin tad je bila njena dvorska dama. Scenarist Radomir putnik izjavio je kako je htio snimiti i tu scenu, jer je bitna za razumijevanje njihove ljubavi i duboke povezanosti, ali „nije bilo para“. – op.a.

¹⁶⁴ Navodno se toliko tresao da su mu ključevi tri puta ispali iz ruke dok mu Apis nije zaprijetio da će ga ubiti. Kad je napokon otključao vrata, Apis mu je opalio šamar. Otada su Živković i Apis neprijatelji, Živković je čak mnogo kasnije osnovao organizaciju Bijela ruka. Ova scena nije prikazana u seriji. Oficiri su ušli šutke i na brzinu. – op.a.

¹⁶⁵ Prema drugim verzijama priče uopće nije postojao tajni izlaz iz dvora. Moguće je da je priča o kraljičinu ormaru izmišljena samo kako bi dodatno naglasila apsurdnost situacije i kraljičinu nehotičnu krivicu za to što se nisu spasili. – op.a.

već podignuta uzbuna i podijeljena bojeva municija vojsci. Na svoje zaprepaštenje, saznao je kako je smijenjen na zapovijed umirovljenog generala Solarevića, jednog od zavjerenika. Zavjerenici su također već zauzeli ključne lokacije u gradu: poštu, telegraf i ministarstvo, no u dvoru je još uvijek trajala bezuspješna potraga za kraljevskim parom. Kako ih nigdje nisu mogli pronaći, pukovnik Mašin¹⁶⁶ zapovijeda da mu dovedu generala Lazara Petrovića, kraljevog ađutanta, „On sigurno zna gde se nalaze!“. Kad je stigao, Petrović ništa nije htio odati, stoga je Mašin naredio oficirima iz najužeg Apisova kruga, Vemiću i Ristiću, da zajedno s Lazom Petrovićem pretraže još jednom cijeli dvor, jer ako ne ubiju kralja do jutra, izbit će građanski rat. Ako pak general Petrović odbije surađivati, naređeno im je da ga upucaju.

JEDANAESTA EPIZODA

Posljednja epizoda ujedno je i direktan nastavak desete epizode. Vemić, Ristić i Petrović dolaze u sobu u kojoj se iza ogledala nalazi kraljevski par Obrenović. Pronašli su ih i naređuju im da otvore vrata tajne odaje. Aleksandar ih pita: „Mogu li računati na zakletvu svojih oficira?“, a oficiri mu odgovaraju: „Svakako.“ Čim je Aleksandar otvorio vrata, oficiri su otvorili paljbu i ubili kraljevski par. Kraljev ađutant Laza Petrović posegao je za revolverom, no Vemić i Ristić upucali su i njega.

Pukovnik Nikolić ostaje vjeran kralju. Dolazi sa svojim 8. pukom pred dvor, no bilo je prekasno. General Sokolović ga ubija i preuzima kontrolu nad vojskom. S balkona odjednom dolaze Ristić i Vemić i viču: „Nema više tiranina!“¹⁶⁷ Vojska i časnici odozdo zatražili su vidjeti njihova tijela, na što su ih oni donijeli i bacili sa balkona. Uslijedilo je jedan veoma mračan dio srpske povijesti – izživljavanje vojske nad mrtvim tijelima kralja i kraljice. „Kažu da su kralja i kraljicu izboli bajunetama preko dvjesto puta.“¹⁶⁸

Major Živanović, oficir koji je pokušao upozoriti kralja i kraljicu da se sprema atentat na njih, počinio je samoubojstvo u nezaboravnoj sceni: neki ga je vojnik obavijestio da su tirani mrtvi i da se srpska vojska junački dokazala, a on je na to odgovorio: „Jebem ti junaštvo! Ubiti ženu i kratkovidnog čoveka. Marš napolje, đubre jedno!“¹⁶⁹ Neposredno nakon toga posegao je za revolverom i počinio samoubojstvo. Scena ostavlja snažan dojam na gledatelja. Čini se kako je

---

¹⁶⁶ Zanimljivo je da u seriji Genčić cijelo vrijeme sjedi kraj Mašina u dvoru, na upravljačkoj poziciji i čeka rasplet situacije. Na taj način gledatelj stječe dojam kako je upravo on glavni vođa zavjere. Mašin ga čak instruiira da obavijesti sve dežurne da se ponašaju kao da su kralj i kraljica već ubijeni. – op.a.

¹⁶⁷ *Kraj dinastije Obrenović*, epizoda 11, min. 11

¹⁶⁸ *Isto*, min 12

¹⁶⁹ *Isto*

Živanović, svojim jednostavnim i vulgarnim jezikom, upravo izrekao stav scenarista, točnije poruku serije – čin Majskog prevrata nije bio nikakvo junačko djelo, već zločin i sramota.

Kako bi potkrijepio ovu poruku (da je Majski prevrat bio barbarski čin), redatelj snima dugotrajne scene raskalašene proslave na kojoj su oficiri prikazani kao vulgarni, opijaju se, natežu neku krčmaricu itd. U jednoj kratkoj sceni vidimo i kako vojska smjenjuje Božu Petričanina s mjesta načelnika Beograda (funkcija šefa policije) i na taj način preuzima tu civilnu funkciju na sebe.

Ministri Genčić i Avakumović nisu duljili ni časa. Formirali su revolucionarnu vladu i izdali proglas narodu kako su kralj i kraljica poginuli u međusobnom obračunu. Proglasom je, također, vraćen na snagu Ustav iz travnja 1901. godine. Zanimljivo je kako je s određenom kritikom i gotovo skrivenim podsmijehom prikazano formiranje „revolucionarne“ vlade: jedan od ministara požalio se novom premijeru Avakumoviću na način na koji je bio primoran doći – bio mu je uperen pištolj u glavu, no nitko se od drugih ministara na to nije previše obazirao. Odgovoreno mu je da oficir nije imao vremena za „ubeđivanje“.

Tijela kraljevskog para vojska je odnijela u mrtvačnicu, kako bi se službeno ustanovio uzrok smrti. Scena je morbidna, s tugaljivom glazbenom podlogom. Doktori pregledavaju koji su ih pregledavali hladnokrvno su ustanovili za Aleksandra: „28 rana od sabalja i bajuneta, 6 prostrelnih rana, ubijen jednim metkom u srce“, a za Dragu: 59 rana od sabalja i bajuneta 2 metka kroz prsa i srce.(...) Jajnici zbog ranijih zaboljenja sasvim uništeni pa je začecje sasvim isključeno.“¹⁷⁰. Oficiri i vojnici bahato se i bez poštovanja odnose s tijelima Aleksandra, „lepog Laze“ i Drage. Nakon obdukcije njihova su tijela ukopana na javnosti nepoznatoj lokaciji, uz skroman obred bez ikakvih počasti.

Sljedeće jutro nova se vlada sastala s predstavnicima stranih sila. Čarikov je Avakumoviću prenio „energičan“ protest ruskog cara, no taj je protest bio samo formalne prirode. Austrija je tražila objašnjenje novonastale situacije. Avakumović izjavljuje sljedeće: „Srbija neće preduzimati nikakve korake u spoljnoj politici na svoju ruku. Avanturizam pokojnog kralja Aleksandra neće se ponoviti. Ovdje neće biti nikakve revolucije i bezakonja. (...) Što se spoljne politike tiče, naša vlada će poštivati sve ugovore, od teritorijalnih do trgovačkih“. Kad su čuli ovo objašnjenje i obećanje da će vojska odstupiti s civilnih funkcija, a na prijestolje da će doći dinastija Karađorđević, poslanici su bili udobrovoljeni i zadovoljni. U ovoj sceni prikazano je sve licemjerje austrijskog i ruskog poslanika, naime pravili su se da ništa ne znaju o zavjeri i da

---

¹⁷⁰ *Kraj dinastije Obrenović*, epizoda 11.

ih je cijela situacija zatekla, iako se gledatelj još sjeća scene njihova internoga dogovora o postavljanju novog vladara Srbije. Tako su Austrija i Rusija jednostavno oprale ruke od tog događaja.

Genčić je pak ugostio britanskog poslanika sir Bonhama, koji je bio u dobrim odnosima s kraljem Aleksandrom. Engleska kruna žestoko je osudila prevrat i zavjeru kao „gnjusni zločin“ te izdala ultimatum srpskoj vladi da izruči počinitelje sudu, poručio je poslanik.

„Naloženo mi je da saopštim da se celi civilizovani svet gnuša nad podlim i groznim činom lišavanja života vladara Srbije. Ovaj vandalski i varvarski postupak oficira koji su prekršili zakletvu svome kralju, (...) vlada Edwarda VII osuđuje, uz napomenu da zadržava pravo preduzimanja daljih koraka.“

Genčić se branio izjavom da narod ima pravo birati svog vladara, te da je i engleska povijest puna takvih krvavih primjera¹⁷¹.

„Da, ali to je bilo davno... danas su uvjeti života bitno poboljšani nego u Shakespeareovo doba“, uslijedio je nonšalantan odgovor sir Bonhama.

„Vi odričete pravo jednog naroda da sebi odabere vladara?“ upita ga Genčić.

„Ovo nije pitanje političke teorije, gospodine ministre. U civilizovanim zemljama to pravo se obezbeđuje na izborima, a ne zločinom.“¹⁷²

Iz tog je razgovora vidljivo stajalište autora serije, no on služi i kako bi gledatelja upoznao sa stavom koji su strane novine imale o atentatu. Ubojstvo kraljevskog para doživjelo je žestoku osudu strane javnosti, a najveća izravna politička reperkusija bila je prekid diplomatskih odnosa s Velikom Britanijom.

Za sam kraj serije Putnik je ostavio pitanje kontroverzne historiografije. Radikali predvođeni Stojanom Protićem postavili su pitanje kraljevskog arhiva. Odlučeno je da će se ukloniti svi dokumenti koji bi na bilo koji način mogli kompromitirati novu, tzv. revolucionarnu, vladu. Svaka stranka zadužila je jednu osobu za reguliranje tog procesa. Zanimljivo je kako je Genčić odbio sudjelovati u tome, pita se što će reći historija? Avakumović mu odgovara u maniri Machiavellija; „Istoriju piše svako kako ga volja.“ I zaista kao potvrdu ove izjave, u posljednjoj sceni serije čujemo riječi službenog proglasa nove vlade: „Na ulici narod već kliče Petru Karađorđeviću, a volja naroda je svetinja. To znači da je novi kralj Petar Karađorđević.

---

¹⁷¹ Spominjem ovaj primjer jer identičan komentar imaju i danas neki simpatizeri nasilnih političkih metoda. op.a.

¹⁷² Kraj dinastije Obrenović, ep 11, min 39.

Doživjeli smo kraj dinastije Obrenović. To je bila volja naroda, a sada je to i historijska činjenica. Poslije 45 godina vladavine dinastije Obrenović, na srpsko prestolje vraća se dinastija Karađorđević. Na taj način završen je srpski rat bele i crvene ruže.“¹⁷³

---

¹⁷³ Posljednja scena montirana je tako da uz glas Avakumovića koji čita službenu izjavu kreće tužna melodija i pojavljuju se zagrljeni likovi preminulog kraljevskog para. *Kraj dinastije Obrenović*, ep 11, min 56.

IMAGOLOŠKA ANALIZA SERIJE *KRAJ DINASTIJE OBRENOVIĆ*

Imagologija¹⁷⁴ je kritičko-analitički pravac u okviru suvremene kulturalne teorije koji u širem kontekstu epistemološki propituje fenomen kulturne razlike. Historijska imagologija¹⁷⁵, koja je, kao što iz samog imena vidimo, alat povjesničara, bavi se historijski kontekstualiziranim istraživanjem konstrukcija, funkcija i značenja predodžaba, stereotipa i mitova (nacionalnih, vjerskih, etničkih, kulturnih itd.) kao kulturno formiranih i kulturno posrednovanih konstrukata. Posebna pozornost posvećuje se tekstualnom, intertekstualnom i kontekstualnom (povijesnom) aspektu diskurzivnih konstrukcija autopredodžaba, heteropredodžaba i metapredodžaba te procesima kreiranja i modificiranja kulturnih imaginarija.¹⁷⁶

Najvažnije pitanje koje si postavljamo jest kakvu predodžbu o Majskom prevratu serija prenosi, uključujući način ili metodu prenošenja, te koja je funkcija poruke koju serija prenosi u točno određenom historijskom kontekstu vremena prikazivanja serije.

Pojednostavljeno, glavna pitanja shematiziramo ovako:

1. Kakav je način (metoda) prikaza?
2. Kakvu predodžbu i poruku serija *Kraj dinastije Obrenović* prenosi?
3. S kojom se funkcijom ta poruka prenosi 1995. godine?

---

¹⁷⁴ Vidi više u Leerssen, „Imagologija: povijest i metoda“, i Pageaux, „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog“ u : Dukić – Blažević – Plejić-Poje – Brković (prir.). *Kako vidimo strane zemlje*. Zagreb 2009., 151-168 i 125-150.

¹⁷⁵ Historijsku imagologiju kao disciplinu promoviraju prof. dr. sc. Davor Dukić i prof. dr. sc. Zrinka Blažević s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a njome se koristi uglavnom u svrhu istraživanja kulturnoga dodira za vrijeme ranonovovjekovnog imperijalnog višegraničja. Područjem Balkana bavila se posebno Maria Todorova, no nije mi poznat ni jedan rad koji se s imagološkog aspekta osvrće na balkansko područje s kraja dugog 19. st. Mi ćemo stoga biti svojevrсни pioniri jer ćemo rabiti neke metode historijske imagologije u analizi serije *Kraj dinastije Obrenović* i proučavanju predodžbe o posljednjim Obrenovićima.

¹⁷⁶ Zrinka Blažević, *Prevođenje povijesti. Teorijski obrati i suvremena historijska znanost* (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 127-139

U prethodnom poglavlju iznijeli smo ukratko radnju serije, no također i neke dijelove zanimljive s imagološkog aspekta. Dotakli smo se načina prikaza određenih scena i detalja, što pripada metodologiji historijske imagologije i tamo (djelomično i usputno) odgovorili na prvo od postavljenih pitanja. Cijela je serija preduga za detaljnu analizu (više od 12 sati vizualnog materijala) pa ćemo u ovom poglavlju dodatni naglasak staviti na glavne aktere serije koji ujedno predstavljaju određene historijske silnice, te sumirati glavne karakteristike metode prikaza. Imagološkoj analizi bit će stoga dodatno podvrgnuti sljedeći likovi:

1. Milan i Natalija Obrenović
2. Aleksandar Obrenović
3. Đorđe Genčić
4. Apis kao predstavnik oficirskog kora
5. Draga Mašin.

1. KRALJEVSKI PAR MILAN I NATALIJA OBRENOVIĆ

Kralj Milan i kraljica Natalija imaju sekundarnu, pomoćnu funkciju u seriji. Prikaz njihovih karaktera zapravo služi da se potkrijepi karakterizacija lika kralja Aleksandra. Kralj Milan prikazuje se u prvoj i petoj epizodi, a osim toga spominje se učestalo u prvih pet epizoda. Prikazan je u prvoj epizodi kao *de facto* vladar Srbije – Aleksandar, ili kako ga on iz milja zove – Saša, nalazi se u njegovoj sjeni. Politički, on je proaustrijski orijentiran i strastveno mrzi radikale. To doznajemo već u prvim scenama prve epizode, za vrijeme suđenja osumnjičenima za Ivanjdanski atentat. U toj sceni, iz razgovora Milana, Aleksandra i visokih dužnosnika, također saznajemo da se Rusija protivi teškim kaznama i kako je Milan zbog Rusije primoran smanjiti kazne. Općenito u seriji prevladava ova metoda prenošenja historijskih činjenica i informacija na gledatelje (usputno, u dijalogu likova), što je karakteristika kazališne drame. Takva je „kazališna“ metoda izabrana kako ne bi remetila dinamiku serije. Gledatelji koji su manje upućeni u povijesne činjenice moći će pogledati seriju a da ne primijete gomilu detalja, te će je doživjeti kao lako štivo, „light sapunicu“. Oni upućeniji te će pak detalje primijetiti gotovo u svakom dijalogu. To čini seriju prikladnom za popularnu kulturu i emitiranje na javnoj televiziji, a ujedno kompleksnom i povjesničarima zanimljivom za istraživanje.

Kralj Milan prikazan je kao osobni prijatelj s visokim vojnim dužnosnicima, veoma cijenjen u vojnim krugovima, čime se kod gledatelja učvršćuje dojam da je riječ o kralju čiji je autoritet u Srbiji neupitan. S druge pak strane, očigledno je morao popustiti pod pritiscima Rusije, i to u

unutarnjoj politici – što dovodi u pitanje sam suverenitet Kraljevine Srbije. Kao što znamo i kao što smo spomenuli, položaj Srbije jest bio težak – manevrirala je između političkog utjecaja Austrije i Rusije. U toj „političkoj igri“ srpski su kraljevi htjeli biti čim samostalniji. Milan je stoga tradicionalno proruski orijentiranu državu okrenuo prema Austriji, a svi politički događaji na unutarnjem planu u Srbiji imaju duboki korijen upravo u toj borbi za prevlast dvaju carstava, Austrije i Rusije, nad geopolitičkom interesnom sferom u doba pripreme za Veliki rat. Sve ovo neupućeni gledatelji ne mogu dokučiti, ali mogu naslutiti iz samo nekoliko scena i razgovora u prvoj epizodi. Osim toga, autor serije računa na određenu dozu poznavanja povijesti, jer riječ je o općem znanju za gledatelje u Srbiji s kraja 20. stoljeća.

Najvažnije karakteristike kralja Milana Obrenovića koje se smatraju pozitivnima i koje se na neki način u seriji promoviraju jesu: **čast, ljubav prema domovini i ljubav prema sinu Aleksandru**. Glavne negativne karakteristike, koje se spominju, ali i umanjuju, jesu Milanov odnos s kraljicom Natalijom i njegov rastrošan i raskalašen život.

Odnos je kralja Milana i kraljice Natalije kompleksan i bitno je utjecao na Aleksandra. Kralj se od kraljice rastao 1888. godine. Aleksandar je neko vrijeme živio s majkom u inozemstvu u Wiesbaednu (tako je i upoznao Dragu Mašin koja je tada bila dvorska dama kraljice Natalije). Brak Milana i Natalije bio je disfunkcionalan: Milan je bio nevjeran, par je imao različita politička i osobna stajališta, borili su se za skrbništvo nad Aleksandrom, a u njihov brak miješali su se kako unutarnji, tako i vanjski političari. Disfunkcionalnost njihove obitelji uvelike je utjecala na razvoj Aleksandrove osobnosti, te uzrokovala u njemu psihološku slabost i želju za toplinom majčinskoga doma koju mu je Draga Mašin pružila.

Kralj Milan u prvoj je epizodi prikazan sa svim predrasudama koje ga prate u popularnoj kulturi i koje jesu utemeljene na njegovoj biografiji. Referiram se ovdje na scene u kojima se spominje kako je kralj pijan ili troši na žene, pogotovo nakon što je protjeran u inozemstvo. Napominjem da se izravno ne prikazuju nikakve lascivne ili kompromitirajuće scene, što je također bitno, pogotovo ako pretpostavimo da serija želi gledatelju prenijeti čim bolji dojam o Milanu Obrenoviću.

Dobar dojam o kralju Milanu gledatelj stječe u dvjema ključnim scenama. Prva je ona u kojoj Milanovi pristaše u Srbiji, pogotovo visoki vojni dužnosnici, traže Milana da se vrati u zemlju nakon što je Aleksandar objavio zaruke s Dragom. Milan u toj sceni odbija poziv riječima: „jedan Obrenović neće nikad ići na Obrenovića“. Milan je htio samo najbolje za Srbiju, u ovom slučaju eksplicitno se navodi kako želi izbjeći građanski rat. Dakle, iako su postojale šanse da

on povrati prijestolje, i iako nije bio star za vladara, on je prijestolje ponovno prepustio Aleksandru. Emotivna veza gledatelja s kraljem Milanom dodatno se pojačava u dramatičnoj sceni njegove smrti u kojoj Berček pokazuje sve svoje glumačko umijeće. Ganutljivi prizori posljednjih dana i sati kralja Milana provlače se kroz dvije epizode, a u njima se kralj transformira od hlabrog vojnika koji stoički i junački podnosi preuranjenu smrt, do običnog smrtnika koji u teškim bolovima umire moleći da mu se prikrate muke. Posljednja želja bila mu je vidjeti sina Aleksandra (koji neće doći) kojeg je volio svim srcem, kao i svoju domovinu. Umire u patetičnom kazališnom prikazu sa Srbijom na usnama i posljednjim pogledom na sliku sina Aleksandra. Scena smrti koja autora ovog rada neodoljivo podsjeća na mit o posljednjim riječima kralja Aleksandra Karađorđevića: „Čuvajte mi Jugoslaviju!“ i čija je funkcija upravo mitologizacija i popularizacija lika Milana Obrenovića kao pravog srpskog vladara koji je volio svoju domovinu i svog sina više od sebe samoga.

Natalija Obrenović pak u seriji ni jednom nije prikazana, no o njoj se govorilo indirektno. Najčešće ju je spominjao sin, kralj Aleksandar, i to negativno stoga što se Natalija žestoko usprotivila njegovoj ženidbi s Dragom Mašin. U seriji se spominje kako je Natalija pisala samom ruskom caru da Draga ne može imati djecu i kako postoji opasnost od podmetnutog djeteta. Drugi put kad ju se spominje bilo je kad je prešla na katoličanstvo, što je bila osobna uvreda za kralja Aleksandra. Draga Mašin je pak koristila slučaj braka kraljice Natalije kao emocionalnu ucjenu za Aleksandra: „Nemoj da me proteraš kao što je tvoj otac proterao tvoju majku!“. U seriji se, osim u tim sekvencama, kraljica Natalija ne spominje, za gledatelja i radnju serije nije bitna. Iz navedenih razloga gledatelj ne može stvoriti jasan dojam o njoj osim da je proruski orijentirana, a podsvjesni dojam koji gledatelj dobiva blago je negativan.

2. ALEKSANDAR OBRENOVIĆ

Aleksandar Obrenović u početku serije prikazan je kao zaljubljeni dječarac, naivan i gotovo nevin, u potpunosti je u očevoj sjeni. Ipak, već u drugoj epizodi prikazuje se kao lukav političar vješt u dvorskim spletkama i s planom da u potpunosti preuzme vlast i provede svoje namjere da se oženi Dragom Mašin. Način prikaza lika Aleksandra Obrenovića s jedne strane ne odudaraju mnogo od načina na koji ga *Savremena istorija Srbije* prikazuje: introvertan je i pomalo ekscentričan, hipersenzibilan, hirovit, zaljubljen i pod utjecajem Drage Mašin. S druge

strane, serija ga prikazuje mnogo dublje i detaljnije (plastični primjer su česte scene kako trga dokumente na sitne papiriće, detalj na koji ukazuju izvori i koji serija vješto implementira). On je inteligentan, vješt u politici i spletkarenju. Zanimljivo je da serija prikazuje i to da je čovjek od naroda osjetljiv na socijalnu pravdu: primjerice, kada narod gladuje, on odbija ostaviti vojsku u povlaštenom položaju kakav je imala za vrijeme kralja Milana – što ga je i dovelo u sukob s oficirskim korom. Stoga, kad se govori o gladi i neimaštini u vojsci (posebno u Nišu) valja napomenuti kako je vojska zaista bila zapuštenija nego prije, no ukupne državne financijske mogućnosti bile su lošije, tj. da je kralj ostavio vojsku povlaštenom, narod bi još više gladovao.

Aleksandar jest zaljubljen u Dragu, no ipak se u sedmoj epizodi planira razvesti od nje za dobrobit države. U posljednjoj epizodi čak koketira s Draginom mlađom sestrom Vojkom. Te su dvije pojedinosti važne jer demantiraju kritiku njegove opozicije da je bio pod utjecajem kraljice Drage i slijepo izvršavao njezinu volju. S druge strane, valja naglasiti kako se scena flerta s Vojkom može protumačiti kao pokušaj stereotipiziranog prikaza Aleksandra Obrenovića kao tipičnog ženskara poput njegova oca. Aleksandar se definitivno ponaša autokratski – ne pridaje veliku važnost parlamentu i demokraciji, izvodi državne udare bez mnogo razmišljanja, smjenjuje ministre po svojoj volji i općenito je prikazan s mentalnim sklopom autokratskog vladara devetnaestog stoljeća.

Ipak, glavna je karakteristika njegovog prikaza upravo **postupan razvoj** lika iz zbunjenog i zaljubljenog dječaka u vrsnog političara i vladara. Rast koji je naglo i nasilno prekinut. Posljedica nasilnog prekida Aleksandrova osobnoga, emocionalnog i stručnog razvoja kod gledatelja jest osjećaj žaljenja zbog njegove smrti. Taj se osjećaj žaljenja prenaplaćava dodatnim audio-vizualnim i efektima, kao što su mračna i tragična glazba ili montaža portreta kraljevskog para, te samim scenarijem: okrutnošću vojnika koji se bez poštovanja odnose prema mrtvim tijelima kraljevskog para.

Sumirajmo, Aleksandrov je kraj tragičan iz sljedećih razloga:

- postupan razvoj lika iz plašljivog dječarca u vještog vladara naglo se prekida, a Srbija gubi potencijalno moćnog vladara
- Aleksandar je ubijen zbog ženidbe s Dragom, no atentatori nisu znali da se on od nje odlučio rastati i protjerati ju u inozemstvo
- uvrijedio je vojne krugove i nacionaliste, iako je sam planirao ekspanziju na jug i jugoistok zemlje, koju će kasnije provesti Karađorđevići za vrijeme balkanskih ratova; taj aspekt u seriji nije naglašen, već samo suptilno spomenut

- njegov je kraj bio neminovan jer je vladao autokratski u vrijeme proboja demokracije i parlamentarizma.

Kad podvučemo crtu, serija nam pruža poruku da je dinastija Obrenović okončana tragično, šekspirijanski¹⁷⁷, igrom i ironijom sudbine. Zašto takva poruka? Odgovor je jednostavan. Budući da je riječ o igri sudbine, atentatori nisu krivi. Oni su bili dobronamjerni, htjeli su sve najbolje za Srbiju, no sudbina je htjela drugačije. Na taj način suvremena publika suosjeća s povijesnim ličnostima. Osim toga u ljudskoj je prirodi da traži izgovore zbog trenutnog nepovoljnog stanja. Sudbina je tu idealan kandidat – protiv nje se ne može.

---

¹⁷⁷ Podsjetimo se kako je Shakespeare bio referenca autora serije u zadnjoj epizodi tijekom razgovora Genčića s engleskim poslanikom u Beogradu. Također, zadnje riječi izgovorene u seriji glase: „Tako je završio srpski rat crvene i bele ruže“. – op.a.

3. ĐORĐE GENČIĆ

Đorđe Genčić prikazan je u seriji u iznimno pozitivnom svjetlu, iako je bio jedan od glavnih autora zavjere. Bio je ministar od povjerenja Milana Obrenovića i njegov blizak prijatelj. Iskreni patriot, vješt političar, smiren, staložen i uljudan. U prvim epizodama gotovo apsolutna suprotnost Aleksandru. Na Milanov poticaj i nagovor dobronamjerno upozorava Aleksandra da će brak s Dragom biti velika greška i loša stvar za Srbiju, da u politici nema mjesta za ljubav. Očekivano, vijest o zarukama Aleksandra i Drage primio je izrazito negativno, posvađao se s kraljem i završio u zatvoru. Nakon kratkotrajne robije, njegov rođak oficir Antonije Antić upoznao ga je s planom oficira da smaknu kralja i kraljicu. Genčić i Apis bili su ti koji su umirivali strast oficira zavjerenika i uvjerali ih kako taj akt ne smije biti ishitren. Genčić je najzaslužniji za organiziranje zavjere: povezao je mlade oficire s političarima, predstavnicima bogatoga građanstva i prijateljima dinastije Karađorđević u inozemstvu, te umirovljenim generalima. Nakon atentata zadužen je za uništavanje osjetljivih dokumenata iz kraljevskog arhiva, što odbija učiniti uz žestok protest.

U posljednjoj epizodi on ne izražava žaljenje, već obrazlaže svoj stav. Sve je to učinio za Srbiju. Žrtvovao je svoju političku karijeru znajući da je borba protiv Obrenovića borba protiv samog sebe i da pobjedom radikala on postaje politička prošlost. Smatrao je kako je autokratska vladavina Aleksandra Obrenovića bila nedopustiva te u potpunoj suprotnosti s prevladavajućim stavovima i „željom naroda“ za parlamentarizmom i demokracijom.

Postavlja se pitanje zašto je Genčić toliko pozitivno okarakteriziran i je li to bilo utemeljeno. Prisjetimo se, Genčić je jedan od glavnih protagonista, a u većini literature gotovo se i ne spominje. Postoji klasni argument koji glasi kako je u seriji previše naglašen pozitivan aspekt Genčićeva karaktera. Prema tom argumentu on je u stvarnosti bio imućni kapitalist, vlasnik rudnika i bivši gradonačelnik Niša. Član klase koju su Obrenovići držali pod kontrolom, a koja je za Karađorđevića procvjetala, zajedno s korupcijskim aferama. U vrijeme Karađorđevića upravo je ta klasa bogatoga građanstva došla *de facto* na vlast i najviše se okoristila smjenom dinastije.

Moguć je odgovor kako je u seriji postojala potreba za tragičnim junakom protagonistom, kome, doduše, stradava samo karijera. Parlamentarizam i demokracija koje Genčić zagovara ideologije su koje tek u suvremeno vrijeme dobivaju pozitivnu konotaciju i zasigurno se ovdje radi o anakronom stavu serije, no i načinu da se pridobije suvremeni gledatelj. Možemo zaključiti kako je namjera serije bila da gledatelj stekne dobar dojam o Genčiću iako je bio jedan od glavnih zavjerenika zaslužnih za ubojstvo kraljevskog para. Tako se pojačava dojam

da je riječ o ironičnoj igri sudbine jer obojica su (Aleksandar i Genčić) htjela jaku Srbiju. Tu se javlja naznaka da je dublji cilj serije pomiriti dvije historijski suprotstavljene strane, a otkrivamo i metodu kojom se to postiže.

4. APIS I MLADI OFICIRI

Dragutin Dimitrijević Apis u historiografiji je veoma mitologiziran lik i teško je utvrditi činjenice o njemu. Jedni smatraju da je bio patriot, drugi pristalica Karađorđevića, a treći potencijalni vojni diktator. Scenarist mora oprezno postupati s karakterizacijom jednog takvog već mitologiziranog lika ako ne želi naljutiti niti jedan dio senzibilne publike. Odlučuje se prikazati ga slično kao Genčića: u generalnim crtama Apis je pozitivan lik koji radi ono što misli da je najbolje za Srbiju. Konkretno, on je častan, strpljiv, hrabar, zastrašujući, patriot, mrzi „tiransku” dinastiju te najinteligentniji u skupini oficira – zavjerenika. Konstanto upozorava ostale da imaju strpljenja (Antić i ostali oficiri lako su „zapaljivi” i gotovo su nepromišljeno upropastili atentat) i razmišlja dugoročno i dalekosežno: *Ubit ćemo ih i što onda? Treba se povezati s političarima*. Njegova hrabrost i herojstvo naglašeni su u dvjema scenama. U prvoj, nakon što biva ranjen u dvoru, zahtijeva od prijatelja da ga puste i nastave potragu za kraljem, jer njegov život nije bitan. Oni su to odbili učiniti i odveli ga u bolnicu. Druga je scena u bolnici. Apis se oporavlja na bolničkom krevetu u istoj prostoriji s vojnicima koji su ga ranili, te izjavljuje kako mu oni nisu neprijatelji i da je sad sve gotovo. To je poruka jedinstva svih Srba koju serija promovira, što je logično s obzirom na ratne okolnosti.

DOBROBIT DOMOVINE KAO IDEAL

U seriji u kojoj niti jedan lik nije prikazan u potpunosti u crno-bijeloj tehnici – dakle niti potpuno crn niti potpuno bijel, pokazuje se potreba za moralnom diferencijacijom likova. Uviđamo isti obrazac ocrtavanja svih glavnih likova dosad. Svi djeluju vođeni istom namjerom – dobrobiti domovine. Kod Apisa je naglašen nacionalizam i jedinstvo svih Srba, kod Genčića parlamentarizam i demokracija, a kod Aleksandra Obrenovića socijalna pravda¹⁷⁸. Dobrobit domovine u širem smislu¹⁷⁹ ujedno je najvažniji ideal u seriji, a jedini glavni lik koji za domovinu ne mari koliko i za sebe jest Draga Mašin – što ju čini nekom vrstom glavne antagonistkinje.

---

¹⁷⁸ Misli se ovdje na činjenicu da je Aleksandar ukinuo povlašten položaj vojske dok puk gladije. – op.a.

¹⁷⁹ Domoljublje, izbjegavam pojam nacionalizam zbog negativne suvremene konotacije. – op.a

5. DRAGA MAŠIN

Draga Mašin prikazana je stereotipno kao lijepa udovica, veoma inteligentna i visoko obrazovana žena koja se svojom superiornom ljepotom i intelektom koristi kako bi zavela Aleksandra.

Možemo pratiti tri faze razvoja i percepcije njenog lika.

U prvoj fazi, prije zaruka s Aleksandrom, doznajemo kako je obrazovana i popularna u visokom društvu i na zabavama. Udovica je bez djece, ali zato izrazito majčinska figura prema svojoj mlađoj braći, pa i Aleksandru. Ona i Aleksandar skrivaju svoju ljubav od javnosti, a gledatelj ih može poistovjetiti sa suvremenom, distorziranom verzijom Romea i Julije.

Već u toj početnoj fazi njihova odnosa Draga govori Aleksandru kako nosi njegovo dijete i kako ne može podnijeti još jedan abortus¹⁸⁰. On se pak, presretan, ne sluteći, kao ni gledatelj, da je prevaren, još čvršće odlučio oženiti njome čim se ukaže prilika.

Iz prve faze važno je izdvojiti scenu u kojoj se Draga pokazala kao iznimno tašta i ohola osoba – naime, čim je Genčić saznao za Aleksandrov plan da oženi Dragu, otišao joj je u posjet i pokušao nagovoriti da to ipak ne učini, zbog dobrobiti zemlje i dinastije. Ponudio je doživotnu financijsku sigurnost za nju i njenu obitelj. Draga je ozbiljno razmatrala njegovu ponudu nekoliko trenutaka, no onda je stariji oficir koji je bio u Genčićevoj pratnji izvalio: „Ma dajte, pa niste Vi za kraljicu!“. Dragino je lice odmah poprimilo drugi izraz i otjerala je Genčića i oficira, a scena je toliko snažna i dobro odglumljena da gledatelj sad zna kako će ona sve učiniti da postane kraljica, pa makar iz inata.

Nakon objave zaruka javljaju se prvi „zli jezici“ i bačena je sumnja na moral i iskrenost Drage Mašin. Beogradska javnost njome „ispire usta“. Indicije su da je imala mnogo ljubavnika, govori se da je prestara za kralja i šapuće se da je nerotkinja. Kralj Milan smatra kako je Draga svoje iskustvo i ženske čari iskoristila kako bi zavela, opčarala, doslovno zamađijala¹⁸¹ (hic!) njegova sina. Aleksandar pak bijesni na glasine koje smatra lažnima i obračunava se sa svim protivnicima tog braka, pogotovo se udaljio od oca i Genčića.

---

¹⁸⁰ Gledatelj tek u posljednjoj epizodi iz obdukcijских nalaza sa sigurnošću doznaje da je Draga od mladosti nerotkinja i da je u stvari lagala cijelo vrijeme. – op.a.

¹⁸¹ Ovaj izraz koristi lik Milana Obrenovića u obraćanju Genčiću. Doista se kraljicu Dragu u seriji, ali i historiografiji i popularnoj kulturi prikazuje gotovo s elementima fantastičnoga, ona je poput čarobnice koja je zaludjela kralja i donijela nesreću Srbiji.

Tijekom braka sve je više indikacija da su točne glasine o kraljičinu sumnjivu moralu, listi prijatelja, neplodnosti. Počinje imati velik utjecaj na unutarnju politiku – govori Aleksandru što da radi, koje ministre i činovnike da postavi. Eksplicitno u seriji govori: „Saša, jesi li postavio ministre koje sam ti rekla?“ Zbog tih si je razloga priskrbila političke protivnike. Vojska je posebno bijesna na kraljicu zbog postavljanja generala Laze Petrovića, te zato što konjička pukovnija nosi njeno ime. Vlast je u Dragi pobudila i okrutnost koju Aleksandar nije imao – nekoliko puta je apelirala za okrutnije kazne političkim protivnicima. Dodatni je razlog omraženosti kraljice Drage u vojsci i njen brat Nikola, koji je po struci bio pekarski šegrt, ali je zbog veze s kraljem i kraljicom dobio oficirsku poziciju. Nikola je svoju poziciju iskoristavao, pio i pravio ekscese, tako da mu je čak i Aleksandar jednom (u seriji) rekao da sramoti uniformu. Draga je Nikolu unatoč svemu štitila i smatrala ga članom kraljevske obitelji. Nakon što je u razmirici s bratom Nikola iz nehaja ubio jednog žandara, poslala ga je u inozemstvo da se smiri. Zanimljivo je da se Nikola tamo skrasio i zaljubio, no ona je odbila pristati na bratov brak s običnom pučankom, i još k tome sirotom, jer to ne pristoji kraljevskoj obitelji.

Dragin utjecaj na Aleksandra smanjuje se nakon što se pročulo za njenu lažnu trudnoću. Iako je ona pokušala uvjeriti Aleksandra da je zaista mislila da je trudna (službena obavijest u javnosti je bila da se radi o medicinskom fenomenu lažne trudnoće i da Draga nije bila svjesna da nije trudna) i lažirala sve simptome. Čini se da joj je on na kraju ipak povjerovao jer joj nije učinio ništa nažao, no ipak se planirao rastati od nje kad je od doktora saznao da Draga ne može imati djece. O rastavi Draga nije htjela ni čuti, ni razmišljati. Vikala je na Aleksandra kako on nju ne voli, da će ju protjerati kao što je i njegov otac protjerao njegovu majku, kako je ona žrtvovala svog nerođenog sina za njihovu ljubav. Okrivljavala je navodni abortus i indirektno Aleksandra za svoje trenutno stanje neplodnosti te izjavila da ne može još i tu žrtvu (misli se na rastavu) za Srbiju napraviti. Iz navedenog vidimo kako je Draga bila vrhunska manipulatorica, licemjerna i beskrupulozna u svojoj namjeri da zadrži moć i čast u svojoj obitelji. S druge strane, čini se da je ipak voljela Aleksandra – nije htjela otići od njega bez obzira na sve. Jednom mu je, još kao dječaku, spasila život od utapanja, što čovjeka ne može učiniti ravnodušnim, a u njihovim posljednjim trenucima opet ga je pokušala spasiti zaklonivši ga svojim tijelom od smrtonosnog metka – ovaj put bezuspješno. Kraljevski je par tako okončao jedan drugome u naručju.

ZAKLJUČNA ANALIZA I FUNKCIJA SERIJE

Seriya *Kraj dinastije Obrenović* historiografski je začuđujuće točna, uz napomenu da i tu historiografiju valja uzeti s rezervom imajući u vidu najnovija istraživanja Suzane Rajić. Glavni uzrok Majskog prevrata u seriji je ženidba Aleksandra i Drage, pitanje nasljednika dinastije i općenito nezadovoljstvo Dragom Mašin. Stvarni razlozi – vanjska politika i geopolitičke okolnosti, samo se usputno spominju, a nedovoljno upoznati prosječni gledatelj te pojedinosti i ne primjećuje.

Seriya osuđuje čin atentata, pogotovo okrutan način njegova izvršenja, no s druge se strane Apis i Genčić ujedno prikazuju kao heroji – što ukazuje na problem ambivalencije odnosa s prošlošću i u tom smislu kohezivnu funkciju serije.

Scenarist je oprezan po nacionalnom pitanju – promiče se srpsko domoljublje i nacionalizam, te jedinstvo svih Srba, no umjereno. Nema promicanja mržnje niti se jednom riječju spominju Hrvati, što je začuđujuće profesionalno s obzirom na okolnosti snimanja i emitiranja serije, tj. ratne 1994. i 1995. godinu koje su označile kraj velikosrpske agresije u Hrvatskoj. U seriji se više osjeti autoironičan stav prema vlastitoj povijesti (slično Slobodanu Jovanoviću) i ističe se šekspirijanski tragični kraj dinastije Obrenović, čak i usporedba s ratovima ruža u Engleskoj.

Namjera je serije prikazati sve aktere prevrata u „pozitivnom” svjetlu – svi su radili s dobrim namjerama, u interesu Srbije. Treba dakle osuditi atentat kao zločin, ali ga prikazati kao splet nesretnih i tragičnih okolnosti. Pismo upozorenja koje nije pročitano, blokirani tajni prolaz za bijeg, planirana rastava za koju atentatori nisu saznali – sve su to nesretne okolnosti, male igre sudbine, koje su doprinijele tragičnom ishodu događaja i smrću kraljevskog para.

Prirodno se nameće pitanje zašto osuditi atentat, a ujedno prikazivati i njegove izvršitelje i samog kralja Aleksandra kao „pozitivce”? Smatram, a to je ujedno i jedna od najvažnijih teza ovog diplomskog rada, da je dublji cilj serije bio promoviranje slike o jedinstvenoj srpskoj povijesti. Naime, devedesetih godina, nakon pedeset godina zajedničke jugoslavenske prošlosti, javlja se potreba za ponovnim etabliranjem nacionalnih povijesti u svim državama bivše Jugoslavije, pa tako i u Srbiji. Pišu se novi udžbenici povijesti. Majski je prevrat problematičan jer označava nasilni rascjep, cezuru u kontinuitetu srpske nacionalne povijesti, traumatičan događaj koji je podijelio Srbiju na dvije frakcije. Suvremena reevaluacija tog događaja pokušava diplomatski **premostiti rascjep** koji se dogodio nasilnom smjenom dinastije i **konstruirati viđenje jedinstvene, kontinuirane nacionalne povijesti**. Kako bi se to učinilo, mora se u nju uvrstiti i Obrenoviće i Karađorđeviće kao legitimne i povijesno važne vladare

Srbije. Ambivalentan odnos spram vlastite nacionalne povijesti – **treba postati jedinstven** – i to pogotovo u vrijeme ratnih devedesetih kada je nacionalno zajedništvo najpotrebnije.

Kao idealan krivac za povijesni diskontinuitet u Srbiji poslužila je Draga Mašin. Serija svjedoči o jednoj izrazito patrijarhalnoj kulturi u kojoj žene poslužuju gospodu i gotovo uopće ne govore. Draga Mašin ne samo da je predstavljala jedini glavni ženski lik u seriji, već i glavnog antagonista i krivca za tragičnu sudbinu dinastije Obrenović. Ona, koja je trebala biti u stereotipnoj ulozi supruge i majke, činila je upravo suprotno: miješala se u politiku, tradicionalno mušku sferu, te vodila glavnu riječ u obitelji. Prikazana je kao osoba koja je „zamađijala“ Aleksandra – manipulatorica, lažljivica i glumica – sve su to klasični biblijski stereotipi prevrtljive žene. Povrh svega, ona je udovica i nerotkinja, što znači da je disfunkcionalna i kao supruga i kao majka. Naposljetku, ona je jedini od glavnih likova koja je **djelovala iz sebičnih pobuda, stavivši svoje interese i interese svoje obitelji ispred interesa vlastite zemlje**. Ostali likovi možda i jesu pogriješili (Aleksandar, Apis, Genčić), no radili su onako kako su mislili da je najbolje za interese Srbije.

Moram napomenuti kako su historijski geostrateški i vanjskopolitički odnosi te kompleksni problemi unutarnje politike, koji su činili objektivno najvažnije silnice u procesu koji je rezultirao smjenom dinastije u srpskom povijesnom diskontinuitetu marginalizirani, kako u seriji, tako i historiografiji preglednog ili popularnog karaktera. Razlog je veoma jednostavan: lakše se poslužiti rodnim stereotipima i laicima objasniti kako je za sve kriva „crna žena“, Draga Mašin, nego pokušati objasniti kompleksne historijske i geopolitičke odnose.

Ovdje se krug zatvara. Vidimo kako je moralna poruka serije da nacionalno jedinstvo i dobrobit zemlje moraju biti na prvom mjestu, jer ako nisu, posljedice su tragične. Istovremeno je u ideji nacionalnoga zajedništva i napretka sačuvan povijesni kontinuitet kojeg je nasilna smjena dinastije prekinula – jer to su ideali koje dijele i Obrenovići i njihovi neprijatelji Karađorđevići, vojni zavjerenici, pa čak i Genčić kao predstavnik buržoazije.

Zaključak

Godine 1903. završio je, fizičkom silom, nasiljem, jedan opipljiv proces – vladavina kralja Aleksandra Obrenovića i počeo suptilni proces izvrtanja istine o njemu, njegovoj supruzi i cijeloj dinastiji. Uništavaju se nepoželjni dokumenti iz kraljevskog arhiva i kreira se nova povijest – povijest koju pišu pobjednici. Na krilima donedavno opozicijskih medija stvara se iskrivljena predodžba o posljednjim Obrenovićima. Kralj Milan ostao je zapamćen kao ženskar, krivac za Tajnu konvenciju i sramotan poraz od Bugara, Aleksandar kao krivac za kraj dinastije zbog svoje nedolične ženidbe, a Draga Mašin kao žena sumnjive prošlosti koja je nepravедno došla na srpsko prijestolje. Brani se ono što se braniti ne da – surovo ubojstvo kralja i kraljice od strane njihovih zakletih oficira koje je zapanjilo svjetsku javnost.

Trebalo je proći više od stotinu godina kako bi suvremena historiografija počela s reevalvacijom tog dijela srpske povijesti. Vladimir Jovanović je u svom radu ukazao na uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića. Sveobuhvatno istraživanje Suzane Rajić baca novo svjetlo na posljednje Obrenoviće, posebice kralja Aleksandra koji je po prvi put prikazan kao osoba od krvi i mesa, ambiciozan vladar koji se našao u nezavidnoj političkoj situaciji, a ne kao skup negativnih stereotipa.

Kad danas ocjenjujemo Majski prevrat, možemo reći kako je sramotan za srpsku povijest te ga se pokušalo ublažiti i opravdati. Velikim je dijelom proizvod stranog tijela, točnije geopolitičkog sukoba tadašnjih svjetskih velesila, Austro-Ugarske Monarhije i Rusije, a zamaskiran je kao unutrašnji problem jedne nerazvijene male države, i uz to potpuno banaliziran i pretvoren u nesretnu ljubavnu priču, a srpska kraljevska dinastija Obrenović svedena je na autokrate kojih su žene stajale glave. Majski prevrat predstavlja traumu u kolektivnom sjećanju Srbije koja je tek od nedavno osviještena i artikulirana u suvremenoj historiografiji i popularnoj kulturi.

Serijski *Kraj dinastije Obrenović* iz 1995. godine veoma je važna za edukaciju javnosti o Majskom prevratu, budući da se vjerno držala dostupnih povijesnih izvora i literature. Ključnu ulogu serija je imala u procesu osvješćivanja i artikulacije historijske traume Majskog prevrata, te ponudila način za nošenje s njome. Cilj serije je premostiti rascjep koji je u kontinuitetu srpske nacionalne povijesti stvoren nasilnom promjenom dinastija. To se učinilo tako da su se glavni likovi i akteri zavjere prikazani kao osobe s najboljim namjerama, koje rade za dobrobit domovine. Domoljublje kao najvažniji ideal povezuje političke protivnike i prividno spaja

historijsku diskrepanciju. Kao glavne krivce za zlu sudbinu Srbije nakon toga se optužuje žena (rodni stereotip) i sudbina (radi lakšeg nošenja s traumom).

Serijska *Kraj dinastije obrenović* osuđujući atentat s jedne strane propituje mnoge do tad uvriježene „istine“ koje su se bazirale na stereotipima, a s druge strane, okrivljujući sudbinu i Dragu Mašin ostaje u gabaritima istih stereotipa. Na taj način serija *Kraj dinastije Obrenović* predstavlja neku vrstu „karike koja nedostaje“ između starije historiografije koja je slijepo reproducirala retuširanu sliku o posljednjim Obrenovićima kreiranu od nove „revolucionarne“ vlasi i suvremene historiografije koja tu sliku pokušava revidirati.

Fall of the Obrenovich Dynasty and May Coup in Film

(De)constructing the Perceptions

Summary:

The May Coup of 1903. left a deep mark on Serbian history. The Obrenovich Dynasty was erased forever and the new Karadjordjević dynasty came to power. The cruel manner in which the May Coup was orchestrated, especially the brutal murder of the royal couple, king Alexander and queen Draga, shocked the world public. Foreign press criticized the „bestial murder“ and Serbia's international reputation dramatically plummeted.

The Serbian press, on the other hand, unanimously glorified the May Coup and the military officers behind it, celebrating Serbia's liberation from the tyranny of the „evil“ Obrenovich dynasty. New Serbian elites that emerged after the May Coup worked hard on the systematic alteration of the memory of the Obrenovich dynasty, creating a banalized, negative and distorted picture of the former royal family. That distorted perception took root in mainstream historiography of the time, and the trauma of the May Coup remained repressed. New Serbian historiography tackled the problem – works of Suzana Rajić and Vladimir Jovanović revealed many hidden truths.

Aired in 1995 during the war in former Yugoslavia, the TV drama „Kraj dinastije Obrenović (End of Obrenovich dynasty)“ had the challenging task of reconciling with this turbulent past, as well as creating a new national historical narrative. In questioning the various stereotypes and so-called „truths“ enveloping this period of Serbian history, the series attempts to condemn the assassination on one hand, blaming it on fate and circumstance, while on the other, the character of Draga Mašin remains defined by the same familiar pattern of stereotypes.

Keywords: May Coup, Obrenovich dynasty, Alexander Obrenovich, Draga Mašin, TV-series *Kraj dinastije Obrenović*, perception, film.

Popis izvora i literature

OBJAVLJENI IZVORI I LITERATURA

Asman, Alaida. *Duga senka prošlosti*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.

Bjelica, Slobodan. „Organizacija 'Ujedinjenje ili smrt!'“, *Kultura polisa*, Novi Sad, br. 2 – 3/ 2005.

Blažević, Zrinka. Prevođenje povijesti. Teorijski obrati i suvremena historijska znanost. Zagreb: Srednja Europa, 2014)

Blečić, Petar. „Kralj umalo doživeo bizaran kraj“, *Blic online*, 31. X. 2010, pristup ostvaren 12. VI. 2017. <http://www.blic.rs/vesti/reportaza/kralj-umalo-doživeo-bizaran-kraj/etzzr4p>

Bogdanović, Vidan. „Apis nije heroj“. *Novosti*, 22. X. 2015. Pristup ostvaren 12. VI. 2017. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:577847-Potomci-Obrenovica-Apis-nije-heroj>

Burke, Peter. *Očevid: upotreba slike kao povijesnog dokaza*. Zagreb: Antibarbarus, 2003.

Carr, Edward Hallet. *Što je povijest?* Zagreb: Srednja Europa, 2004.

Ćorović, Vladimir. *Istorija srpskog naroda*. Beograd: Ars Libri, 1997.

De Windt, Harry. *Through Savage Europe*. London : T. F. Unwin, 1907.

Dokić, Tijana. „Politički identitet i kolektivno pamćenje“. *Godišnjak*, VI, br. 8: 29-42. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, 2012.

Đerić, Zoran. „Srpski i hrvatski film. Pretpostavke za pisanje istorije nacionalnih, odnosno državnih kinematografija“ *Center for History, Democracy and Reconciliation (CHDR)* 2008, Pristupljeno 12. V. 2017. http://chdr-ns.com/pdf/documents/kornati_zoran_djeric.pdf

Galić, Marko. „Istorija srpskog filma (1911-2015)“. *Humanus Balkanika*, Pristup ostvaren 12. III 2016. <http://www.humanusbalkanika.com/marko-galic-istorija-srpskog-filma-1911-2015/>

International Movie Database (IMDB). Pristup 10. VI. 2017. <http://www.imdb.com>

Jovanović, Slobodan. *Vlada Aleksandra Obrenovića. Knjiga 1*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D., 1934.

Jovanović, Slobodan. *Vlada Aleksandra Obrenovića. Knjiga 2*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D., 1935.

Jovanović, Slobodan. *Vlada Aleksandra Obrenovića. Knjiga 3*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D., 1936.

Jovanović, Vladimir. „Izbrisana sećanja. Uništavanje i retuširanje slike o nestaloj dinastiji Obrenovića“. *Godišnjak za suvremenu istoriju* 1-3, (2007.). Pristup ostvaren 4. V. 2017. http://www.udi.rs/articles/v_jovanovic_2007.pdf

Kazimirović, Vasa. *Crna ruka: ličnosti i događaji u Srbiji od prevrata 1903. do Solunskog procesa 1917. godine*. Kragujevac: Prizma, 1997.

„Kraj dinastije Obrenović: Šta se zapravo dogodilo u noći Majskog prevrata?!“, Dnevno RS, 2014. Pristup ostvaren 12. VI. 2017. <http://www.dnevno.rs/istorijski-zabavnik/zanimljivosti-iz-istorije/41113/kraj-dinastije-obrenovic-sta-se-zapravo-dogodilo-u-noci-majskog-prevrata>

Pavlović, Momčilo. *Savremena politička istorija – radni materijal za studente*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, 2016.

Peterlić, Ante. *Osnove teorije filma*. Zagreb: Filmoteka 16, 1982.

„PRINC SLOBODAN, NASLEDNIK MILOŠEVE LOZE: Vrat ćemo mošti svih Obrenovića u Srbiju!“, *Telegraf*, 8. 3. 2013. Pristup ostvaren 9. VI. 2017. <http://www.telegraf.rs/vesti/532604-princ-slobodan-naslednik-miloseve-loze-vrat-icemo-mosti-svih-obrenovica-u-srbiju-foto>

Rajić, Suzana. *Aleksandar Obrenović: vladar na prelazu vekova: sukobljeni svetovi*. Beograd: Srpska književna zadruga, 2011.

Rajić, Suzana. „Dinastija Obrenović i Rusija na izmaku 19. i početkom 20. veka“, *Vaseljenska TV*, pristup ostvaren 10. V. 2017. <http://www.vaseljenska.com/misljenja/dinastija-obrenovic-i-rusija-na-izmaku-19-i-pocetkom-20-veka/>

„Redak slučaj: Naučno historiografsko biografsko delo dobilo drugo izdanje“, *Blic online*, pristup ostvaren 21. V. 2017. <http://www.blic.rs/kultura/vesti/redak-slucaj-naucno-istoriografsko-biografsko-delo-dobilo-drugo-izdanje/42jpvs4>

Stojković, Dragan. „Antiratne i mirovne ideje u istoriji Srbije i antiratni pokreti do 2000. godine“. *Republika* 492-493, (2011.). Pristup ostvaren 17. IV. 2017. <http://www.republika.co.rs/492-493/20.html>.

Srpske novine (Beograd), br. 117-122, 1903.

Vasić, Dragiša. *Devetsto treća: (majski prevrat): prilozi za istoriju Srbije od 8. jula 1900. do 17. januara 1907*. Beograd: Štamparija Tucović, 1925.

FILMOVI I TV-SERIJE

Dimitrije Tucović. Režirao Eduard Galić. Scenarij Milovan Vitezović, Milan Šećerović, Aleksandar Obrenović. Radio televizija Beograd, 1974.

Ilka - istorijska drama. Režirao Zdravko Šotra. Scenarij Iva Mitrović. RTS, 2003.

Kneževina Srbija. Režirao Zdravko Šotra. Scenarij Zdravko Šotra i Milovan Vitezović. Košutnjak film, 2008.

Kraj dinastije Obrenović. Režirao Sava Mrmak. Scenarij Radomir Putnik. RTS, 1995.

Kraljevina Srbija. Režirao Zdravko Šotra. Scenarij Zdravko Šotra i Milovan Vitezović. Košutnjak film, 2008.

Timočka buna. Režirao Živorad Žika Mitrović. Scenarij Živorad Žika Mitrović. Avala film, 1983.

Život i dela besmrtnog vožda Karađorđa. Režirao Ilija Stanojević – Čiča. Scenarij Ćira Manok, 1911.

FOTOGRAFIJE

Slika 1. Naslovnica *Le Petit Parisien* o Majskom prevratu u Srbiji,
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Le_Petit_Parisien -
_May_Overthrow.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Le_Petit_Parisien_-_May_Overthrow.jpg)

Slika 2. Fotografija s izložbe „Smederevo u albumu dvorskog fotografa Milana Jovanovića“, 1895. <http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:604232-Novi-sjaj-starog-Smedereva>

Slika 3. Metak s obdukcije kraljice Drage, fotografija s izložbe „Kobni maj 1903.“
<http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:548173-Izlozba-Meci-za-Dragu-i-Aleksandra>

Slika 4. "Bože, spasi kraljicu", ilustracija s izložbe „Obrenovići u punk maniru“.
<http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:605070-Obrenovici-u-pank-maniru>